

09, 464 Frederiksberg Slot die

Ex.

FREDERIKSBERG SLOT

DETS ÆLDSTE HISTORIE

F. J. MEIER

FREDERIKSBERG SLOT

DETS ÆLDSTE HISTORIE

FOR EN STOR DEL EFTER UTRYKTE KILDER

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF DEN GREVELIGE
HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE

KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (M. A. HANNOVER)

1896

1749

FORORD.

Medens der er skrevet en Del om Frederiksborg, Christiansborg, Rosenborg, Fredensborg o. a. kgl. Slotte, har Frederiksberg altfor længe maattet være Stifbarn i saa Henseende. Dette gjælder da særligt om dette Slot i dets allerældste Skikkelse. Og om dets Forgænger, Prinsens Gaard paa Ny Amager, foreligger der hidtil saa godt som intet.

I nærværende Bog har jeg gjort et Forsøg paa at give en Skildring af Prinsens Gaard og af Frederiksberg Slot i dets allerældste Dage, af dets Opførelse, dets ydre, dets indre, dets Udsmykning, dets Haver og Anlæg osv., som og af Livet, der levedes der ude i de Dage.

Da der intet nævneværdigt er skrevet om alt dette, og jeg saaledes kun har havt meget faa trykte Kilder at øse af, har jeg maattet søge mit Materiale andet Steds: i Arkivernes gamle kgl. Regnskaber med deres hen- smuldrende »Bilag«, i gamle Kontrakter med Haand- værkere og Entreprenører og Kunstnere, i gamle Anvis- ninger, gamle kvitterede Regninger, haandskrevne Uddrag

af Kirkebøger o. a. l. Det er derfor Navne, Datummer og Tal og de Kombinationer, dette Materiale har kunnet give Anledning til, de Slutninger, der have kunnet lade sig uddrage af alt dette, hvoraf jeg, da alle Forarbejder manglede, har maattet opføre min Bygning. Mulig vil den derfor paa mere end En gjøre Indtryk af et Mosaikarbejde.

Jeg har imidlertid gjort mit yderste for, at den ikke skulde fremtræde som et saadant. Jeg har ligeledes af al Kraft stræbt at behandle mit efter dets Natur knastørre og kedelige Materiale paa en saadan Maade, at Resultatet kunde blive en læselig, maaske endog en læseværdig Bog. Om jeg har havt Held med mig eller ej i disse mine Bestræbelser, maa den velvillige Læser afgjøre.

Nærværende Bog gaar fra Frederik III's Dage til Udgangen af 1706. Faa Aar efter begynder andet Afsnit af Slottets Historie, idet de to store Sidefløje o. a. m. tilbygges. Levnes der mig Tid og Kraft, er det muligt, at jeg senere i en »Frederiksberg Slots Historie 1706—1766« tager fat, hvor jeg her slipper, og fortsætter ned til Christian VII's Tid.

Frederiksberg, i Oktober 1896.

Forfatteren.

INDHOLD.

Side

I. Om Prinsens Gaard paa Ny Amager. Frederik III og hans Prinsesser. — Deres »Lystgaard« paa Ny Amager. — Ny Amager og dens Beboere. — H. M. tager ikke paa dem med bløde Hænder. — Ulykker, som ramme dem. — Deres By nedbrænder, — de reduceres alle til Husmænd. — Prinsessernes Gaard er tarvelig, — besøges dog stundum af de kgl. Personer, — tilhører 1670 Prinsesse Ulrike Eleonore, — er bortforpagtet, — tilfalder Kronprins Frederik (o: Frederik IV), — kaldes derfor Prinsens Gaard, — forfalder efterhaanden, — er en Halvgaard; — dens Haver, Vænge, tilliggende Jordstykker, — Prinsens Vej, — Gaardens nærmeste Omgivelser, — den matrikuleres, — hvor den laa, — den ældste Indgang til Gaarden, — dens endnu eksisterende »Nebenbygninger«, — Hovedbygningen, — Gaardsrummet, — Stalde, — Orangeri osv. — Om Gaardens Indre, — dens to Haver, — deres Udseende og Udsmykning med »Kinders«, »Gevæxtpaatter«, »Postyrer« o. l. — Modtagelse af fyrstelige Herskaber o. a. paa Gaarden, — »Lystigheder« derude, — »Musique«, — enkelte af den Tids Virtuoser, — Gjøglere, Springere, Aktørbander, — en Skuespillerinde Gudatter af Christian V, — Ringriden, herlige »Traktementer« osv. derude. — Kunstnere og deres Arbejder til Caroussellerne. — Hvorledes det gik til ved disse. — »Dank«, »Ziirtack«. — Caroussellen 27. April 1695. — Hvorledes fattige Kunstnere behandledes. — Herligt »Tractement« Fastelavns Mandag 1696, — og 15. April 1697. — Christian V sidste Gang paa Ny Amager. — Prinsens Gaard faar Navnet »das untere Haus« — og den nye Holælnderby kaldes Frederiksberg 1—24

II. **Hvem har opført det ældste Frederiksberg?** »Prinsens Gaard« lille og trang. — Lidet lystelige Omgivelser. — Frederik IV slaar dog ikke helt Haanden af den, — holder som Kronprins Fest der 27. April 1700, — ligeledes som Konge 5. Decbr. s. A. og 18. Maj 1702. — Den unge Konge, — han elsker Italien, — hvis Kunst har sat Spor i Frederik IV's Bygningsvirksomhed her hjemme (Frederiksberg, Fredensborg). — »Slottet« i Frascati, — Villaerne i Frascati have tjent som Forbilleder ved Opførelsen af Frederiksberg Slot. — Stedet, hvorpaa der skulde bygges, — den vidtstrakte Udsigt derfra, — Planer og Bygningstegninger til Slottet i dettes ældste Skikkelse kunne ikke mere paavises. — Frederik IV griber kraftigt ændrende ind under Byggeriet, — kan dog ikke derfor kaldes Slottets Bygmester. — Den Tids Arkitekter. — Stenvinkel. — De kgl. Bygmestere Platen og Ernst holdes øjensynlig i Afstand. — Ernst Brandenburg. — Frederik IV og Ernst Brandenburg synes at have villet opføre Slottet alene (∴ uden de kgl. Bygmesteres Hjælp). — Ernst Brandenburg kgl. Bygningsinspektør, — hans »Aufsatz« eller Byggeplan, efter hvilken det ældste Slot opføres — med en Hob af Monarken paabudte Modifikationer; — da Slottet faa Aar efter skulde udvides, maatte man dog ty til virkelige, skolerigtige Arkitekter 24—35

III. **Forberedelser til det store Byggeforetagende.** Bygningsæmner samles, Kontrakter afsluttes, osv. Faa og fattige Kilder. — Overkammersekretær Dose. — Lakajen Frølund. — Et Par Ord om det ældste Frederiksberg Slots Bygmester Ernst Brandenburg, hans Liv og Levned, hans Død og Begravelse. — Christian V skænker Penge til Byggeforetagendet, — dør. — Kongens Musketterer grave og planere derude. — Teglværker. — Nyt Teglværk paa Ny Amager. — Thomas Jensen Teglmester. — Omegnens Bønder maa age Ler. — Der hugges glubsk i de kgl. Skove til Brug for det nye Teglværk. — Grundstene, Murstene, Tømmer, Kalk, — der bygges Kalkhus. — Dose afslutter Kontrakter med Snedkere, Tømrere osv. — og med Ernst Brandenburg, — urimelig og uopfyldelig Fordring, der stilles til denne, — og som da heller ikke kræves opfyldt. — Hvad Kongens Musketterer og Holmens Folk i de Dage brugtes til. — Materialheste og Vogne, — Kjøbenhavns Vognmænd 35—47

IV. **Slottet bygges. Dets Ydre.** Arbejdet begyndes 14. Marts 1699, — efter Ernst Brandenburgs »Aufsatz«, — Hoved-

bygningen tarvelig. — Frederik IV anordner Ændringer i Byggeplanen. — Brønd i Kjælderrummene, — to Portaler, — Udsmykning af disse, — Niemeyer, A. Gercken, Roht, Schwabe, — seks Gavle — Altan. — Der indrettes paa Kongens Bud »Logimenter« under Taget, — og over Hanebjælkerne. — Slottets Ydre til Dels færdigt 1701, — overmales straks med Oliefarve; — lignende Vandalisme andre Steder 47—55

V. **Slottets Indre.** To Vestibuler, deres Udsmykning, — de to italienske Trapper, — de fire Galerier, — to Forgemakker. — Brenta, Bellasio. — Kongens Værelser, — Spisesalen. — Krock, Coffre. — Tapeter i Kongens Gemakker, — d'Agar, Coning, Böhme, Peter Jochumsen, Magnus Jørgensen, Malere. — Truchon. — Tapetmageren Guillot. — Gyldenlæder. — Hans Majestæts Soveværelse og Seng. — Dronningens Værelser. — Sofie Hedevigs Gemakker. — Prins Carls Gemakker. — Makaj, Mor, Gyldenlæder, Silketapeter o. l. — Tapetmagere, — Brødrene v. Eichen. — Rosen. — »Logimenterne« i de øvre Stokværk. — Malerier fra Glückstadt, — om Slottet i denne By, — »Løven og Hesten«, — Riboldt, Willars, Masius, Magnus Berg. — Under og over Hanebjælkerne. — Kjælderrummene. — »Cordegaller« 55—71

VI. **Formuren og Porthuset.** Hans Wiedewelt. — Slotsgaarden, — Fontæne der. — Porthuset. — Modeller til Bygninger og Kunstværker for kgl. Regning. — Reservoir paa Porthusets Tag, — »Feuer-Machine«, — Modeller og Planer til Vandværk og Vandkunster. — Grim 71—77

VII. **Haver og Anlæg.** Frederiksberg Have, Søndermarken, Frederiksberg Allée, — stiv fransk Lenôtrestil, — Træer indforskrives fra Holland, Lybæk o. a. St. — Mester Jørgen, — Skipper Pieter. — Besøg af Frederik IV paa Slotsbygningen og i Haverne. — Hvorledes Haven var anlagt, — Terrassen, — Marmortrapper, — Kaskadeværk, — Parterret, — »Gevæxtpaatter«, Statuer og »Kinders«, — Kaninbjerg, — Fasaneri, — Ande-Ø, — Glashuse, — Menageri, — Dyrekampe, — Grotter, — kunstige Eremiter. — Indhegning. — H. H. Bruhn, Gartner »auf Amack«. — I Efteraaret 1703 Slottet og i 1704 Haver og Anlæg færdige — for saa vidt. — Hvad dette ældste Slot havde kostet Kongen at opføre. — Det besynges af Poeten Bendix Didriksøn . 77—89

FREDERIKSBERG SLOT

DETS ÆLDSTE HISTORIE

I.

Om Prinsens Gaard paa Ny Amager.

Hans Majestæt Kong Frederik III havde mange Børn, og han sørgede godt for dem alle, som det en kjærlig og omhyggelig Fader og almægtig Enevoldsmonark egner og anstaar. Hvorledes Monarken forsørgede sine Børn, skulle vi her ikke komme ind paa, men for strax at vinde et fast Udgangspunkt for vor Historie om Frederiksberg Slot i dets ældste Tider bemærke vi, at han bl. a. skjænkede sine fire unge Prinsesser en Lystgaard paa »Lille Amager«, hvilket Landsted Kongen havde ladet opføre — i al Tarvelighed — Aar 1663.

Af disse fire Prinsesser skulle vi her kun nævne de to yngste, Vilhelmine Ernestine, som 14. Aug. 1671 forlod Kjøbenhavn for 20. Sept. s. A. at ægte Kurprins Carl af Pfalz¹⁾, og Ulrike Eleonore, som blev Dronning i Sverige og Moder til den svenske Helt Carl XII.

Den nævnte Lystgaard laa der, hvor nu Hovedindgangen er til Frederiksberg Have²⁾. Den kaldtes Prinsessegaarden paa Lille Amager eller paa Vester Amager eller paa Ny Amager, stundum ogsaa Kanin-

gaarden. Der var nemlig ved samme Lyststed en Kaningaard, som de unge Prinsesser vel jævnlig bærede med deres Besøg.

Hvad Lille Amager eller Vester Amager eller Ny Amager eller slet og ret Amager angaar, da var det en fattig Bondeby, hvis tyve Gaarde og faa Huse i 1651 og følgende Aar vare blevne opbygte af Bønder af hollandsk Afstamning fra Øen Amager. I Tillid til lovende kongelige Privilegier vare disse Bønder flyttede ud paa de under Kjøbenhavns Slots Ladegaard liggende Marker, som fordum havde hørt under den i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede nedlagte Landsby Solbjerg. Det gik disse Ny-Amager-Bønder i Længden kun kummerligt, trods alle deres Privilegier: de havde kgl. Majestæts Kvæg paa Græs og leverede Smør o. a. m. til Hoffets Brug³⁾, men de bleve snart ude af Stand til at betale Skatter og Afgifter, nogle rystede Støvet af deres Fødder og droge bort⁴⁾, Resten nedsank i Armod; i 1658 nedbrændte de Svenske deres By, og de danske Krigsfolk vare nok ikke synderlig blidere mod dem end de svenske, i det mindste maatte Frederik III under 26. Maj 1660 forbyde »*Soldatesquen* til Hest oc Foodtz oc ellers alle andre at giöre Bønderne paa Ny Amager Fortræd eller Skade paa deris Enge« osv.⁵⁾, — i 1665 indtraf en ødelæggende Misvækst, men desuagtet befalede Kongen under 26. Maj 1666, at »de resterende Penge oc Vdgift, som Bønderne j dend nye Hollænderbye war schyldig oc till wore elskelige kiere Børns Princessernis Gaards Forferdigelse schulle anwendis«, af dem skulde præsteres, og det straks⁶⁾, og under 17. Sept. 1669 tilholder Kongen »strengeligen« de usalige Bønder i den nye Hollænderby »vden alt Vndschyldning eller Forsømmelse« aarlig og i rette Tid til Prinsessernes Gaard »at frembage (∴: hidkjøre) dend anordnede brendewed, som der paa Stedet schal forbrugis«⁷⁾. — Om det saa var de

stakkels Husmænd, thi ogsaa saadanne fandtes i Hollænderbyen, hviler Monarkens Haand tungt paa dem: de skulde ganske vist hverken »frembage« Brændeved eller »Møg« eller Tækkehalm, men de skulde »huer giøre een Dags Arbeide om Vgen til Printzessernis Gaard oc Haufge«⁸⁾. I Dec. 1674 eftergav vel Christian V dem et Aars Landgilde paa Grund af »deris største Ruin oc Armod«⁹⁾, og det hjalp maaske lidt for en Stund, men i Jan. 1675 maatte saa de fattige Bønder, maaske til Tak for ovenomtalte Eftergivelse af et Aars Landgilde, »paa woris (Christian Vs) allernaadigste Behag (imod 1 Rixdrl. aarligen til Hielp udj deris Afgifft)« afstaa af deres Fællede en Grund, 460 Alen lang og 190 Alen bred, — altsaa over sex Tønder Land — til Hollænderen Cornelius van der Veer, hvem Kongen havde tilladt at anlægge et Teglværk¹⁰⁾ der. Som man ser, gav Kongen med den ene Haand og tog med den anden.

Det kan til visse ikke undre nogen, at Bønderne paa Ny Amager under saadanne Omstændigheder tabte Lyst og Mod og sank dybere og dybere i Fattigdom og Elendighed. Der var jo nok i deres By »et (17. Febr. 1664)¹¹⁾ allernaadigst privilegeret Kroe«, hvor de ved Finkelglasset og Bryhankruset kunde søge Trøst en kort Stund for Nød og Sorg og Savn, — men til at hjælpe dem ud af deres Armod og kummerlige Kaar egnede denne Kro sig ikke, lige saa lidt da som det i Følge kongelig Bevilling af 2. Okt. 1680 »udj dend Ny Hollænderbye udj Christen Eggertzen der til jndrettede Gaard« etablerede nye »Vertz Huus oc Gastgæberj«, hvor der var »Mad, Win, Øl oc anden Slags Drich samt Logement . . .«¹²⁾. Bøndernes Elendighed blev ikke mindre, fordi der oprettedes Værtshuse i deres By, de begyndte for at friste Livet at bortsælge større og mindre Stykker af deres Jorder, nogle endog baade Hus

og Hjem og Gaard og Gods, — allerede 1682 eller før finde vi blandt Grundejerne derude Gehejmerraad Wibe, Hans Liebst »i Kiöbenhafn«, Abraham Wust »ibid.«, Hans Knudsen Leegaard o. a.¹³⁾, — saa, tilsidst, for at gjøre Ulykken fuldkommen, nedbrændte deres By paa et Par Hytter og deres lille faldefærdige Trækirke nær (13. Juni 1697)¹⁴⁾*), hvorefter Christian V lod den Del af den kongelige Ladegaards Mark, som hidtil havde været forundt Indbyggerne i Ny Hollænderby »til brugelighed«, udlægge til Enge, »saa at j bemelte Nye Hollænder Bye effterdags ickun bliver Huusfolk at nære sig af deris Haver«, hvorhos disse »Huus-Folk« i kirkelig Henseende bleve henlagte til »Hvide Ovre Menighed« (4. Oktb. 1698)¹⁶⁾, ligesom de i retslig Henseende noget senere, 29. April 1699, bleve henlagte under Taarnby Birk¹⁷⁾.

Det er imidlertid ikke her Stedet til at komme nærmere ind paa alle disse og andre Ny-Amagernes Kalamiteter, det hører ind under Frederiksberg Bys Historie, og det er ikke den, vi ville skrive.

Ny-Amagernes Vaaninger laa langs begge Sider af den nuværende Allégade, — som den Gang ikke var en Gade, men en Vej¹⁸⁾ — paa Frederiksberg, og Prinsessernes Gaard, som iøvrigt kun var en saakaldet Halvgaard¹⁹⁾, nærmest op mod den nuværende »store Runddel«. Mulig laa en eller to Bøndergaarde endnu længere ude mod Syd, noget hen paa den østre Side af den nuværende Pileallée.

Man kjender kun lidt til, hvorledes der saa ud paa Prinsessernes Gaard. Selvfølgelig har den ikke været noget Palads, — hvad der jo heller ikke var nødvendigt, da de nævnte unge kongelige Damer jo ikke residerede

*) Et Par Aar efter (28. Oktb. 1700, ny Stil) nedbrændte Størstedelen af Hollænderbyen paa Gammel Amager¹⁵⁾.

der, men kun kom der i Ny og Næ, ledsagede af deres kvindelige Hofinder og et Par Kavallerer, for at se til Duerne og Kanarifuglene og det andet »rare Fuglewerck« i Voliererne og til Kaninerne i disses Gaard eller glæde sig ved andet landligt Divertissement, som man den Gang sagde. Det synes endog, at en Del af Gaarden, vel dens »Nebenbygninger«, har været tækket med Straa, som en slet og ret Bondes Hus og Avlsbygninger, og 23. Juni 1663 fik Bønderne i Frederiksborg Amt kongelig Ordre til »en huer at age et Less Teckehalm« til Prinsessernes Gaard ²⁰). En Del af dennes nærmeste Tiliggende var indhegnet med ganske ordinære Gjærdstaver ²¹), noget af Gaardens Terræn, — ventelig Indkjørselen og selve Gaardspladsen — var brolagt ²²). Af og til modtog dog Hoffet her fyrstelige Gjæster eller distinguerede Fremmede, som kom over Beltet og Vester fra skulde holde deres Indtog i Kjøbenhavn og forestilles ved Hove. Dette var saaledes Tilfældet i Septb. 1663, — samme Aar, Gaarden blev opført, den var endda maaske næppe færdig endnu, — da Kurfyrstinden af Sachsen og hendes unge Søn Johan Georg, som 10. Okt. s. A. blev forlovet med Frederik III's Datter Anne Sofie, tog ind paa Prinsessegaarden, hvorfra de fyrstelige Fremmede saa den 17. Sept. med stor Pragt afhentedes og førtes til Kjøbenhavns Slot af Kronprins Christian (den senere Kong Christian V) ²³). Lignende højtidelige Receptioner fandt Sted paa Ny Amager 18. Juli 1668, da Dronning Sofie Amalie, Kronprins Christian og begge Prinsesserne Ernestine og Ulrike Eleonore med stor Stads og under Kanonsalut fra Kjøbenhavns Volde der modtog Hertugen af Gottorp og Gemalinde; der var da »om Aftenen stor Collation paa Amagergaarden, og begge høje Familier, den kongelige og den fyrstelige, diverterede sig til Natten« ²⁴), vistnok til ikke ringe Glæde

for Naboer og Gjenboer, Ny-Amagers skikkelige og enfoldige Bønder, Dirk Raj, Jan Thies, Cornelius Brakker, unge Jan Jansen ²⁵⁾, Klaes Isbrandsen, Ties Pietersen, Dirk Jansen, Jakob Jansen Moy og hvad de ellers hed ²⁶⁾, som stode udenfor og gjorde store Øjne over al denne for dem saa uvante Herlighed, — og endvidere 25. Nov. 1672, da Prinsesse Charlotte Amélie de la Trémoille og hendes bidske og gnavne Fru Moder Emilie af Hessen-Cassel paa deres Rejse til Kjøbenhavn gjorde Holdt paa Prinsessegaarden, hvor da en af hans Majestæts Gehejme-raader afhentede dem til Hoffet i kongelige Ekvipager ²⁷⁾. Og sikkert nok havde de fattige Amagerbønder og deres Koner og Børn et Par Aar før staaet ved Gaardens Indkjørsel med ydmygt krummet Ryg og blottet Hoved og opspilede Øjne, da i Sept. 1669 den tyrkiske »Bassa«, Stortyrkens *) skinbarlige Fætter, Paschaen af Jerusalem, den hellige Gravs Guardian Cigala Ottoman ankom til Ny Amager og den 30. i Kongens Karosse med 6 Heste for blev afhentet der af Hans Majestæts Ceremonimester Speckhahn ²⁸⁾ og med stor Højtidelighed ført til Audiens hos Kongen, — og mulig have de gode Amagere gjort endnu større Øjne, da det kort efter kom for en Dag, at Stortyrkens skinbarlige Fætter, hvem de dog med egne Øjne havde set i Hans Majestæts Karosse med 6 Heste for, var en fræk Bedrager**), en forløben Jøde, og ikke mere Bassa eller Stortyrk end Klaes Isbrandsen og Jacob Moy og Dirk Jansen og deres andre gode og skikkelige Naboer og Gjenboer der ude.

*) Man erindre, hvilken Respekt Almuesfolk i de Dage havde for »Tyrken«. (Sml. Peder Paars II, 2).

**) Man nøjedes med at udvise Bedrageren, der saa hæsligt havde mystificeret Kongen og Hoffet, af Landet. Han blev kort efter arresteret i Tyskland, skal være død paa Malta 1676 ²⁹⁾.

De unge Prinsesser voksede til og bleve bortgiftede og droge hver sin Vej; efter Prinsesse Vilhelmine Ernestines Bortrejse nævner Christian V under 29. Oct. 1773 sin »elskelige kiere Søster *Princessin Ulrica Elonora*« som Ejerinde af Gaarden paa Ny Amager. Den var den Gang bortforpagtet til Mathias Thomsen, der for kongelig Regning nød »Proviand for fire Persohner«³⁰). I 1680 eller 1681 kom Prinsessernes Gaard i deres Brodersøn Kronprins Frederiks, den senere Frederik IVs, Eje.

Gaarden skiftede nu Navn og kom til at hedde Prinsens Gaard paa Ny Amager.

Prinsen var den Gang kun et Barn paa en halv Snes Aar og residerede selvfølgelig paa Kjøbenhavns Slot hos sine kongelige Forældre, om Sommeren paa Jægersborg eller Kronborg eller Frederiksborg. Gaarden paa Amager, som han dog uden Tvivl af og til besøgte, henstod saaledes i en Række Aar saa temmelig forladt, kun beboet af underordnede Betjente som »Urtegaardsmanden, hans kongelige Højheds Jæger, Tømmermanden« og vel sagtens de nødvendigeste Arbejdsfolk. Dog kom de kongelige Herskaber med lange Mellemlum derud, navnlig ved Fastelavn og i den skjønneste Sommertid. Den 7de Juni 1681 diverterede hans Majestæt Kongen sig saaledes, »auff I. K. hoheit Hoff *Amack* und schoszen daselbst nach dem Vogel³¹), 13. Octb. s. A. skjød Christian V igjen til Fuglen paa Ny Amager³²); 1683, 19. Febr. »erlustigten sich I. M. und der gantze Hoff in *Amacker* Kleider auf des Printzen Hoff und hatten des Abends *Comoedie* und speisten auffm groszen Saale«³³); i Juli 1687 var der igjen Divertissement »auf *Amack*«³⁴), og flere Gange senere var Christian V paa kortere Besøg der ude, saaledes 22. Maj 1690, da han spiste til Aften »auff *Amack* auff Printzenhof«³⁵), 11. Juli s. A., da han om Eftermiddagen var »auff *Amack*«³⁶), 9. Juni 1691, 8. Aug. s. A., 3. Juli 1692,

da Kongen efter Prædiken besøgte Prinsens Gaard og Falkonergaarden³⁷), og 27. Maj 1695, da Kongen trods stærk og vedvarende Hoste kjørte ud af Østerport rundt om Byen til Prinsens Gaard³⁸).

Efterhaanden synes Bygningerne derude at være blevne noget forfaldne, i det mindste hedder det i en Kontrakt af 11. Febr. 1698 »das tag über selbigen Hausze so viel Stein davon seindt nieder gefallen« — ventelig under den frygtelige Storm Natten mellem 8. og 9. Octb. 1696, da en stor Del af Taget paa Kjøbenhavns Slot blæste ned³⁹), — »sollen wieder werden aufgeleget undt mit Kalck einwendig bestrichen . . .«⁴⁰). Man klinede og lappede bestandig paa dem, og et Par Aar senere satte man endog »en *estage*« til paa dem, — hvorom mere siden.

Der findes desværre ikke — saa vidt os bekjendt — Afbildninger af Prinsens Gaard paa dette Tidsrum, — om den end findes afsat paa en Del Grundplaner fra Slutningen af det 17. og første Halvdel af det 18. Aarhundrede⁴¹), — og saa godt som kun en eneste Beskrivelse (fra 1682) af den og dens Territorium⁴²), og denne Beskrivelse er endda yderst kortfattet og saa konfus, at den er af grumme liden Værd.

»Hans kongelig Høyheds Printz Fridrichs Gaard«, hedder det i dette gamle Dokument, — »liger udj Nye Amager Bye og er een half Gaard. Vid denne Gaard er en liiden Wenge — — — Gaarden hafver Ofverdriftt een half Gaards Deel paa Nye Amager Marck. Ingen Skouf eller Tørremoser.«

Gaarden selv laa, som foran berørt, der, hvor nu Hovedindgangen er til Frederiksberg Have. Men hvor laa »den liiden Wenge«?

»Hans kongl. Høyheds Gaards Wenge liger synden wid (o: for) Gaarden«, fortsætter det gamle Dokument.

»Een Kaalhafve er indtagen af Wengit, hvorudj findes nogle Vrter samt grøn og hvid Kaall . . . Imellum Gaarden og Wengit er een Lysthafve, hvorudj er tuende Fiskeparcke med thoe Wandhuse« — formodentlig vandomflydte Lysthuse — »og een Wandkonst« (c: Springvand).

Altsaa laa Lysthaven Syd for Gaarden, Vænget atter Syd for Lysthaven. Denne og Vænget maa saaledes have ligget der, hvor nu den sydøstlige Del af Frederiksberg Slotshave (og en Del af Haveselskabets Have) findes, langs Pilealléen, ned ad den nuværende Søndermark til.

»Synden for Wengid«, hedder det videre, »wid Kongeweyen liger een Canin Hafve og strax derwid liger een nye anlagt Hafve, som er besatt med vnge Træer, skal brugis til een Fasaen Hafve . . .«

Kaninhaven og den vordende Fasanhave laa altsaa igjen Syd for Vænget, ved Kongevejen. Ved »Kongevejen« forstaas her Pilealléen, som den Gang kaldtes saaledes, og som forbandt Ny Amager med Landevejen, som (ad nuværende Vesterbrogade, forbi »Sorte Hest«, paralel med Rahbeks Allée) over Valby førte til Kjøge⁴³). Altsaa maa Kaninhaven og den nys anlagte Have, der skulde bruges til Fasanhave, have strakt sig et Stykke langs Pilealléen og vel ogsaa over den østlige Del af den nuværende Søndermark, og formodentlig have vi i hin »nye anlagte Hafve, som er besatt med vnge Træer«, den første Begyndelse til Søndermarken.

Alt dette laa Syd for Gaarden. »Østen for Gaarden liger een liden Vrtehafve«, fortsætter Dokumentet, »saa og een Rendebahne og it Caninbjerg, som aparte er indlugt«. Urtehave, Rendebane og Kaninbjerg maa altsaa have strakt sig over den nuværende Frederiksbergs »store Runddel« og maaske noget videre endda.

Til Gaarden hørte desuden to Jordstykker ved »Printzens Wey« og to indhegnede og beplantede Stykker i Bymarken.

Prinsens Vej er forlængst forsvunden. Det var en Sidevej til — eller fra — Gamle Kongevej og udgik fra denne omtrent der, hvor nu den Vej, der er opkaldt efter Kunstfyrværkeren Gaetano Amici, drejer af fra Kongevejen, og hvor for to eller tre Aar siden en ny anlagt Vej har faaet Navn efter de længst forsvundne Hollændere paa Ny Amager, — og løb dernæst i skraa Retning op til Prinsens Gaard. — De to med unge Træer beplantede og indhegnede Stykker i Bymarken, — der strakte sig »fra Peblingsøen til Vandløse, Brønshøj og Utterslev Markeskjel, med Kjøbenhavns Mark mod Nord og Valby Marker mod Syd« ⁴⁴), — laa i vestre Ende af »Bredagrene« og i østre Ende af »store Tornagrene« ⁴⁵). Det er vanskeligt, om ikke umuligt, nu nøjagtigt at paavise Stedet for disse. Der var baade nordre og søndre Bredagre, baade store og lille Tornager; nordre Bredagre stødte mod S. op til »*Clammeryesagrene*«, der maa søges i Omegnen af den senere Klammerivej (nu Peder Bangs Vej) ⁴⁶), og disse igjen mod Syd til Teglgaarden, som laa paa Hjørnet af nuværende Virginiavej og Smallegaden; søndre Bredagre stødte mod Øst op til »Möllagrene«, hvis nordlige Ende naaede til »gamble Kongens Weyen«; store Tornagres sydlige Ende strakte sig hen til Valby Markeskjels Dige ⁴⁷).

Endelig, siger vort Dokument, var der »een stoer Hafve öster og wester, østen til Byen (o: Ny Amager), westen til Printzens Wenge, norden til Ofverdriffts Wey (o: Vejen til Byens Overdrev ad Valby og Vigerslev til), synden til Printzens Hafue og brugis till Rødder og Kaal Agre«. Denne store Kaalhave maa antages at have strakt

sig over noget af den nuværende Frederiksberg Slotshaves mellemste Del.

I 1688 blev Gaardens hele Tilliggende matrikuleret til 6 Tdr. 7 Skp. ⁴⁸).

Dette er alt, hvad der vides om Gaardens Jordtilliggende paa den Tid (c. 1682). Om selve Gaarden vides der da for Resten ikke synderlig mere.

Den laa, som sagt, — og det nok endda to Gange, — der, hvor nu Hovedindgangen er til Frederiksberg Have. Dette ses, blandt andet, af Thurahs Vitruv, hvor Forfatteren melder, at en med dobbelte Rader Træer besat smuk Allée fører til Frederiksberg, — den nuværende Frederiksberg Allée, som først blev anlagt i Begyndelsen af forrige Aarhundrede og altsaa vel var til, da Thurah skrev sin Vitruv (omkring 1748), men ikke i de Dage, vi her beskæftige os med. Samme Allée, siger Thurah videre, støder lige an paa den saakaldte Prinsens Gaard, der ligger lige for en af Frederiksberg Haves Hovedallée ⁴⁹), og paa en Grundtegnning i det nævnte Værk ses Gaarden liggende paa det i Teksten anførte Sted.

Indkjørselen til Amagergaarden var meget tarvelig, og Prinsen, bemærker Riegels, ⁵⁰) — hvis Vidnesbyrd vel her nok kan staa til Troende, — savnede de fornødne Pengemidler til at lade en aneligere indrette. Der var da ogsaa paa Thurahs Tid en anden Indgang til Frederiksberg Have — nemlig bag om Slotsforvalterbygningen, hvor nu Haveinspektørens Bolig er, — end den nuværende, hvor jo netop Gaardens Hovedbygning laa, og nævnte Haveinspektørbolig og det lige over for liggende Laurierhus ere, — som det er udtalt ⁵¹), — Sidebygninger til den længst forsvundne Prinsens Gaard, om end stærkt forandrede og til Dels ombyggede. For en Del Aar

siden skal der da ogsaa i Haveinspektørboligen være funden Levninger af gamle Vægmalier ⁵²). (?).

Hovedbygningen bestod fra første Færd kun af ét Stokværk, med Kjældere under og en Kvist-Etage over. I denne sidstes Gavl var der anbragt et Slag-Ur ⁵³). Huset var tækket med Teglsten og oliemalet udvendig. I 1698 blev »alle fire Sider indvendig i Gaarden« malet med rød Oliefarve og hvide Fuger »gleich wie Grundt Mauer« ⁵⁴). Af denne Antegnelse ses det altsaa for det første, at Bygningen har havt fire Længer, den fjerde løbende parallel med Vaaningshuset ud mod den nuværende »Runddel«, og for det andet, at Bygningerne, i det mindste til Dels, ikke vare opførte af Grundmur, men af Bindingsværk. Samme Aar 1698 blev der »in das forderste Hausz« (o: Forhuset, ud mod Runddelen) oppe under Taget indrettet to »Logimenter« og indsat et »Dagfinster« (Tagvindue) med Blikplade, der blev strøget »mit eine (sic) Kopper Roet Farbe« ⁵⁵), — og al den baade indvendig og udvendig paa Huset anvendte Farve var »wohl zugericht mit süesze Milch.« I Bygningen var der en stor Sal, som naaede op gjennem Etage og Kvist, altsaa en Slags »Rose«. I 1705—6 blev der »an Beeden Seiten des Saalsz« sat en »estage« paa til, hvilket Arbejde udførtes af *Ernst Brandenburg*, — om hvem mere siden, — og det kostede 1616 Rd. Cour. ⁵⁶).

I det firekantede Gaardsrum var der »mitten im Platze« anbragt en Fontæne. Til Bygningen hørte Stalde, mindst til tolv Heste ⁵⁷), Gartnerhus, der afgav Bolig for »Urtegaardsmanden« *Hans Henrik Bruhn*, endvidere et »*Oranischen* Hausz« eller Orangeri, et »*Pommerantschen* Hausz«, Fuglehuse, Glashuse, et *Caninchen* Berg beplantet med Træer, omgivet af en vaad Grav og med en Bro over denne, slaaet af nys nævnte Ernst Brandenburg, der baade i 1699 og 1700 fik rundelig »Macherlohn« for samme

Bro. Desuden var der en Hob Andehuse og en »Ande-Ø«, — som bekjendt er der endnu den Dag i Dag i Frederiksberg Have en saadan, — og endelig et Menageri, som stod under Tilsyn af »der Hausvogt auf Amack«, og som maa have været saare ubetydeligt, da f. Eks. samme Husfoged den 7. April 1700 kun fik 16 Rdl. i Mk. 13 Skill. »für die *Menagerie* in 16 Tagen zu unterhalten«⁵⁸).

Om Udsmykningen af Bygningens indre Rum vides saa godt som intet. Der omtales Spejle, Gueridons, forgyldte Borde, forgyldte Malerirammer, udstyrede med Billedhuggerarbejde af *Truchon*, o. l. Da vi imidlertid andre Steder fra nøje kjende, hvorledes kongelige Lyststeder i de Dage udstyredes, kunne vi uden Vanskelighed forestille os, hvorledes der har set ud inde i Prinsens Gaard paa Amager.

Den nys nævnte »stoere Sahl« har været betrukket med Tapeter af Mor eller Silke eller Damask eller Mackai eller Gyldenlæder, og Gulvet har været malet »gleich wie Marmor«, og den har været prydet med Stukkaturarbejder paa Gesimsen og under Plafonden og med Spejle i puklede og snørklede forgyldte Rammer i seneste Barokstil, med gyldne Gueridoner belæssede med Datidens Nips: Haner og Guder og »Suin« af »hviid Steen«, og møbleret med indlagte og »laxerede« Borde, »forgyldte Læderstole«, det vil sige: Lænestole betrukne med Gyldenlæder, — og langs Væggene har der staaet Stole med rødt Fløjelsbetræk og Guldgalloner og Guldfrynser, og paa Væggene, mellem Spejle og Malerier, har der været anbragt »Lampeter« af Messing, maaske endog af »Sølf« osv. osv. Der har naturligvis ogsaa været et »grønt Gemach« og et »rødt Gemach«, og »Hans kgl. Höyheds Sou-Kammer« har ikke været tarveligt udstyret, og »Nebengemacherne« ikke heller, — men vi kunne ikke nærmere komme ind paa Rummenes Dekoration og Udsmykning, da vi paa

dette Felt famle omkring saa godt som i Blinde og kun slutte os til, hvorledes der har set ud i Gemakkerne paa Prinsens Gaard, efter hvad vi vide om den indre Udsmykning af andre kongelige eller prinselige Boliger i de Dage ⁵⁹).

Hvad de ovenfor omtalte »lacerede« eller »laxerede« Borde og andre Møbler angaar, da vare saadanne meget i Mode i de Dage. Der var endog en særlig »Hof-Laxerer«, *Christian v. Bracht*, med 400 Rdl. aarlig Løn af Hans Majestæts Partikulærkasse ⁶⁰), og samme *Christian v. Bracht* og hans to Sønner stode alle saare godt anskrevne ved Hove og »laxerede« uophørlig i en lang Aarrække for kongelig Regning ⁶¹). —

Til Gaarden hørte to Haver, en større og en mindre. Den store blev i 1698 omgivet af et ni Kvarter højt Plankeværk paa ikke mindre end 5025 Alens Længde. Et andet Plankeværk omsluttede Fasanhuset og havde »mitten in den (sic) Garten wo die grosze *Allée* durchgeheth« to Porte af Lægteværk. I det først nævnte store Plankeværk var der tre lignende Porte »wo die *Allée* durchgeheth«, den midterste $7\frac{1}{2}$ Alen bred, de to Sideporte $3\frac{3}{4}$ Alen, mellem Portene fire Søjler af Træ med rødt og hvidt strøgne »Knörpe« eller Kugler paa Toppen. De nævnte »Knörpe« vare prydede med forgyldte Festons og bare øverst en forgyldt Flamme. Den store Haves Porte vare strøgne rødt og hvidt, Stakitværket hvidt.

Den lille Have havde fire Porte, der vare malede med rødbrun Farve. Der fandtes her en Fontæne, og i 1698 blev der anlagt fem nye »Fontienen« af samme Brede og Dybde som den, der allerede var der. De bleve opmurede med Vandklinker, Kalk og Cement og omrandede med huggen Bremersten. Vandet til Fontænerne synes at være bleven oppumpet af et Mølleværk, i det mindste blev i 1699 »die Wassermühle auf *Amack repariret*« ⁶²).

I den lille Have fandtes ogsaa Fuglehusene, med Søjler mellem Dørene og Buer over disse.

Ogsaa i den større Have fandtes der en stor Fontæne med Bassin. Stenindfatningen om dette blev i 1698 malet »mit eine (sic) Graue Øllie Färbe«. Ligeledes maa man her søge det »*Oranische Hausz*« eller Orangeriet, der var strøget rødbrunt, Pommerantshuset, — som ikke er identisk med Orangeriet, — Kaninbjerget, Andehusene, Menageriet, maaske ogsaa Glashuset og det store Lysthus. Dette sidste var omgivet af en vaad Grav, over hvilken der førte to Broer, og op til det førte en Trappe.

Alle de i foranstaaende Linier under Aar 1698 omtalte Arbejder udførtes af Ernst Brandenburg, hvis Navn vi allerede have nævnet, og hvem vi senere ville faa rig Lejlighed til at sysselsætte os med, — og kostede i alt 2100 Rdl. — nu vel i Værdi 12600 Kr. (Vi formene, at Penges Kjøbeævine den Gang var mindst seks Gange saa stor som nu).

Naturligvis vare begge de omtalte Haver efter den Tids Skik og Smag anlagte i stiv fransk Lenôtre-Stil, med snorlige Alléer og Gange, med klippede Hække og Taksuspyramider, med Laurbær- og Orangetræer i Ballier, der vare stadseligt »*staffiret* von dem Mahler auf *Amack*« og prydede med Kroner og kongelige Navnechiffre ⁶³), og der har sikkert ikke været Mangel paa »*Krauttöpfe*« og »*Gevæxtpaatter*« (Blomstervaser) eller paa Statuer af Egetræ og Sandsten, eller paa »*Kinders*« (Billedstøtter i halv Størrelse) eller paa »*Blyfigurer* paa Steen *Postumenter* staaendis« eller andre lignende »*Postyrer*«. Af den Slags Ting myldrede det i den Tids fyrstelige Haver i den utroligste Grad; saaledes blev f. Eks. i Oktb. 1705 ikke mindre end 76 »*Bilder und Statuen*« i Rosenborg Have overstrøgne med Oliefarve af Maleren *Johan Monckenbeck* ⁶⁴). I de Dage overstrøg man fast alt Billedhuggerværk

i Haver med Olie og Oliefarve: Figurer af Egetræ slap med »mit Øhl wohl eingetränkt zu werden«⁶⁵), Statuer og »Kinders« og »Gevæxtpaatter« af Bremersten og Gullandsk Sten blevne derimod overmalede med Oliefarve, end ikke Marmoret var helligt: *Barattas* Herkulesgruppe i Rosenborg Have maatte saaledes døje denne Medfart i Aaret 1740⁶⁶). I Haverne ved Prinsens Gaard paa Amager var der nu vel ikke saa mange »Kinders« og »Postyrer« som i Rosenborg Have, men dog nogle, og i 1698 fik Maleren *Christian Zimmer* en Hob Penge for at overstryge med Oliefarve »die stoere Bilder, som staaer i Löst *Korternerne*: 6 stoere Bilder, . . . 20 *Stenerne* Kugler paa *postamenter*, tre stoere *postamenter* med Løver paa, 2 *Pyramider* med Bilder paa, 2 *dito* af gehauen Steen«⁶⁷). —

Af alt foranstaaende fremgaar det, at Amagergaarden har været et temmelig beskedent Landhus for Kronprinsen til Danmark og Norge. Men Hans kgl. Højhed boede jo ogsaa hos sine kongelige Forældre paa Kjøbenhavns Slot eller paa Kronborg, Frederiksborg, Jægersborg osv. og kom kun i Ny og Næ til sin Amagergaard. Men hvor lille og ubetydelig denne end var, saa var den dog Kronprinsens egen, hans Ejendom; naar han befandt sig der, var han paa sine egne Enemærker, han befandt sig vel paa sin Amagergaard og »fornöyede sig der med allehaande Lystigheder«⁶⁸).

Af det følgende vil man se, at disse »Lystigheder« ikke vare saa helt ringe, om end grumme uskyldige. Man glædede sig ved gode Taffeler i den store Sal, ved dybe Pokaler, ved Fastelavnsløjer og Mummiespil i »*Amacker habiter*«, ved Ringriden og Carousseller og Nedsabling af Tyrker og Morer og andre Uhyrer, man »lod sig forlyste med angenehm *Musique*«, ved Synet af Diana'er og Nereider og Tritoner og andre mytologiske Skikkelser, i Illuminationsbelysning, i Grotter og Bosketter

og ved skummende Kaskader osv. Hvad angaar Musikken, hvormed de kongelige Herskaber stundum »lode sig forlyste«, da er den uden Tvivl bleven præsteret snart af Gardens Skalmejblæsere ⁶⁹⁾ og Timbaliers, snart af Hans kongelige Højheds egne »Violons« ⁷⁰⁾, snart endelig af Kongens egen »Violon-Bande« eller Kapel under Kapelmesteren Gaspard Bessons Anførsel ⁷¹⁾. Der var nok ogsaa, omkring 1696, Operister i Kjøbenhavn, men vore Kilder melde ikke noget om, at de ere blevne benyttede paa Prinsens Gaard. *)

*) Heller ikke de faa Virtuoser, der den Gang fandtes i Kbhvn., omtales som medvirkende derude, naar der »opvartedes med *Musique*«, og naar vi nævne dem her, er det kun for at bidrage vort til om muligt at bevare deres Navne fra Forglemmelse. Der var Sangeren Nicolas Chauveau, der fra 1675—1702 udfyldte den vokale Del af Hofkoncerterne ⁷²⁾, der var den franske »Singer« Regnault og hans Kone, som i 1703 forlode Danmark ⁷³⁾, der var »Guitarmesteren« Fibiger, som 1698 blev engageret af Kongen for tre Aar ⁷⁴⁾, og Sangerinden Dorothea Møller, — en dansk Sangerinde, og i de Dage! — som i Januar 1704 blev sendt til Udlandet med kongeligt Rejsestipendium ⁷⁵⁾. — Der kom udenlandske Aktørbander nok til Kbhvn. — franske, hollandske og tyske — i Christian V's Dage og Frederik IV's første Aar, men Kilderne melde intet om, at disse Bander ere blevne benyttede til »Divertissement« paa Prinsens Gaard, og det samme gjælder om de Gjøglerne, »Springere« (∩: Akrobater) *) og Marionetspillere **) og tyske eller hollandske og italienske Pickelhæringe ***) og lignende Personer ****), som ikke sjældent agerede paa Kjøbenhavns Slot for Christian V, der ingenlunde var kræsen i Valget af sine Divertissements.

*) Springereren, som sprang paa Slotsgaarden (Kbhvns Slot) 50 Rdl. ⁷⁶⁾.

**) Franciscus Hollænder, som spillet i gemachet (∩: Kongens Appartements) med Marionettet, 30 Rdl. ⁷⁷⁾.

***) Pickelhæring af Comedien, i gemachet Driehpenge 12 Rdl. ⁷⁸⁾, — den »italienske« Pickelhæring Rejsepenge 50 Rdl. ⁷⁹⁾.

****) En Karl, som spilled med en Pick (Spyd) 50 Rdl. ⁸⁰⁾. — Det er ikke her Stedet at komme nærmere ind paa Æmnet om Aktørbanderne og den Naade og Rundhaandethed, de kongelige Per-

Stundum modtog ogsaa Kronprinsen som Vært i sit eget Hus sine kongelige Forældre og de fornemste Hof-sinder til en eller anden større Festlighed, saaledes den 15. April 1686, da Christian V's Fødselsdag blev fejret paa Prinsens Gaard med stort »Tractement« og Magnificence⁸³), og den 8. Febr. 1692, Fastelavn, da Christian V »verkleidet in *Amacker habit*« indfandt sig der, hvor da »die Königl. Herrschafft sich *divertirten* und *tractirten*«⁸⁴). Det gik dog kun sjældent paa, og mulig har den pragtel-skende Christian V fundet det lidt trangt og tarveligt derude paa sin Søns Lystgaard, men Kilderne fra denne Tid, hvor faa og svagt rislende de end ere, melde dog om enkelte »store og *magnifique Fæstins*«, for at tale den Tids Sprog, derude. Den Gang — og baade før og senere — vare Ringriden og Karusseller almindelige »Divertissements« ved Hove, og ogsaa paa Prinsens Gaard foranstaltedes der til Hans Majestæts Ære og sikkert nok ogsaa til Allerhøjstsammes »Contentement« et saadant, om hvilket vi strax skulle melde. — Ved slige Karusseller gik det grumme straalende til: Kongen og Dronningen og Prinserne og Prinsesserne og de højbaarne Hof-sinder og Hoffets Damer mødte fuldtalligt, og de fornemme Herrer, højt til Hest, viste deres Færdighed i at

soner lode dem blive til Del; her ville vi kun anføre, at Christian V 7. Dec. 1682 skjænkede »den franske Comediantspiller til Fadder-gave 50 Rdl.«⁸¹), og at Monarken saaledes har været Gudfader for Aktørens Barn. Denne Komediantspiller var Nicolas Desmares (død 3. Novb. 1714), hvis Hustru Anne Dennebault optraadte med Manden i Kjobenhavn. Barnet blev født 1682, det blev født her i Kjøbenhavn (hvad end ikke hendes franske Biografer have vidst), hun fik Navnene Christine Antoinette Charlotte (opkaldt altsaa baade efter Christian V og Dronningen) Desmares, blev siden en af de ypperste Skuespillerinder ved Théâtre français og døde i Saint-Germain ved Paris 12. Sept. 1753⁸²).

tumle Lansen og fange Ringen paa den eller støde Tyrkehovedet ned, en »ridderlig« Leg, en sidste Reminiscens af Middelalderens Dystløb og Turneringer, som allerede i lange Tider havde hørt til Hoffets fornemste Forlystelser, men som nu forlængst er forsvunden, saa kun svage Spor af den endnu lade sig paavise i Almuens groteske »Stikken til Straamanden« eller »til Ringen«. Ogsaa red Hofsinderne i strakt Gallop og med fældet Lanse løs paa de ikke faa »Positurer« eller »Postyrer«, der vare opstillede paa forskjellige Punkter af Rendebanen, og som vare forfærdigede af de for Hoffet arbejdende Billedhuggeres kunstfærdige Hænder, og disse Postyrer vare undertiden sære nok: det var ikke alene Tyrke- og Satyr- og Neger-skikkelser, der maatte bide i Græsset, ogsaa Drager og fabelagtige Uhyrer med mange Hoveder, gjorde af Pap og malede med grelle og gloende Farver, maatte dele Skjæbne med Tyrkerne og Morerne og Satyrerne. Den 5. Jan. 1701 blev der saaledes af Kongens Kasse betalt en Hob Penge for »Köpfe und Kugeln zum Ringrennen«⁸⁵⁾, og 27. s. M. fik Maleren Frederik Wessel Betaling for »6 wilde Männer und Türcken Kopfe zu mahlen«⁸⁶⁾ og en anden for »ein *Dosin* Kopfe zum Ringrennen«; den 1. Marts s. A. fik Maleren Willars og Billedhuggeren Nergger Betaling for leverede Arbejder til Karussellet i Ridehuset ved Kjøbenhavns Slot, — hvilket Karussel i et og alt kostede Hans Majestæts Kasse den betydelige Sum 1549 Rdl. 1 Mk. 8½ Sk.⁸⁷⁾, nu vel i Værdi 10000 Kroner; — en Snes Aar senere fik Billedhuggeren Sturmbergs Enke Betaling for 16 Morhoveder og 16 Satyrhoveder »zum Wasser-*Caroussel* bey *Rosenburg*«⁸⁸⁾; atter en Snes Aar senere, i 1744, leverede Billedhuggeren Warnheim 30 Tyrke- og Morhoveder til et andet kongeligt Karussel⁸⁹⁾, og i 1746 gjorde Billedhuggeren P. Reyer »2 höltzerne Drachen mit 14 Papp Köpfen incl.

2 *posituren* mit 4 Köpfen wegen des *Exercitii* im Reit-Hausse« (ϝ: Karussellet i Christiansborg Slots Ridehus den 28. April 1745)⁹⁰). Der var altsaa Uhyrer nok for de høje Herskaber at kæmpe imod. Den eller de Agerende, der i saadant ridderligt Spil havde »teet sig« mest uforfærdet i Faren og med størst Bravour, fik saa Kampprisen overrakt af Dronningens højstegne Haand, — ligesom de gamle panserklædte Riddersmænd i Dystløbenes og Turneringernes Dage havde modtaget den kostelige »Dank« af den ædlest eller skønneste Dames Hænder, — og dertil kom der saa sædvanlig en særlig prægtig »Ziirtack« (ϝ: Zierdank) til Festens Giver, Kongen eller Kronprinsen, som saa »galant og magnifique havde tracteret Compagniet«⁹¹).

Saadant stadseligt Karussel fandt Sted den 27. April (gammel Stil) 1695 paa Amagergaardens Ridebane, — der, som vi have meldt, laa der, hvor nu Frederiksberg store »Runddel« er, i Anledning af de Kongelige Maje-stæters Fødselsdage (Christian V's 15. April, Dronningens 27. s. M.). Det hele var grumme »ziirligt« og »artigt« indrettet. Der var to »*Esquadriller*«, den ene i røde med Sølv »*chamererede*« Kjortler og hvide »*Plumager*« paa Hattene, den anden i hvidt med Guld og med røde Plumager. Kronprinsen førte den første af disse »*Esquadriller*«, hans unge Broder Prins Christian den anden⁹²). Christian V var selv i Spidsen for en tredie mindre Kvadrille, men deltog ikke i Dystløbet. De fornemme Herrer viste til almindelig »Contentement« deres Færdighed i Lansespil, i Ringrenden baade med Lanse og Kaarde, i Lansestød »efter et opsat Hovet«, i Javelinens (Kastespyd) Kastelse paa et andet Hovet«, i Pistolskydning »paa tvende Morian-Hoveder« som og i med Kaarden »at afhugge et opsat Hovet« og i med samme Vaaben at optage »en Kugle, som var sat paa en Pæl lidet fra

Jorden«, og i »en færdig Kastning med Kuglerne paa hvert med Devise ziret Skildt« (Skjold). Der var sex Kampdommere, blandt dem Søhelten Niels Juel. »Ziirtacken« overraktes Kronprinsen af Dronningen, det var en Pokal af Bjergkrystal paa en med Diamanter rigt besat Guldfod *).

Og da alt det lykkelig og vel var forbi, »blef det gandske Hof paa Printzens Gaard *magnificq* tracteret, og ved hver Skaals dricken, blef Styckerne, som paa Banen var plantede, lösznede. Bordet var paa en sær *galant* Maade indrettet, omgivet af »mangfoldige artige *Perspectiver*, *Prospecter* og *Fontainer*, som ald sammen meget deyligt og angenehm var at se« ⁹³). Der blev endog slaaet en Medaille paa dette Karussel. Og om Aftenen tog hele den straalende Kavalkade tilbage til Kjøbenhavns Slot, hvor der i Riddersalen var et herligt Taffel og magnifikt Traktement med talrige lækre Retter og dybe Pokaler og derefter »Comoedie« ⁹⁴) **). Og saaledes endtes »denne frydefulde Dag«.

Og ikke mindre »frydefuldt, deyligt og angenehm« er det vistnok gaaet til derude samme Aars 22. Aug., da Kronprinsen med vel udført Ærinde kom hjem fra sin mecklenborgske Frierrejse og allerførst tog til sin Lystgaard paa Ny Amager ⁹⁷), — og vel ogsaa næste

*) Med at betale de fattige Kunstnere, som havde arbejdet derude, for at Karussellet kunde blive ret stadseligt, gik det grumme langsomt. Under 4. Nov. 1696 søger saaledes Christian Nerger, idet han beraaber sig paa sin Armod, om at faa sit Udlæg og sin Regning for Arbejde, leveret til ovennævnte Karussel, ialt 656 Rdl. 4 Mk., betalt. Bygmester Stenvinkel afkorter i Faveur af Kongens Kasse 60 Daler i den forlangte Sum, og Christian V giver 5. Dec. Ordre til at udbetale Nerger Resten ⁹⁵). Det var altsaa Kongen, der betalte Festen.

***) Faa Dage efter, 18. Maj, betaltes der 50 Daler »til Comedianterne, som agerede paa Dronningens Fødselsdag« ⁹⁶).

Aar, 1696, den 24. Febr., som var Fastelavns Mandag, »hvor begge Mayestæter med Kron-Printzen og Hans Gemahlinde, saa og Princessinderne, efter Sædvane, der med det gandske Hof spisede« ⁹⁸⁾ og allernaadigst overværede Bøndernes Fastelavnsløjer ⁹⁹⁾, — maaske ogsaa et Par Maaneder senere, da »Hans Kongl. Höyhed med sin Gemahlinde sig ved den angenehme *Mai*-Maanedes Tid paa nye Amager opholdt« ¹⁰⁰⁾, — og ganske sikkert 1697, den 15. April, da Christian V's Fødselsdag blev fejret paa Prinsens Gaard, og hvor der vel ikke var Blodbad paa Tyrker og Morer og Satyrer og mangehovede Uhyrer, men saa til Gjengjæld et Taffel, som vist ikke har været af de tarvelige, i det mindste meldes der, at Kongen blev af Deres kongelige Højheder »kostelig« beværtet ¹⁰¹⁾ »und mit einer vortrefflichen *Music* bey der tafel *tractiret*« ¹⁰²⁾. Festarrangementet skyldtes Gehejmeraad og Overkammerherre Ahlefeld; »Bordet, hvorved Herskabet med Ridderne, saa og nogle af de höye Damer spisede, var i en Form som Ridder-Ordenens blaa Baand med Elephanten. Midt inde i Bordet laae de kongelige Regalier, nemlig Kronen, Scepteret etc. Prospecten gik ind i Lyst-Haven, hvor der var at see en skön Vand-*Cascade*, og grønne oprettede *Pyramider*. Paa den höire Side sad *Diana* med nogle Jægere i en illumineret Skov, og paa den venstre Side var i en illumineret Grotte, *Doris*, *Nereus* og tvende Hafmænd, som gjorde en *Musikaliske Harmonie*, og ønskede Hans Mayestæt Lykke« ¹⁰³⁾.

Det var sidste Gang Christian V var til Stede paa Prinsens Gaard, i det mindste til en større »Fæstin« (festin). Han var allerede den Gang svag og sygelig og faldt stærkt og hurtigt af. Kun et Par Gange endnu kom han ud til Ny Amager, som den 13. Juni 1697, under den foran omtalte ulykkelige Ildsvaade, som lagde den fattige Hollænderby i Aske, og som var foraarsaget ved

Uforsigtighed med en tændt Tobakspibe (Kridtpibe, naturligvis)¹⁰⁴); Efterretningen om Branden kom til Rosenborg, medens Monarken der sad til Taffels; da dette var endt, »fuhren die Königl. Herrschaft auch nach *Neu-Amack* den brand anzusehen«¹⁰⁵). Ogsaa den næste Dag, 14. Juni, var Kongen ved Brandstedet¹⁰⁶). Den 29. Juli s. A. tog Hans Majestæt endelig, tidlig paa Dagen, til Ny Amager »und besahen dieselbe Gegend«¹⁰⁷), ventelig for med egne Øjne at gjøre sig bekjendt med det Sted, hvor hans Kronprins vilde lade et nyt Slot, til at afløse den gamle og trange Amagergaard, opføre.

Efter længere Tids Sygelighed og tiltagende Svaghed døde saa Christian V, og dermed var for Prinsens Gaard de gyldne og straalende Festers Tid forbi for stedse.

Den forfaldt mere og mere, og naar den ikke helt blev til en Ruin, var det, fordi man bestandig lappede og murede og klinede paa den og endog tilsidst — som foran berørt — satte en Etage til paa de gamle skjøre Mure. Thi man var hurtigt paa det rene med, at man slet ikke kunde undvære Prinsens gamle Gaard som Appendiks eller »Nebenbygning« til det nye Slot, der skulde opføres paa Toppen af Solbjerg Høj eller Valby Bakke, og som vi nu skulle melde om, — eftersom dette Slot, inden det var halvt opført, viste sig at ville blive altfor trangt og snevert til efter Bestemmelsen at kunne benyttes som kongelig Sommerresidens. —

Hvad vi have haft at meddele om Prinsens Gaard paa Ny Amager, er ganske vist ikke overvættets meget, men dog nogenlunde nok til med en Smule Fantasi og lidt kulturhistorisk Viden at kunne danne sig et Begreb om denne beskedne prinselige Gaards Udseende og Indretning, om de fyrstelige Personers Liv og Færden der i dens gyldne Dage, og om de muntre og straalende Fester, der af og til fejredes der.

Før vi forlade »Prinsens Gaard«, ville vi endnu tilføje, at den, da Frederik IV var bleven Konge, og Frederiksberg Slot blev bygget, selvfølgelig fik et nyt Navn. I Dokumenter fra forrige Aarhundredes Begyndelse kaldes den »der Hof bey Amack« eller »das untere Hauss« eller »die unteren Häusser«, til Forskjel fra det højere liggende »Hausz Fridrichsberg«.

Og da det nye Slot blev bygget, var det ogsaa for Hollændernes Landsby forbi med Navnene »Ny Hollænderby« og »Ny Amager«; efter Kong Frederiks IV's Befaling skulde Byen fremtidig hedde Frederiksberg, ligesom Slottet ¹⁰⁸).

II.

Hvem har opført det ældste Frederiksberg?

»Prinsens Gaard paa Ny Amager«, som vi i de foregaaende Linier have søgt at give en Skildring af, maatte snart i sin høje Ejers Øjne synes alt for lille og uanselig af en Lystgaard at være, og om at benytte den som Sommerresidens kunde der nu slet ikke være Tale. Dertil var Hovedbygning og »Nebenbygninger« altfor faa og smaa, utilstrækkelige i alle Maader. Heller ikke de nærmeste Omgivelser vare af de mest tiltalende: Amagerbyen kun Hobe af sorte og sværtede Ruiner, den lille fattige Trækirke, en af de faa Bygninger, de graadige Flammer i Juni 1697 skaanede, var yderst faldefærdig, og Prinsens Naboer og Gjenboer, de hollandske Bønder, vare ved Branden og andre Kalamiteter nedsunkne i Armod og Elendighed.

Efter at være bleven Konge slog Frederik IV dog ikke strax Haanden af sin gamle Amagergaard. Den 27. April 1700 »blev Enkedronningens Fødselsdag sær höytideligen holdet paa hans Mayest. Lyst-Gaard paa nye Amager«, 5. Dec. s. A. »begav sig Kongen og Dronningen (igjen) ud paa nye Amager«, hvor de efter Aftensmaaltidet »sig med en Musique udj Hoffets Samqvem forlystede«¹⁰⁹), og 18. Maj 1702 spiste Kongen Frokost paa sin gamle Gaard¹¹⁰). Den Gang var allerede det nye Slot under Opførelse.

Frederik IV havde som bekjendt nogle Aar før, 1692—1693, været udenlands og i fremmede Lande set og hørt og lært og erfaret mangt og meget; han havde ogsaa gjæstet det skjønne Italien og faaet Øjnene op for Kunsten og dens Herlighed. Den unge Konge var ikke nogen Mand af store Ævner, hans Opdragelse kunde have været meget omhyggeligere, hans Dannelse meget grundigere, hans Kundskaber meget mere omfattende¹¹¹), men han havde jævngod Forstand, klart Blik og sund Dømmekraft, og han var ikke uden Ævne til at lære og Vilje til at lade sig belære. Faa Aar efter gjorde han endnu en Rejse til Italien. Disse Rejser maa ganske vist nærmest betragtes som Forlystelsesrejser¹¹²), foretagne uden synderligt andet Formaal end Jagen efter sandelig-pikant Nydelse i det fordærvede Vælskland og særlig i det bundfordærvede Venedig, — men de vare dog ikke ganske uden Frugt for ham. Det ses klart af hans Dagbøger, at han med Interesse har set alt det Skjønne, der traadte ham i Møde overalt, hvor han satte sin Fod, at han har fattet Kjærlighed til Kunsten og efter Ævne har søgt at sætte sig grundig ind i den og særlig i Arkitekturen¹¹³). Han besøgte Samlinger og Museer, hvor saadanne fandtes, var en hyppigere Gjæst i Kunstnernes Værksteder end Tilfældet er med Nutidens kronede

Hoveder, gjorde Indkjøb af Malerier og Billedhuggerarbejder, forskaffede sig talrige arkitektoniske Planer og Tegninger, hædrede enkelte fremragende Mestere — paa hvilke Italien dog den Gang var temmelig fattig — med sin Velvilje og vendte tilbage til Danmark vel uden synderlig dyb Kunstforstand, men dog med en Interesse for den italienske Kunst, navnlig Arkitekturen, som har sat tydelige Spor i hans Byggevirksomhed her hjemme. Ikke faa italienske Kunstnere: Malere, Billedhuggere, Bygmestere, Stukkatører, fandt under hans Regeringstid Vej til det fjerne Danmark, hvor de fandt rigelig Syssel-sættelse, — Fredensborg Slot, som han opførte, og til hvilket han selv i store Træk skal have givet Ideen, var i sin ældste Skikkelse anlagt med Esternes Slot i Modena som Forbillede ¹¹⁴), og Frederiksberg Slot, hvis Opførelse vi nu skulle til at skildre, er ligeledes opført efter italienske Mønstre.

Som bekjendt hedder det sig, at Frederik IV selv skal have givet Idéen til Slottets Bygningsmaade, ja endog rent ud, — hvor der tales om hans Sans og Interesse for Arkitektur, — at han selv har bygget det ¹¹⁵), havt Del i Udarbejdelsen af Byggeplanen osv., og at Slottet Frederiksberg skal være opført med »Slottet« i Frascati eller »et Slot« i Frascati som Forbillede.

Hvad nu det første af disse Punkter angaar, da er det ganske naturligt, at Frederik, der i Italien havde set og beundret saa mange skjønne Slotte og fyrstelige Villaer, har villet bygge sig noget lignende her hjemme og vistnok ogsaa paa Papiret har henkastet sine Ideer til en saadan Bygning, og sikkert nok er det, at han fra Rom hjembragte en hel Hob Bygningstegninger. For det andet og tredie Punkts Vedkommende har det, — som vi straks skulle faa at se, — sin Rigtighed med, at den unge Fyrste selv greb virksomt ind i det allerede

begyndte Bygningsværk og efter sin »*expresse* aller-
 naadigste Befaling« lod foretage meget betydelige Æn-
 dringer i den oprindelige Byggeplan, om det end ikke
 derfor kan siges, at Frederik selv har haft nogen væsen-
 lig Del i dennes Udarbejdelse og endnu mindre, at han
 selv har gjort Tegningen til Slottet eller Dele af Teg-
 ningen, end sige da, »at han selv har bygget det«.

Dertil kan han ikke have siddet inde med arkitektonisk
 Kundskab nok, — thi man bliver ikke Arkitekt af en
 eller to Lystrejser til Italien, og at beundre Palladio og
 Scamozzi, interessere sig for Bygningskunstens Frem-
 bringelser overhovedet, have et vist Indblik i Arkitekturen
 er ingenlunde identisk med at være en habil og skole-
 rigtig Arkitekt eller sætter i Stand til at kunne udkaste
 Bygningsplanen til et Slot eller gjøre Bygningstegningerne
 til dette, end sige da opføre det helt og holdent. Hvad
 endelig det fjerde Punkt angaar, at Frederiksberg skal
 være opført med »Slottet« eller »et Slot« i Frascati som
 Forbillede, da har det paa en Maade sin Rigtighed med
 denne Angivelse, skjønt »Slottet« i Frascati ikke eksisterer,
 og der heller aldrig, saa vidt os bekjendt, har eksisteret
 noget »Slot« dersteds. Derimod findes der paa Højde-
 draget, som rager op over Byen, ikke langt fra de
 ærværdige Ruiner af det gamle Tusculum, fem eller sex
 prægtige fyrstelige Villaer, — der nok kunne gaa for
 smaa Slotte, — med herlige skyggefulde Haver af stor
 Udstrækning, med Fontæner, Kaskader, italienske Trapper,
 Vaser, Billedstøtter, skjønne og vidtstrakte Udsigter, som
 Villa Conti, Villa Aldobrandini, Villa Ludovisi, Villa
 Mondragone o. a., og enhver, som besøger f. Eks. Villa
 Aldobrandini eller Villa Ludovisi, vil føle sig slaaet af
 Ligheden mellem Frederiksberg, ogsaa det nuværende
 Frederiksberg, og disse fyrstelige Villaer: det er ganske
 den samme Bygningsstil, ganske samme Beliggenhed paa

et højtliggende Punkt med vid Udsigt, de samme lange Alléer, de samme »italienske Marmortrapper«, de samme Vandkunster og Kaskader dér, som de, der forstum fandtes ved Frederiksberg Slot, — kort, der kan ikke være nogen Tvivl om, at de nævnte fyrstelige Villaer, og da vel nærmest Ludovisi'ernes, have afgivet Forbillederne, efter hvilke Frederik lod sit Lystslot her hjemme opføre ¹¹⁶).

Stedet, han valgte til at bygge sit Slot paa, var en middelhøj Bakke, »en fornøielig Høy«, som Thurah ¹¹⁷) kalder den, medens en samtidig Poet, Bendix Didriksson, skildrer den som »et u-behovlet Sted, Naturens vanskabt Føster« ¹¹⁸). Højen var ubevokset, fra dens Top havde man en vidtstrakt Udsigt til alle Sider ¹¹⁹). I nordlig Retning saa man ud over endeløse Marker og Enge: Tornagreene, Bredagreene, Havrevangen, Klosteragreene, Sennepsmarken, Klammeriagreene, Svinevungen ¹²⁰), Græsmarken, Vandkrog (en Mark eller Eng, ventelig ude ad Vandløse til) ¹²¹), paa enkelte Steder med lidt Krat eller en lille Hob Træer, ellers bølgende Korn og frodigt Græs; — noget i N. Ø. laa Kjøbenhavns Slots Ladegaard, ikke langt fra denne, tæt ved den fra Langvaddamsøen kommende Aas Udløb i Peblingsøen, den kongelige Falkonergaard, hvor den gamle »Falquenier« Hinrich Gieszbach sad og varetog Monarkens Tarv, trofast til sin Død (Foraaret 1702); lidt mere i nordlig Retning laa Assessor Wust's Teglværk (senere »Teglgaarden«, i Smallegade, paa Hjørnet af Virginia-Vej, nedbrudt for faa Aar siden), — stik imod Nord Kalthuset *), det senere Grøndal ¹²²); som Søhelten Niels Juel i sin Tid havde været Ejer af ¹²³), — længere ude svævede Blikket ud

*) Kalthuset havde Navn af Frederik III og Christian V's Tøjmaster Peder Kalthof (død Sept. 1672), som i sin Tid havde ejet det.

over Utterslev Mose og Leersøen til Brønshøjs, Gladsakses og Gjentoftes Kirketaarne og til endnu fjernere Taarne ude i den yderste Horizont. Mod Vest laa Langvaddamsøen, omgiven af frodige Marker og Enge, og Landsbyerne Vigerslev og Valby og Rødovre, og Landevejen bugtede sig af Sted, saa langt Øjet kunde følge den gennem Herstedøsters og Herstedvesters Marker, ad Roskilde til. — Mod Syd gik Kjøge Landevej over Valby, gennem Hvidovre og Avedøres Marker og Enge, og Øjet kunde paa en lang Strækning følge Kalvebodernes Strandkant og over Avedøre Holme skimte Kjøge Bugt, hvor Niels Juel en Snes Aar før havde skudt Svensken sønder og sammen. — Og endelig mod Øst, ikke langt fra Bakkens Fod, laa Prinsens Gaard med dens Haver og Vænge, og Hollændernes lille faldefærdige Trækirke og Ruinerne af deres nedbrændte Vaaningshuse, længere ude svævede Blikket hen over Kongens gode Stad Kjøbenhavn med dens Volde og Grave og Spir og Taarne, over Havnen og Rheden og Sundets Vande, hvor talrige Skibe »ved deres Rumpe-Drey gik deres Seyle-Spor«, som Poeten synger ¹²⁴), — og over det flade, grønne Amagerland og Saltholmen, lige til den fjerne svenske Kyst.

Et Punkt som dette, med en saa skjøn og vidtstrakt Udsigt, i sunde ¹²⁵), fredelige og idylliske Omgivelser, i passende Afstand fra den kongelige Residensstad, maatte endelig indbyde til der at opføre et kongeligt Sommer-slot. Der manglede kun én Ting derude: Skov. Men vidtløftige Plantninger omkring og i Nærheden af det Slot, man vilde opføre, kunde vel raade Bod paa denne Mangel.

Naar Kronprins Frederik fattede den Plan at bygge sig et Sommerslot paa Valby Bakke, kan ikke siges med Vished. Uden Tvivl har han allerede fra sin første italienske Rejse havt denne Tanke. I Begyndelsen af 1699,

altsaa endnu i Christian V's Tid, skred han til at udføre den. Men det var dog først efter Christian V's Død, at der kom Fart i Slotsbyggeriet; i nævnte Konges Tid, melder en samtidig Poet, »at det fast intet var, og havde ingen skik«, og det blev ikke ordentlig til noget, »før Fierde Friderich sin Haand paa Spiiret fik«¹²⁶).

De Planer og Bygningstegninger, der benyttedes ved Opførelsen af Frederiksberg Slot i dets allerældste Skikkelse, ere uden Tvivl forlængst gaaede til Grunde. I al Fald kunne de ikke mere paavises. Saadanne Dokumenter sætte os altsaa ikke i Stand til med Sikkerhed at sige, hvem der egentlig »byggede« det ældste Frederiksberg; vi maa søge at løse Spørgsmaalet ad anden Vej, ad den rene historiske Forsknings.

At Frederik selv ikke i egentlig Forstand var Bygmesteren, turde, som allerede udtalt, være saa temmelig sikkert. Derimod er det en vis og afgjort Sag, at han i egen høje Person greb ind, længe før Byggeriet endnu var færdigt, ja endog før det ret var begyndt, anordnede ikke faa Omdannelser og Ændringer i det allerede opførte og endnu flere i det, der endnu stod tilbage at gjøre. Men hvem var da Arkitekten, som maatte finde sig i disse fyrstelige Indgreb i Byggeplanen?

Arkitekterne paa den Tid og endnu langt senere, næsten lige ned til Harsdorffs Dage, vare alle til Hobe enten fornemme Embedsmænd, som Lambert v. Hauen*), Platen, Ernst, — eller højtstaaende Ingeniørofficerer, som Häusser, Thurah, Eigtved, — eller Udlændinge — med eller uden Talent, som den ganske betydningsløse Jardin d. y.¹²⁷) og den dygtige Jardin d. æ., — for hvilke Danmark den Gang, som altid, var et Kanaan, der flød med Mælk og Honning.

*) Han kaldes almindeligt »von Haven«, men signerer selv »von Hauen«.

Af saadanne fremmede Bygmestere fandtes der ved Udgangen af det 17. Aarhundrede ingen af Navn her i Danmark *), det skulde da være Hans Wiedewelt fra Markgrevs-kabet Meissen og den tidligere gjentagne Gange nævnte Ernst Brandenburg. Af den anden Kategori dukkede Häusser først op som Arkitekt, og vi ville senere, naar der bliver Tale om Udvidelsen af Frederiksberg Slot, finde ham virksom derved; — af bygningskyndige kongelige Embedsmænd kan der efter Generalbygmester Lambert v. Hauens Død 1695 kun være Tale om Ernst og Platen. (En tredie kongelig Bygmester, Hans Stenvinkel**), døde just som Byggearbejdet paa Frederiksberg Slot begyndte).

Platen var som Overbygningsinspektør Ernst's Foresatte og stod iøvrigt ikke alene i Rang, men ogsaa i Talent over ham, var derhos en Mand af fornem Herkomst, stod i nær Rapport baade til Hoffet og til Kronprins Frederik og forfremmedes snart efter til meget høje Værdigheder. Det ligger derfor nær i ham at se det ældste Frederiksbergs Bygmester. Og dog synes Platen ikke at have været Manden.

Man forstaaer uden Vanskelighed, at den unge Kronprins, der i Italien jo flittigt havde studeret Kunsten og navnlig Arkitekturen, der hjembragte mangfoldige Bygningstegninger og næppe har næret Mistillid til sine kunstneriske Ævner og Indsigter, har troet det over-

*) Brødrene Pelli var allerede da virksomme i det Holstenske.

***) Hans Arvinger fik 22. Maj 1700 af Kongen 150 Rdl. ¹²⁸). — Hvem han var Søn af, kan næppe med Sikkerhed afgjøres; for Alderens Skyld kunde han gjerne være identisk med den 1649 i Christianshavns Kirke døbte Hans Reimer Stenvinkel, Søn af Oluf eller Ole Stenvinkel ¹²⁹). — 1728 levede der i Kjøbenhavn to Enker af Navnet Stenvinkel, den ene Enke efter en Oberst ¹³⁰).

kommeligt og maaske fundet det pikant selv at opføre sit Sommerslot uden de kongelige Bygmesteres Hjælp og saaledes i Gjerningen vise sig selv og dem og Samtid og Eftertid, hvad han i Italien havde lært, og hvad han derefter her hjemme formaaede. Dette er ganske vist kun en Gisning, men det er i al Fald i højeste Grad paafaldende at se den tilbagetrukne og betydningsløse Stilling, de kongelige Bygmestere Platen og Ernst indtage lige over for Byggeriet der ude. Det er kun yderst faa Dokumenter, der give Bidrag til en Skildring af Frederiksberg Slots Opførelse i dets ældste Skikkelse, og i dem er der kun saare sjældent Tale om Ernst og næsten lige saa sjældent om Platen.

Derimod melde disse Dokumenter uafbrudt om Ernst Brandenburg, — ganske vist særlig i hans Egenskab af Leverandør og Entreprenør, — og det er da ogsaa en ganske vis og afgjort Sag, at Ernst Brandenburg har forfattet »et Projekt«, gjort en »Aufsatz« eller Plan, efter hvilken der i lang Tid blev arbejdet, med en Del Modifikationer, til hele Huset var under Tag. Det er netop i denne Ernst Brandenburgs »Aufsatz«, at den kongelige Bygherre i 1701—1703 greb stærkt modificerende ind. Dette ses af et bevaret, men udateret Dokument fra omtrent 1703: *Specification* Der jenigen Pöste so auf Ihr Königl. *Mayt. expressen* allergnädigsten Befehl verfertigt und in dem ersten von *Ernst Brandenburger* gemachten Aufsätze nicht angeführet worden . . . «¹³¹), og derefter nævner dette Dokument da en lang Række Omdannelser og Ændringer, der i Følge nævnte kongelige expresse Befalinger sattes i Værk eller vare blevne satte i Værk under Slottets Opførelse. Herom mere siden.

At Ernst Brandenburg har udkastet et Byggeprojekt, og at der blev bygget efter dette Projekt, er saaledes

sikkert nok. Lige saa sikkert er det, at Kong Frederik IV har grebet ændrende og omdannende ind i dette Byggeprojekt eller denne Byggeplan og saaledes havt den Tilfredsstillelse at finde praktisk Anvendelse for sine i Udlandet indsamlede arkitektoniske Kundskaber. Det synes saaledes, som om den unge Monark og Ernst Brandenburg med Hensyn til Opførelsen af det ældste Frederiksberg have staaet hinanden nærmere, end man har kunnet formode, ja endogsaa meget nær, — hvilket da atter kaster Lys over den stærkt tilbagetrukne og forholdsvis ubemærkede Stilling, Platen og Ernst indtage, og maaske ogsaa giver os Nøglen til den Gaade, hvorfor Ernst Brandenburg, Leverandøren, Entreprenøren, kort efter udnævntes til kongelig Bygningsinspektør og saaledes blev om end ikke Platens og Ernsts, saa de for Monarken arbejdende Mesteres og Entreprenørers og Leverandørers Tilsynsmand og Foresatte.

Man maa ikke glemme, at der her kun er Tale om Frederiksberg Slot i dets allerældste Skikkelse, og endda medens det var under Opførelse. Den Gang eksisterede hverken de to store Endefløje eller de lavere Sidebygninger, der nu udgaa fra Hovedbygningens Sider, omslutte Slotsgaarden og stode op til Porthuset. Slottet i det ældste Skikkelse var kun lille og beskedent, mindre og ubetydeligere end mangan Adelsmands Gaard og end mangan rig Privatmands Villa i vore Dage. »Det har intet ualmindeligt af et kongeligt Slot at være«, hedder det hos en Forfatter¹³²), som 1702 saa det, om end i ufuldendt Stand, »men det vilde være meget smukt for en Privatmand«. »Ulykkeligvis«, tilføjer samme Forfatter, »vil det kun kunne beboes i Sommerens skjønneste Dage«. At opføre et saadant Hus uden de kongelige Bygmesteres Hjælp maatte ikke synes nogen uoverkommelig Opgave for en ung kunstelskende og selvtillidsfuld Fyrste i de

Dage, — især naar han havde en erfaren og kyndig Entreprenør og Bygmester at støtte sig til.

At imidlertid Ernst Brandenburgs »Project« eller »Aufsatz« eller Byggeplan lod en Del tilbage at ønske, og at det samme var Tilfældet med det Arbejde, der udførtes efter samme Projekt eller Plan, er nu vist nok. Dette ses tydeligt af de mange og ikke betydningsløse Ændringer, den unge Monark ved »expres« Befaling lod iværksætte, og som alle til Hobe synes vel motiverede, om de end ganske vist kostede Penge og endda ikke saa faa. Men ogsaa efter at disse Forandringer vare foretagne, var Bygningen utilfredsstillende, ogsaa for den høje Bygherre; navnlig var den altfor lille for et Hof i de Dage, hvor der udfoldedes ganske anderledes Pragt og »Magnificence« end ved Hove i vor Tid. Faa Aar efter maatte man derfor tage fat, hvor man sidst slap, bygge lige saa meget til, som der allerede stod der, — og saa slog hverken Frederik IVs eller Ernst Brandenburgs arkitektoniske Kundskaber og Talenter til, saa traadte egentlige, skolerigtige Arkitekter til, Platen, Ernst, Häusser, og Frederiksberg Slot fremstod endelig langt om længe i den Skikkelse, det omtrent har bevaret ned til vore Dage.

Det vil af alt foranstaaende ses, at det ikke lader sig gjøre paa en Prik at sige: den og den Bygmester har opført Frederiksberg Slot. Frederik IV og Ernst Brandenburg, Platen, Ernst, Häusser have alle efter hverandre bygget paa dette Slot og derfor alle Del i Æren for dette Værk.

III.

Forberedelser til det store Byggeforetagende,
Bygningsæmner samles, Kontrakter afsluttes osv.

Der forefindes, som tidligere bemærket, kun yderst faa Dokumenter, der give Bidrag til en Skildring af Frederiksberg Slots Opførelse i dets ældste Skikkelse, og disse Kilder ere ikke alene yderlig faa, men ogsaa yderlig smaa og yderlig svagtrislende. Men saa meget kan man dog læse udaf deres møre og gulnede Blade, at der i Slotsbygningens første Periode har hersket en ikke ganske ringe Forvirring, navnlig paa det administrative Omraade. Der sluttedes paa den høje Bygherres Vegne Akkorter og Kontrakter med Entreprenører og Leverandører, med Tømmerhandlere og Kjøbmænd, med Teglværker og Kalkbrænderier, med Skippere og Haandværkere, og med Kunstnere, der synedes Arbejder og udstedtes Attester, der tingedes og pruttedes, der anvistes Penge til Udbetaling af den høje Bygherres Kasse, — og hvem besørgede alt det? De kongelige Bygmestere Platen og Ernst? Ja, en ganske sjælden Gang. Men ellers som Regel Overkammersekretær Dose *).

Har alt dette sin dybeste Rod i Kronprins Frederiks højstegne Overtilsyn med Bygningsarbejderne og de til dem nødvendige Pengemidlers Anvendelse? Det er muligt, endog rimeligt. Imidlertid maa det dog bemærkes, at noget lignende i de Dage fandt Sted ved mange andre Byggearbejder for kongelig Regning, saaledes ogsaa ved Fredensborg Slots Opførelse, og der var det endda ikke

*) Dose døde i Kjøbenhavn 25. Nov. 1706 som Etatsraad, Oversekretær i Kammerkollegiet og Deputeret ved Finanserne ¹³⁵).

en kongelig Overkammersekretær, men en slet og ret Lakaj, Frølund, der (1724) var paa Færde som Arbejds-Syner og Attest-Udsteder, og samme »Laquai« Frølund var senere paa lignende Vis virksom under Opførelsen af det ældste Christiansborg Slot¹³³).

Altsaa, Overkammersekretær Dose sluttede paa den høje Bygherres Vegne Overenskomster og Kontrakter med Kreti og Pleti, med Entreprenører og Leverandører, med Kjøbmænd og Skippere, med Haandværkere og Kunstnere. Vi kunde gjerne anføre Navnene paa alle disse Mænd, men da dette kun vilde være af liden Interesse og uden Tvivl trætte den velvillige Læser, undlade vi det. Nogle af dem ville vi senere træffe paa og da finde Lejlighed til at sysselsætte os med dem. Ogsaa Platen og Ernst og de ganske enkelte Kunstnere, der i Forbigaaende ere nævnte paa foranstaaende Blade, skulle vi senere komme tilbage til. Derimod synes det os her at være baade rette Tid og rette Sted at meddele, hvad vi vide, — og hvad der vides — om den Mand, hvis Navn rager op over alle andre Navne, naar Talen er om det ældste Frederiksberg Slot.

Om Ernst Brandenburg, som han i Dokumenterne fra hin Tid kaldes, eller Ernst Branbürger, som han selv skriver sig, var dansk eller en indvandret Tysker, fra Brandenburg, som hans Navn synes at antyde, kan ikke afgjøres og vil næppe nogensinde blive afgjort. At han skriver tysk, beviser ikke, at han var en Tysker*). Men af tysk Æt var han i al Fald, han hørte til Petri Kirkes tyske Menighed, han og hans Hustru Birthe Margrethe — og hun var tilforladelig dansk af Fødsel — havde i mange Aar Stol i Petri Kirke¹³⁴), og han

*) Der var i 1645 i Kjøbenhavn en Smed Adam Brandenburg¹³⁶).
 Mon Ernst Brandenburgs Fader?

ligger ogsaa gravsat i nævnte Kirke. Han synes at have været en ganske overordentlig virksom og foretagsom Mand, han er paa Færde alle Vegne, hvor der er kongeligt Arbejde at udføre: paa Kjøbenhavns Slot, Rosenborg, Amalienborg, Operahuset, Frederiksberg, Gyldenlund, Jægersborg, Frederiksborg, Hørsholm, Rensborg (den c. 1870 nedbrændte Proviandtgaard) o. a. St.; snart er han Leverandør og skaffer som saadan til Veje alt muligt, hvad man forlanger, lige fra Marmor, Bremersten, pommerske Bjælker til Kønrog og Hammerskjæl, Svinehaar og Sødmælk *), — snart er han Entreprenør og paatager sig som saadan baade Murer-, Tømrer-, Snedker-, Stenhugger- o. a. l. Arbejder, snart endelig véd han at gjøre sig gjældende som Arkitekt, — skjönt selvstændige Arbejder af ham af videre Betydning ikke mere kunne paavises, — og bliver udnævnt til kongelig Bygningsinspektør, altsaa til en anset og betroet Post. At han har været en agtet og dygtig og velstaaende Mand maa derfor anses som givet. Til det Slot, hvis ældste Historie vi her sysselsætte os med, var han paa det nøjeste knyttet baade som Leverandør og Entreprenør og — som vi have paavist — ogsaa som Bygmester **).

Efter denne lille personalhistoriske Digression, — som iøvrigt vistnok senere vil blive efterfulgt af andre lignende, — vende vi os igjen til vort Hovedæmne.

Der eksisterer et gammelt Dokument: *Extract* aus der Baurechnung was Ihro Kön Mayt Hausz *Friedrichsberg*, nebst dem Pforthause nnd der Vormauer daselbst auch dem Ziegelwerck auf *Amack* an Bau Material Bauko-

*) Disse tre sidste Ting indblandedes i Kalken og mentes at give den større Bindeævne.

***) Han døde i Kjøbenhavn inden 19. Aug. 1713¹³⁷). Den 14. Dec. s. A. nedsattes hans Lig i Gravhvælvingen under Petri Kirke til »ewige Verwesung«¹³⁸).

sten und Arbeitslohn wie auch *Meublen* von 14. März 1699 bis 31. May 1703 *incl.* wirklich gekostet hat«¹³⁹).

Altsaa var den 14. Marts 1699 den Dag, da den allerførste Begyndelse blev gjort derude, paa Toppen af Valby Bjerg eller Valby Bakke.

En halv Snes Dage senere, 25. Marts, lader Kongen, Christian V, udbetale 14000 Rdl. »zu dem Bau des Hauses *Friedrichsberg*«¹⁴⁰).

Det var baade det første og sidste Bidrag til Kronprinsens »Hausz Friedrichsberg«, som Christian V lod udbetale af sin Partikulærkasse; faa Maaneder efter vandrede Monarken heden (25. Aug. 1699, gl. Stil), og Kronprins Frederik besteg sine Fædres Trone som Frederik IV.

Tronskiftet gjorde ingen større Forandringer derude, det skulde da være, at der kom en Smule mere Fart paa Arbejdet. I Efteraaret 1699 var der en betydelig Arbejdsstyrke sysselsat med at udgrave Jord der, hvor det vordende Slots Grundvold skulde lægges, og fra Begyndelsen af November s. A. finde vi en mægtig Hob af Hans Majestæts Landsoldater i Arbejde derude¹⁴¹).

Medens Kongens Musketterer i det kolde og sludfulde Efteraar sled i Jordarbejdet derude paa Toppen af Valby Bakke, havde Monarken og hans Overkammersekretær og Ernst Brandenburg travlt med at samle de nødvendige Forraad af Bygningsæmner. Til at opføre et Lystslot, selv et saa beskedent som det projekterede, udfordres der ganske vist først og fremmest Penge, dernæst endvidere Penge og saa atter Penge, og Arbejds-kraft — og det ikke alene Musketterers og Landsoldaters, — men desuden er der, rent praktisk taget, mangfoldige andre Ting, man maa have paa rede Haand, naar man vil bygge, — thi Tidsspild er Pengespild, — alskens Bygningsmaterialier: Grundsten, Mursten, Sandsten, Tømmer, Kalk o. m. a.; at anskaffe alt saadant efterhaanden

og i smaa Leveringer har aldrig været god Økonomi. Det var noget, den høje Bygherre — og i al Fald Ernst Brandenburg — var fuldkommen paa det rene med.

Altsaa satte man sig kraftig i Bevægelse for at tilvejebringe de nødvendige Bygningsæmner i passende Mængder, af god Kvalitet og til saa billig Pris som muligt.

Der var nu først Mursten. Slottet skulde opføres af Mursten. Dem vilde man behøve mange hundrede tusender af. At skaffe dem til Veje vilde tage Tid, — altsaa saa man sig først og fremmest om efter Mursten.

Saadanne kunde man faa fra »Niszöe« (Nysø?), Strandgaard, Vedbæk, Flensborg, Aabenraa i Sønderjylland, fra Teglværkerne i »Nifaa« og Karlebo, fra Holland; — med hvilket Land Danmark den Gang stod i ganske anderledes levende Rapport end nu om Stunder, — og endelig ogsaa fra Teglværket ved Gamle Kongevej, den foran omtalte nu nedbrudte »Teglgaard« i Smallegaden, hvilken Teglgaard den Gang ejedes af Assessor Abraham Wust. Men, man skulde som sagt bruge mange hundrede tusender af saadanne Sten; det kunde maaske trække længe ud med at faa saa store Masser samlede alle Vegne fra; man maatte uden Tvivl kunne spare betydeligt ved selv at fabrikere dem; desuden var den høje Bygherre allerede utaalmodig efter at faa sit Lystslot, — som der endnu ikke var begyndt paa, — færdigt, thi i Kontrakt af 11. Jan. 1700 mellem Kongens Overkammersekretær Dose og Ernst Brandenburg hedder det, at denne skulde sørge for, at Slottet »zu künftigen Pfinden des itzt lauffenden Jahrs« (1700) var saa vidt færdigt, at »die Balken und Sparren auf die Mauer gebracht werden (könnten)«. Under saadanne Omstændigheder kunde man naturligvis ikke komme nogen Vegne med Smaaladninger Mursten fra Holland og Flensborg eller Aabenraa eller en halv Snes Vognladninger fra Nivaa eller Vedbæk eller fra

Abraham Wusts uselige lille Teglværk paa »Amack«, — man maatte selv have sig et Teglværk, som hurtigt og til Stadighed kunde præstere betydelige Leverancer. Det var mere praktisk, og billigere, — og mere fyrsteligt og »magnifique«.

Altsaa begyndte man Bygningsarbejderne med at anlægge et Teglværk »auf Amack« (o: Ny Amager eller Frederiksberg), 1699.

Dette Teglværk kostede Hans Majestæt i alt 3255 Rdl., nu vel omtrent i Værdi 20000 Kroner.

Hvor dette Teglværk har ligget, vides ikke. Jeg er tilbøjelig til at tro — uden dog at kunne angive Grunde for saadan Formodning, — at det har ligget ovre ad Valby til, maaske der, hvor der endnu den Dag i Dag findes et Teglværk.

Kongens Teglværk paa »Amack« var opført af Mursten fra Abraham Wust og tækket med Tagpander. Murerne, som opførte Værket, havde til Kalkslagere og Haandlangere en Hob af Hans Majestæts Landsoldater. Saadanne udkommanderedes ogsaa efter at Bygningen var fuldført til Arbejde i Teglværket. I Maj 1699 var der kun 18 Soldater der, i de følgende Maaneder flere, i August endog 63 Mand, — foruden 200 eller derover »beim Hausze Friedrichsberg«. Indtil 23. Oktbr. 1700 (ny Stil) betaltes der alene til lærættende og teglstensstrygende Grenaderer ved Hans Majestæts Teglværk 550 Rdl. 2 Mk. 1 Skilling i Arbejdsløn, skjønt hver af dem kun fik en Skilling eller to om Dagen¹⁴²).

Der ansattes en Teglmester, Thomas Jensen. Han fik Bemyndigelse til at rekvirere saa mange af Kongelig Majestæts Soldater til Arbejde paa Værket, som han »eragtede« nødvendigt. I Følge en med ham afsluttet Kontrakt skulde han have 40 Rdl. — senere kun 30 Rdl. — for hvert 100,000 brændte Mursten¹⁴³).

Omegnens Bønder fik Befaling til at age den raa Teglmasse til Værket. Tilkjørslerne begyndte den 3. Juni 1699. For hvert leveret Læs fik Bonden en Snes Skilling. Der fyredes i Ovnene dels med Tørv, dels med Brænde, — som den Gang kostede $4\frac{1}{2}$ Rdl. Favnen. En Masse Brænde leveredes til den nævnte Pris af Kommerceraad Peder Klaumann paa Kalthuset, og da dette ikke slog til, fældedes der efter allerhøjeste Ordre en Hob Træer i Jægerspris's og Kronborg Amts Skove, alene Aar 1700 $93\frac{1}{2}$ Favn, som ad Søvejen førtes til Kjøbenhavn og derfra paa Vogne til Teglværket¹⁴⁴).

Da Teglmesteren, Sieur Thomas Jensen, ret havde faaet Værket i Gang, leverede det Masser af Mur- og Listesten, og Resten af Aaret 1699 og hele Aar 1700 nøjedes man med Sten fra Teglværket. Grundstenene til Slotsbygningen, til Porthuset og til Formuren, — om hvilke sidste vi ret strax skulle tale, — sammenbragtes dels fra Omegnen af dertil udkommanderede Landsoldater, dels søværts af Kjøbenhavns Stenfiskere og Pramstikkere, dels endelig af Tøjhusets Folk¹⁴⁵) og opdyngedes foreløbig ude i Nærheden af Byggepladsen, hvor man endnu var ivrig sysselsat med at udgrave Grunden til det vordende Slot.

Som forsynlige Folk saa man sig samtidig dermed om efter to andre vigtige Bygningsæmner: Tømmer og Kalk. Foreløbig lod man sig — i 1699 — af Kjøbmændene Johan Lütkemann og Bjørn Andersen levere en mægtig Hob Bjælker, 516 Stykker i alt, fra ni til fire og tyve Alen lange, indtil elleve Tommer brede og ti Tommer tykke, solidt Kram altsaa, og af Kjøbmand Enevold Sass en Del svært pommersk Tømmer¹⁴⁶). Det var, hvad man først skulde bruge, senere fik man mere. Og hvad Kalken angaar, da fik man fra Juni 1699 til Aarets Udgang leveret fra Gulland lidt over halvfjerde

hundrede Læster til en Gjennemsnitspris af halvtredie Daler Læsten; senere, i 1700—1702, optræde ogsaa indenlandske Kalkleverandører, blandt hvilke den rige kjøbenhavnske Borger Diderik Boertmann, Ekvipagemester Jüdic hær, vor gamle Ven Ernst Brandenburg og Hans kongl. Majestæts »Bilthuger« Christian Neger — mærkeligt nok — faa deres Leverancer betalte med fire Daler og derover Læsten, medens de andre maatte nøjes med halvtredie, højst tre Daler ¹⁴⁷).

Der blev bygget et Kalkhus der ude, paa et Punkt, som nu ikke mere kan paavises, og hvor den leverede Kalk gjordes tjenlig til Bygningsbrug ¹⁴⁸).

Enduu var der slet ikke afsluttet Kontrakter med Entreprenører og Bygningshaandværkere, der skulde udføre Arbejdet paa det Slot, til hvilket man maaske endnu ikke helt havde udgravet Grunden, og som alligevel skulde være færdigt til Pintse s. A. (1700). Men i Jan. 1700 naaede man saa vidt.

Den 5. Jan. 1700 (gl. Stil) afsluttedes der Kontrakt mellem Overkammersekretær Dose paa Hans Majestæts Vegne og Snedkermestrene Johann Christof Schönwetter og Jørgen Meyn *) om Snedkerarbejdet paa »das nun zu bauende Haus auf Amack«; — 5. Febr. s. A. Kontrakt mellem Dose og Niels Pedersen Fassbinder om at lægge Gulve i »Logementerne«, med Schönwetter og Meyn om 40 Døre, de »italienske Trapper« inde i Huset »solchergestalt dasz sie von unten bis oben ganz frey stehen«, Panelværk paa Trapper og Reposer o. m., — med Tømrmester Nicolai Finck, en i sit Fag udmærket dygtig Mand, — han og en anden gjorde 1693—94 den fortræffelige Tømmerkonstruktion til Taget over Vor

*) Formodentlig Farfader til den senere bekjendte Bygmester, Professor Peter Meyn (født 1747, død 1808).

Frelser Kirke ¹⁴⁹), — om Tømrerarbejdet »an dem Hause Friedrichsberg« ¹⁵⁰), — og 11. Jan. s. A. mellem Dose og Ernst Brandenburg om selve Bygningens Opførelse.

Det af begge undertegnede Dokument eksisterer ikke mere. Men der haves en Kopi af det, og den bærer Ernst Brandenburgs Underskrift og Segl. Doses Navn mangler vel under dette Dokument, men han optræder i det talende i første Person.

Ernst Brandenburg skulde gjøre Fundamentet under »das zu bauende Hausz auf Amack«, i Jorden »mit Feldsteinen«, over Jorden én Rad hugne Sten, opføre Husets fire Sider af Grundmur, udvendig med rene Fuger, indvendig »getüncht«; for hver Kvadratalen Mur skulde han have femten Skilling danske; han skulde opføre Brandmure og Skorstene og have ni Daler for hver af disse sidste; han skulde lægge Taget udvendig med Kalk, indvendig skulde han stryge og afslemme det; hvert Tagfag paa begge Sider efter Sparrerne at regne skulde betales ham med én Daler og to Mark. Endvidere skulde han mure Skillevæggenes Flader, og Hvælvingerne med Buer og Forskalkningsbrædder skulde han gjøre; han skulde anskaffe og levere de nødvendige Materialier og derhos arbejde flinkt og flittigt, saa at »zu künstigen Pflingsten des itzt lauffenden Jahrs die Balken und Sparren auf die Mauer gebracht werden (könnten)«. Og skaffede Ernst Brandenburg ikke Arbejdet færdigt til den nævnte Pintse (1700), skulde det staa Dose frit at antage andre i hans Sted dertil. Plads og Grund til Slottets Kjældere skulde Dose selv i Begyndelsen af Februar lade udgrave og den udgravede Jord bortskaffe ¹⁵¹).

Om det nu end, som sagt, er hævet over enhver Tvivl, at Ernst Brandenburg har udkastet »Projektet« eller Planen, efter hvilken Frederiksberg Slot i dets ældste Skikkelse blev opført, saa findes der dog ikke i de faa

eksisterende kongelige Regnskaber fra de Dage noget Spor til, at han for saadant Arbejde har nydt nogen særlig Belønning eller kongelig Naadegave, — med mindre man vil regne den Titel som Hans kongelige Majestæts Bygningsinspektør, der snart efter blev ham skjænket, som en saadan. Men uden Tvivl har han nok alligevel vidst at dække sig: i det mindste finder jeg, at han fra 31. Juli 1700 til 30. April 1703 alene for Murearbejde har faaet udbetalt af Monarkens Kasse 5787 Rdl. 2 Mk. 3½ Skilling (nu i Værdi ca. 34000 Kroner), — for nu slet ikke at tale om alt det meget, han som Leverandør og Entreprenør kunde gjøre sig Indtægt af, baade ved Opførelsen af Slottet paa Valby Bakke og mange andre Steder.

Fra et andet Synspunkt betragtet maa det indrømmes, at det var haarde Konditioner, der stilledes Ernst Brandenburg. Hans Majestæt vilde allernaadigst lade Plads og Grund til det vordende Slots Kjældere udgrave i Begyndelsen af Febr. 1700, og Ernst Brandenburg skulde sørge for, at Slottet, eller i det mindste dets Murværk udvendig og indvendig, skulde staa fuldt opført, fikst og færdigt, til Pintse s. A., altsaa efter nogle faa Maaneders Forløb. Det Punkt i Kontrakten kunde naturligvis hverken Ernst Brandenburg eller nogen som helst anden opfylde. Slotsbygningen var da heller ikke paa langt nær færdig til Pintsen 1700. At Dose ikke alligevel, som der truedes med i Kontrakten, afskedigede Ernst Brandenburg og overdrog det ufuldendte Byggearbejde til andre, der kunde afløse Ernst Brandenburg og gjøre Arbejdet bedre og hurtigere end han, havde uden Tvivl sine gode Grunde. Hvor skulde han i en Fart gaa hen og finde saadanne? Den Slags Folk fandtes der ikke her hjemme, og selv Platen og Ernst, — om han vilde ty til dem, — vilde ikke være i Stand til at skaffe Slottet opført paa to eller

tre Maaneder. Altsaa tog man det klogelig ikke saa nøje med Kontraktens Ordlyd for dette Punkts Vedkommende og beholdt Ernst Brandenburg, foreløbig. —

Der ude, tæt ved den Plads, hvor Slottet skulde staa, opdyngedes der med hver Dag større og større Masser Bygningsømner af al Slags: Grundsten og Mursten, dansk, norsk, holstensk og pommersk Tømmer, gullandsk og segebergsk Kalk, og Sand og Gips og Fliser af hollandsk Sten og af Bremersten og af Marmor, og der har uden Tvivl paa den nøgne og skaldede Bakkekam hersket et livligt Røre af Haandværksfolk og Arbejdere og Grundgravere og Landsoldater, der sled og trællede overalt, og af Holmens Folk, der udmaalte Kalk og Sten, og hvem Byens Maaler, der stod i Spidsen for saadan Udmaaling¹⁵²⁾, maaske af og til har havt sin Hyre med at holde Orden paa.

Nu til Dags finder man det noget underligt, at Hans Majestæts Musketterer og Grenaderer og allerhøjstsammes Folk af Holmens faste Stok udkommanderedes til Grundgravning, Indsamling af Sten, Kalkslagning og andre Arbejder, der stode deres Stilling som Fædrelandsforsvarere saare fjernt. Men i de Tider tænkte man — eller i det mindste de styrende — anderledes. Den Gang blev »Hans Majestæts Krigsfolk til Lands og til Vands« brugte i Allerhøjstsammes Tjeneste omtrent til alt: Musketterer og Grenaderer tumlede med raa og tilhugne Sten, gravede »Vandledninger« til Springvandene i de kongelige Haver og Lystgaarde, beklippede Alléetræer, Hækker og Taksuspyramider, indsamlede »Myreæg« (∩: Myrepupper) til Voliererne i de kongelige Lysthaver osv.¹⁵³⁾, — og Holmens faste Stok blev heller ikke skaanet, saaledes anvendtes f. Eks. ved Nytaarstid 1729 Holmens Matroser til med Tailler og Toug at opsætte Piller og Billedstøtter paa Alteret i Vor Frelzers Kirke, — hvad der formodentlig

trods Stedets Hellighed og trods Kongelig Majestæts Underskipper i Marinen Peder Fidjes strænge Nær-værelse, ikke er gaaet af uden mere end én drøj Ed og lystig Opsang ¹⁵⁴).

At Kongens Overkammersekretær, Hr. Ulrik Dose, efter hvad der i Kontrakten mellem ham og Ernst Brandenburg var stipuleret, i Begyndelsen af Februar 1700 har ladet Grunden under Kjældrene udgrave og den opgravede Jord bortskaffe, tør vi ikke betvivle. Der var ogsaa allerede fra Nov. 1699 et helt Dusin eller flere Materialvogne til Stede »auf Amack«, som ventelig, i det mindste fra Febr. 1700, have været anvendte til Bortskaffelse af den opgravede Jord, og fire og tyve Materialheste vare opstaldede der ude, formodentlig i Staldene ved Prinsens Gaard, hvor der maaske har været kneben Plads nok til dem. Der var endog ansat en særlig »Grobschmied auf Amack« og en Hjulmand, Peder Madsen, eller Matzen; den første skulde føre Tilsyn med Materialhestene og derfor og for at holde deres Hovbeslag i Orden nyde 20 Rdl. Kvartalet ¹⁵⁵), den sidste have »Opsigt« med Materialvognene. Gartneren eller Urtegaardsmanden ved Prinsens Gaard havde at sørge for Foder til Trækdyrene og modtog allerede i Efteraaret 1699 som og senere en Hob Læs Hø »zu den *Materialpferden*.«

For Resten tjente de københavnske Vognmænd ogsaa lidt ved Byggeforetagendet paa Valby Bakke; 6. Dec. 1702 fik saaledes deres Oldermænd Diderik Jensen paa samtlige de Vognmænds Vegne, der havde aget Sten til Frederiksberg, 290 Daler (nu i Værdi ca. 1800 Kroner) ¹⁵⁶).

Grunden blev altsaa udgravet, og Slottets Grundvolde bleve lagte tidligt om Foraaret 1700. Og solide nok vare samme Grundvolde, synes det; der medgik i al Fald 166 Pramladninger Sten til dem.

Og saa tog da Ernst Brandenburg fat paa at bygge Frederiksberg efter den af ham gjorte »Aufsats« eller »Project« eller Plan.

IV.

Slottet bygges. Dets Ydre.

Den allerførste Begyndelse til Arbejdet blev altsaa gjort den 14. Marts 1699 (gl. Stil *).

Som tidligere bemærket forefindes Ernst Brandenburgs Byggeplan desværre ikke mere. Lige saa lidt eksisterer der Bygningstegninger eller Afbildninger eller Beskrivelser af Slottet i dets allerældste Skikkelse. Vi famle derfor omkring i dybt Mørke. Vi vide ganske anderledes god Besked med, hvorledes Salomos Tempel og de gamle ægyptiske, assyriske og persiske Paladser saa ud for fire tusend Aar siden, end med det ikke to hundrede Aar gamle Frederiksberg Slot i dets allerførste Begyndelse. Vi maa hjælpe os med et grumme tarveligt Materiale. Vi benytte gamle kongelige Regnskabsbøger, som tilmed for de første Aar af det 18. Aarhundrede, altsaa just paa den Tid, hvor vi nu befinde os, ere meget ufuldstændige og fulde af Lakuner, vi maa møjsommeligt arbejde os gennem Dynger af ormstukne, mugne, stundum næsten ulæselige Regninger og Kvitteringer fra Entreprenører og Leverandører og Haandværkere, der mange Gange forvirre mere, end de vejlede, og ofte paa de allervigtigste Steder

*) Man erindre, at »ny Stil« tog sin Begyndelse her hjemme den 1. Marts 1700.

fuldstændig svigte os, — for om muligt at finde enkelte Lysglimt i det tykke Mørke. Af og til lykkes det os ogsaa: dette Dokument giver én lille Oplysning, hin møre og skimlede Regning en anden, af denne Kontrakt erfare vi en Del af Vigtighed, af hin ligeledes noget, denne kortfattede Ekstrakt af forsvundne Bygningsregnskaber giver os andre Oplysninger, — efterhaanden se vi os i Besiddelse af et indsamlet Materiale, som vel er grumme lille, og hvis Affattelse og Ordlyd ofte er i høj Grad taaget og uklar, men som dog sætter os i Stand til at danne os en begrundet Formodning om, hvorledes Slottets ældste Skikkelse var.

Der var en Hovedbygning, en Formur, et Porthus.

Hovedbygningen var en firesidet Bygning paa et rektangulært Grundplan, uden Fløje, med Kjældere, derover to Stokværk, saa et tredie, lavere; Taget temmelig fladt, med seks Gavle og dobbelt Altan. Hovedbygningens Længde var omtrent 60 Alen, Dybden omtrent 25 Alen. Hvad Murværkets Volumen angaar, da meldes der et Sted om 10350 Kubikalen Mur, »so das Hausz *Friedrichszberg* nach des Bau meisters *Attest* in sich begreiff«¹⁵⁷). Og ved »Baumeister« forstaas der ikke her, — som man ventelig tror, — Ernst Brandenburg, men den kongelige Bygmester Ernst, som her for en Gangs Skyld er paa Færde.

Hovedbygningens Murværk havde dog først det anførte Volumen, efter at de »auf *expressen* allergnädigsten Befehl« anordnede Ændringer i Ernst Brandenburgs »Aufsatz« vare gennemførte.

Ellers skulde Bygningen efter Ernst Brandenburgs Plan være meget tarvelig, stundum endog uforstandig eller uforsvarlig tarvelig, som i Anvendelsen af Træ til lange udvendige Løbelister, til Indfatning af Frontespicer, til Galeriesøjler o. a. m.

Kjælderne skulde efter Ernst Brandenburgs Plan have fladt Loft af tredobbelt Plankelag og Skillevægge af Panelværk; dette blev paa den kongelige Bygherres Befaling ændret saaledes, at Kjælderne fik Hvælvinger af Murværk og adskiltes indbyrdes ved Brandmure, hvisaarsag alle de nyanskaffede og til Dels allerede anbragte Kjælderdøre maatte forandres. I alle Kjældervinduer indsattes der Jernstænger, seks i hvert Vindue, og de forsynedes med indvendige Vindueßkodder, ligesom alle andre Vinduer i hele Huset, Tag-»Logimenterne« indbefattede.

I Kjælderetagen blev der gravet en Brønd, som blev muret i Cement, og der anlagdes en Rende, »100 und etliche Ellen lang, wodurch das Wasser in ermelten Brunnen geleitet (wurde)«, ligesom ogsaa en Afløbsrende »von 110 Ellen under der Erde verfertiget (wurde)«. Brønden og begge Render anlagdes naturligvis af Ernst Brandenburg, som for Brønden fik 50 Daler. Begge Render vare »mit einem Gewölbe beschlagen.« Den ene af dem skulde altsaa tilføre Brønden Vand, den anden regulere Vandstanden i Brønden. Hvorfra den ene Rende fik saadant Vand, og hvor den anden blev af med sit overflødige, meldes der intet om. Det maa vel antages, at Brønden og den førstnævnte Rende ved Pumpeværk stod i Forbindelse med det store Reservoir paa Porthusets Tag, — herom mere siden, — som tillige med det gennem den anden Rende bortflydende Vand nærrede Springvand, Kaskade og andre Vandkunster i Haven.

Gulvene i alle Kjælderrummene vare belagte med Fliser, der vare komne fra Rosenborg, og som altsaa Hans Majestæt selv leverede.

Hvor Bygningen hævede sig over Jorden, skulde der efter Ernst Brandenburgs Plan kun anbringes en eneste Række hugne Kampestenskvadrer; den høje Bygherre

befalede, at der skulde sættes tre saadanne Rækker. Samtidig forordnede Monarken, at hele Huset »durchgehends rund umb« skulde opføres en Alen højere end efter Ernst Brandenburgs Plan, og alle Bygningens Sider samtidig gjøres en halv Sten tykkere.

Hovedbygningen havde to Portaler, en midt paa hver Langside, altsaa en mod Nord og en mod Syd, med forgyldte Kroner over ¹⁵⁸). De blev gjorte i 1701 af Sten- og Billedhuggerne Andreas Niemeyer og Andreas Gercken og betalte hver med 350 Rdl. (nu i Værdi 2100 Kr.)

Den 19. Jan. 1701 kvitterer Billedhuggeren Andreas Roht eller Roth for 40 Daler for to Vaser og fire Løver paa tvende Portaler, »die auf Amack; auf Ihro König. *Mayts* neuen gebeudt Kommen Sollen.« De nævnte Billedhuggerarbejder vare af Bremersten, Løverne kronede og med Skjolde »mit den verzogenen Namen«, Kongens Navnechiffer, mellem Labberne, og anvendtes uden Tvivl til Dekoration over de to Portaler, den nordlige og den sydlige. Vel synger en samtidig Poet ¹⁵⁹) om:

— — — — Tuende Gipse-Løver,

Som bær det store Navn (Kongens Chiffer) i deris Klöör og Klöver (Klove) Og overskygges med Guld-Kronens tacket Sool, — —

og han melder, at disse »Gipse-Løver« stod »ved Indgangsdøren,« men han sigter vistnok til Andreas Roths Arbejder; vel vare disse ikke af Gips, men af Bremersten, men det har ventelig Poeten i sin høje lyrisk-didaktiske Flugt ikke lagt Mærke til, — maaske ogsaa fordi »Gipse-Løver« passede bedre ind i Versets Metrum end »Bremerstens Løver«, eller fordi disse Billedhuggerarbejder, som Tidens Skik var, strax vare blevne oversmurte med hvid Oliefarve.

Der meldes ogsaa: »es sind Vier *Statüen*, so an beede seyten der Tühren *Ordiniret* waren, bestellet,

wovon doch nur eine verfertigt«¹⁶⁰), (nemlig af Leonhard Schwabe 1702). Om de tre andre af disse fire Statuer senere ere blevne gjorte og opstillede paa de for dem bestemte Pladser, derom have vi intet forefundet at meddele.

Fra den ene Portal førte der, gennem en Glasdør, en Trappe »nach dem Garten«, altsaa i Bygningens Nordside, hvor jo endnu den Dag i Dag en saadan Glasdør og en Stentrappe foran denne fører ud til Terrassen foran Façaden mod Haven. Trappen foran hin Dør af Glas og ligeledes den med denne Trappe korresponderende paa Sydfaçaden ud mod Slotsgaarden vilde Ernst Brandenburg gjøre af huggen Graasten og med Jernrækværk paa begge Sider; dette blev efter den kongelige Bygherres Vilje forandret derhen, at Trappe og første Repose udvidedes en Del og derhos prydedes »mit Docken«, endog med en hel Stilling af saadanne »Docken«^{*)}. De bleve gjorte af Sten- eller Billedhuggere, hvis Navne vi dog nu ikke kjende med Vished.

Ellers synes Bygningens Ydre at have været grumme tarveligt udstyret. Med Undtagelse af ganske nødvendige Ting, som Solbænke, Vinduesprofileringer og -Indfatninger, Portaler, Kartucher over Dørene, løbende Lister, synes intet at have afbrudt Façadernes magre og tarvelige Ensformighed. Dog anføres det, at der udvendig paa Huset i øverste Stokværk og paa begge Sider (o: den nordlige og den sydlige Façade) blev anbragt Pilastre, og det efter »*expressen* allergnädigsten Befehl«, da der ikke fandtes noget om saadanne i Ernst Brandenburgs »Aufsatz« eller Plan. Den store »udvendige Liste« paa Huset, — mellem første og andet Stokværk, — skulde

*) Søjler, Halvsøjler o. l., af mere eller mindre kandelaberagtig Form, meget hyppig anvendt i den seneste Baroktid¹⁶¹).

efter samme »Aufsatz«, *mirabile dictu*, være af Træ, men blev efter den kongelige Bygherres Vilje gjort af brændte Sten ¹⁶²).

Det øverste Stokværk var, den Gang som nu, lavt og trykket. Gesimsværket »auf den 4 Ecken des Hauszes« blev gjort i 1701 af Andreæs Niemeyer. Oven over hævdede Taget sig, temmelig fladt, med sine seks Gavle, sin dobbelte Altan, sine Tagvinduer og Skorstene. Af de seks lodret opstigende Murgavle maa de to have været paa Bygningens østlige og vestlige Ende, de fire andre paa dens nordlige og sydlige Façade, en paa hver Side af Altanen. Alle seks Gavle vare prydede med Billedhuggerarbejde: »Fistons«, naturligvis med den seneste Baroktids store og massive Blomster og Blade, udførte Aar 1700, de tre af foran nævnte Andreas Niemeyer, de tre andre »von den Beeden Holländischen Bildhauern« ¹⁶³), hvem vi senere nærmere skulle omtale.

Alle seks Gavle bleve senere, i 1706, prydede med Kugler af Jernblik, gjorde af Blikkenslager Caspar Baumann ¹⁶⁴) og forgyldte af Frederik Holm, som senere blev kongelig Hofmaler.

Altanen var stor og rummelig og fritbeliggende; den vendte ud baade mod Nord og Syd, — hvorfor der ogsaa et Steds i de gamle Dokumenter ¹⁶⁵) tales om to Altaner. Den var, som ogsaa Overdækningen over alle Gavle, Tagvinduer og Luger, belagt med Kobber, som kom fra Rosenborg, men som først maatte omarbejdes, før det kunde anvendes.

Ligeledes bleve alle Slottets Tagrender, der efter Ernst Brandenburgs Plan skulde være af Bly, paa Kongens Ordre gjorde af Kobber ¹⁶⁶).

Altanen, fra hvilken der den Gang som nu var en herlig og vidtstrakt Udsigt, kostede Hans Majestæts Kasse i alt 404 Rdl. i Mk. 8 Skilling. Den var allerede paa

det nærmeste færdig ved Udgangen af Aar 1700, og hele Bygningen saaledes vel ogsaa, i det mindste hvad det ydre angaar, og man ser saaledes, at Ernst Brandenburg og Dose ikke havde ligget paa den lade Side.

Skorstenene, af hvilke der kun var fire, bleve efter den kongelige Bygherres »*expresse*« Ordre forsynede med Lister af gullandsk Sandsten. Taget skulde efter Ernst Brandenburgs Plan have været dækket med ordinære lybske Tagsten, men den unge Konge befalede, at det i Stedet derfor skulde belægges med glaserede hollandske Tagpander. Det blev paalagt Konsul og Kommissær Johan Nicolai Aboe i Amsterdam at gjøre det fornødne Indkjøb af disse, og i Forsommeren 1700 løb en Del hollandske Skibe, lastede med glaserede Tagpander, ind til Helsingør, hvorfra Lasten — eftersom Fartøjerne kun vare fragtede til Helsingør, — transporteredes til Kjøbenhavn og derfra til »dem Hausze *Friedrichsberg*«¹⁶⁷).

Allerede inden nævnte »Hausz Friedrichsberg« var halvt opført, var det indlysende for alle, at det i sin Fuldendelse vilde være altfor urimeligt lille til at give Rum for et Hof, som Monarkerne i de Dage holdt det. Selv om man tog den gamle »Prinsens Gaard paa Amager« med, — og paa den lappede og klinede og reparerede og byggede man uafslædig, saa man har ikke undladt at ville drage Nytte af den, — fik man dog ikke Rum nok. Altsaa befalede Hans Majestæt Kong Frederik IV, at der skulde skaffes Udveje til paa tilbørlig Maade at »logere« allerhøjstsamme og hans Hofsinder paa det under Bygning værende Slot Frederiksberg.

Det syntes umuligt, — men hvad kunde ikke en Enevoldsmonarks allernaadigste Paabud udrette.

»Logimenter« til Kongen og den kongelige Familie var der nu ingen Mangel paa. Der var to Vestibuler og to Forgemakker og Jourværelser og Audiensgemakker og

to Galerier og en stor Sal og en halv Snes mindre Sale og Gemakker i Stue-Etagen, — og to Galerier og en stor og en halv Snes mindre Sale og »Sou Kamre« og Toiletrum og Gemakker i Hobetal, baade blaa og grønne og »laxerede«, i første Etage, og en Hob større og mindre Sale og Værelser i andet Stokværk, — og saaledes alt, hvad de kongelige Personers Hjerter kunde begjære, — men med Rum til Hofsiderne, selv til de for Majestæterne uundværligste, var det grumme knebent og endnu mere med Plads til de højere Hofofficianter, — og om de lavere var der nu slet ikke Tale. Altsaa udgik Hans Majestæts Bud, at der »oben unterm Dache die gantze Längde des Hauszes hindurch« skulde lægges »ein Fusz-boden« og oven paa den indrettes en Hob »Logimenter«, og at der endvidere paa Hanebjælkerne »über ermelte *Logimenter*« skulde lægges Gulv og Loft, og at alle disse Rum, — hvor der maa have været grumme lavt til Loftet, især i dem oven over Hanebjælkerne, — skulde forsynes med Fodgesims, Panelværk og Korniche og beklædes med Tapeter ¹⁶⁸).

Og saaledes skete det, selvfølgelig. Det hjalp maaske nok for en Stund, men heller ikke længer.

Men, for at komme til Ende med vor Beretning om Bygningens Ydre, tilføjede vi endnu, — hvad der er karakteristisk for Tidens kunstneriske Raahed og Vansmag, — at hele Slotsbygningen, da den endelig stod der fiks og færdig, straks blev oversmurt med Oliefarve fra øverst til nederst, og det ikke alene indvendig, men ogsaa »das gantze Hausz auswendig«. Ernst Brandenburgs Plan indeholdt ikke noget om saadan Overmaling, men Frederik IV forlangte den »expres«. Den udførtes saa, i 1701, af Maleren Diderik Wessel, og kostede Kongens Kasse 525 Rdl. 2 Mk. 11 Skilling ¹⁶⁹) eller 3500 Kroner, som Hans Majestæt havde gjort bedre i at spare.

I vore Dage forbavses man over en saadan Forsyndelse mod sund og god Smag, men i disse Dekadancens Dage, da Barokken laa i de sidste Trækninger, og Rokokoen endnu ikke var født, vare saadanne Synder ikke sjældne. Vi have foran set, at Prinsens Gaard paa Amager delte Skæbne i saa Henseende med det nys opførte Slot paa Valby Bakke, — og Bygninger, med hvilke hverken Prinsens Gaard eller Slottet paa Bakken kunde udholde nogen kunstnerisk Sammenligning, gik det ikke bedre. Rosenborg Slot, f. Eks., blev omtrent paa den Tid, Efteraaret 1705, oversmurt med Oliefarve fra øverst til nederst! Af hvem? Af den allestedsnærværende Ernst Brandenburg, naturligvis.

At man for frem paa lignende barbarisk Vis mod Skulpturarbejder, endog mod noget af det bedste, vi den Gang havde her hjemme, — som Samsongruppen i Rosenborg Have, — have vi foran bemærket.

V.

Slottets Indre.

Efter foran staaende Skildring — eller Forsøg til en Skildring — af Slottets Ydre, vende vi os til dets Indre.

Vi meddele her det lidet, vi have kunnet sanke sammen fra hundreder af gamle møre og hensmuldrende Regninger og Kvitteringer for Betaling af ydet Arbejde. Thi synderlig andre Kilder end saadanne have vi ikke

havt til vor Raadighed, og der eksisterer næppe heller andre end de af os benyttede. End ikke et Slotsforvalterregnskab eller en Inventarieliste fra disse Slottets allerældste Dage forefindes. (Frederiksberg Slots ældste Inventarieliste er fra Christian VI's Tid).

Gjennem de to foran omtalte Portaler, den nordlige og den sydlige, traadte man ind i Bygningen og befandt sig i en mindre, mod Nord, og en større, mod Syd vendende Vestibule, — som vi nu vilde sige, — eller »in den beeden Vorstuben«, som man den Gang sagde.

Den store Vestibule mod Syd var »mit Gypsz be-worfen«. Dens Gulv var belagt med Fliser og dens Vægge prydede »mit *Pilastern, Capitelen* und *Pedestallen*« af udskaaret Egetræ, udførte af Andreas Roht og Leonhard Schwabe, »auch mit gemahlten *Statüen* auszgezieret« og (i 1701) smykket med »allerhand *Ornamen-ten* af Maleren Baltzer Masius. Den lille Vestibule mod Nord var udstyret paa lignende Vis.

De kongelige Herskabers Appartements laa i Slottets nederste Etage, Kongens til højre for den store Vestibule, hovedsagelig ud mod Haven, og »næst ved Rigets Moders Stuer« ¹⁷⁰). Til venstre for Vestibulen laa i samme Etage Prinsesse Sofie Hedevigs Gemakker. Prins Carls Appartements var i Slottets andet Stokværk. Gemakker for Hofmarechal, Kabinetssekretær, Overhofmesterinde, Hofdamer og andre af de kongelige Personers nærmeste daglige Omgivelser maa derimod søges i det øverste, mezzaninagtige Stokværk.

Fra Vestibulerne førte to »italienske Trapper«, »solcher gestalt (verfertiget) dass sie von unten bis oben ganz frey (standen)«, op til de øvre Stokværk. Det var uden Tvivl en habil Tømmerkonstruktion og udført af Schönwetter og Meyn, hvilket vi tidligere have omtalt.

Disse to store Trapper maledes 1702 med Stenfarve af Lorenz Cardes *).

Fra Trappe-Reposerne udgik der til begge Sider Galerier, »4 *Gallereyen*«, to i første Stokværk, to i andet. De to i første Etage vare efter Ernst Brandenburgs Plan gibside overalt, men efter den kongelige Bygherres Vilje blev »der Gipsz abgehauen« og de nævnte Galerier »mit Brettern bekleidet« (o: panelede) og oliemalede¹⁷¹). Lofterne i disse Galerier bleve i 1701 gibside og ornerede af den italienske Stukkatør Brenta; Hovedgesimserne i alle fire Galerier vare strøgne med hvid Farve og Listerne forgyldte. I et af disse Galerier var der ophængt Portræt-malerier af Dronning Lovises Forældre, — meldes der i det mindste¹⁷²).

Fra Galerierne førte malede og lakerede Fløjdøre med forgyldte Lister ind til Slottets Sale og Gemakker.

Men før vi betræde disse, ville vi, siden vi nu en Gang er ved Dørene, benytte Lejligheden til at meddele, at efter Ernst Brandenburgs »Aufsatz« kun de 42 Døre i nederste Stokværk skulde forsynes »mit Platten holländischen Schloßern mit verzimmernten Platten und Stickhengen«, men dette ændredes ved Frederik IV's ekspresse Paabud derhen, at »alle Thüre im gantzen Hause solcher gestalt *conditioniret* verfertiget (werden sollten)«¹⁷³). Som man ser, gik den gode Kong Frederik »Aufsatzen« grundigere eller i det mindste lige saa grundig efter, som Ernst eller Platen vilde have kunnet gjøre det.

Alle Døre i hele »Huset« vare forfærdigede efter en af Ernst Brandenburg gjort eller under hans Auspicier forfærdiget Model¹⁷⁴).

*) Formodentlig Fader til Maleren Marcus Cardes, som senere blev Lærer ved det ældste Kunstakademi¹⁷⁸).

Efter denne lille Digression vende vi atter tilbage til Slottets Sale og Gemakker, til hvilke der — som ovenfor bemærket — førte malede og lakerede og forgyldte Døre ind fra Galerierne.

Der var to Forgemakker, Kongens og Dronningens. De vare begge panelede, med forgyldte Lister og med rige Stukplafonds af Italieneren Giampiero Bellasio. I Kongens Forgemak var der et Loftsbillede af Hinrich Krock, for hvilket Kunstneren d. 14. Sept. 1702 fik fem hundrede Daler. Det var hans Neptun og Galatea.

Kongens og Dronningens Appartements laa, som sagt, i Slottets første Stokværk, til højre for Vestibulen¹⁷⁵), hovedsagelig ud mod Haven, som rigtignok endnu kun var i sin Vorden. Som det synes, bestod Majestæternes Bolig af tre større Sale, mod Øst, mod Nord og mod Syd, og fire eller fem mindre Sale og Gemakker.

Spisesalen — eller »Spis Gemachet« — havde rigt forgyldt Gesimsværk, udført 1702 af Diderik Wessel, og et af de den Gang saa yndede »mekaniske Borde«, som ved Strikker og Kontravægte stege op fra Køkkenet nede i Kjælderens Dyb, dækkede med alskens skjønne og lækre Sager og kostelige Vine, naar som helst det høje Herskab forlangte det¹⁷⁶). Det var belagt med fire og halvtredsindstve Pund Sølv og kostede naturligvis Hans Majestæt en svær Hob Penge¹⁷⁷).

Disse »mekaniske Borde« var en italiensk Opfindelse og kjendtes ikke her hjemme i Danmark før i Frederik IV's Tid, efter hans Rejse til Italien. Til at fritage de naadige Herskaber for det opvartende Personales Nyfigenhed og Spioneri vare de ganske formaalstjenlige. Der fandtes — noget senere — saadanne mekaniske Borde paa flere kongelige Slotte, som Fredensborg og Jagtslottet Eremitagen, ogsaa andre Steder, som i Knud Storms Hus i Kjøbenhavn.

»Spis Gemachet« var selvfølgelig, ligesom Kongeparrets øvrige Gemakker og Kabinetter, udstyret paa det prægtigste, og den samtidige Poet Bendix Didriksøn bevidner da ogsaa, at »der alle Ting af Herlighed mon gloo.« Tapeterne i Kongens Gemakker fremstillede Scener af det Gamle Testamente: Mose Optagelse af Nilfloden, Israels Børns Dans om Aarons Guldkalv o. a. m. I et af Kongens Værelser saas Enkedronningens »Skilderj« i fuldt Korpus ¹⁷⁹). I alle disse Rum var der af kunstfærdige Billedhuggeres og Stukkatørers Hænder gjort Kvadraturer og rigt ornamenterede Stukrammer *) til Plafondmalerier; vore to frugtbare Hurtigmalere Krock og Coffre, toge med al Kraft fat paa saadanne og fuldførte hurtigt en Hob. Krocks »Neptun og Galatea« under Plafonden i Kongens Forgemak have vi allerede nævnt; den 31. Marts 1702, snart efter hans Hjemkomst fra hans anden italienske Rejse, fik han, efter Akkord, 400 Rdl. »für eine Schilderey von den Vier *Elementen*« ¹⁸¹) til Frederiksberg Slot, og den 9. Aug. s. A. fik Coffre fjorten hundrede Daler »für 3 *Plafonds* und 4 *Cabinetten* zu schildern« ¹⁸²). Og for at gaa lidt længere frem i Tiden saavel for Coffres som for de følgende nævnte Maleres Vedkommende og for de Arbejders Vedkommende, de leverede til det allerældste Frederiksberg Slot, fik Coffre 28. Juli 1704 for ti »Ovidische Historien« (5: mythologiske Billeder) og for to Portrætter af Frederik IV i kongelig Dragt et tusinde Rdl. og paany 1705, 10. Oktb., 200 Rdl. for to Plafondbilleder, han havde under Arbejde ¹⁸³). Ogsaa Hans Majestæts »Obercontrefeyer« og Hofjunker d'Agar havde travlt med Arbejder til Slottet; i Oktbr. 1701 fik

*) Man erindre vel, at den Tids Stukkatører ikke — eller dog kun yderst sjældent — anvendte Afstøbning (som nu), men modellerede alt med Haanden i den fugtige Masse under Plafonden ¹⁸⁰).

han Forskud paa Betalingen »für die unter (seinen) Händen seyenden Schildereyen zum Hausze Friedrichsberg«¹⁸⁴).

D'Agars Stykker vare dog mest Staffelibilleder. Der meldes dog ogsaa om Plafondbilleder til det ældste Frederiksberg fra hans Haand: 11. Juli 1705 faar han saaledes »in Abschlag« (o: paa Forhaanden) 50 Rdl. for en Plafond, som skulde koste 200 Rdl.¹⁸⁵), og Jan. 1706 for en Plafond »til Kongens Antichambre« (?) og et Portræt (af hvem?) 150 Rdl. *).

Som en nyere Forfatter¹⁸⁶) har bemærket, er der Grund til at tro, at en Del Malerier af d'Agar: to kvindelige Brystbilleder, en Martyrinde bunden af en Kriger, en Lucretia, en Satyr ved en sovende Kvinde, — som i 1868 overførtes fra Frederiksberg til Christiansborg, have været paa Frederiksberg fra Slottets aller-ældste Tid.

Foruden d'Agar, Krock og Coffre leverede endnu andre Malere Arbejder til det ældste Frederiksbergs første Stokværk eller Bel-Etage. Saaledes den gamle Amsterdamer Jakob Coning, som 15. Septb. 1703 faar 42 Rdl. for to »Schildereyen, als die Situationen von Sponwigen in Norwegen und dem Wasserfalle zu Sarp«¹⁸⁷), og 16. Jan. 1705 Betaling for tre lignende Billeder, »Situationen von Friedrichstadt, Friedrichshald und Moss«¹⁸⁸); — videre Magnus eller Mogens Jørgensen, som i 1705 gjorde tre »Contrefeyer«: Frederik III, Christian V og Frederik IV, alle til Hest, à 20 Rdl.¹⁸⁹), Peder Jochumsen, som i Dec. 1702 fik 40 Rdl. for to »Schildereyen«, (det er tvivlsomt, om disse to Billeder kom til Frederiksberg),

*) Dette vil enten sige: 50 Rdl. for Portrættet og 100 Rdl. for Plafondbilledet, som altsaa maa have været lille, eller at denne Plafond er identisk med den nys nævnte, som d'Agar i 1705 fik 50 Rdl. »in Abschlag« paa.

og Frederik Vilhelm Böhme, som 1703 leverede fire Dørstykker, Landskabsbilleder ¹⁹⁰ *).

Altsaa har det sin Rigtighed, naar det i et gammelt Dokument hedder »in dem untersten *Appartement* (sind) neue Schildereyen zu den *Platfonds* so wohl, alsz über die Tühre verfertigt worden« ¹⁹¹).

Naar det meldes, at Maleren Baltzer Masius i 1701 fik nogle og tresindstve Daler for tolv »Schildereyen« til Frederiksberg, da maa dette, efter Prisen at dømme, forstaas saaledes, at Masius kun har restaureret ældre Billeder ¹⁹²).

Sale og Gemakker, i det mindste de, som benyttedes af selve de kongelige Personer, vare udstyrede med kostbare Spejle, — Frederik IV havde ikke for intet været i Venedig og Murano, — deriblandt et, der var saa stort, at der for at transportere det, to Stole og et »Schilderie« til Frederiksberg behøvedes én Underofficer og 21 »Granderer« ^{**}) ¹⁹⁴), — »lacerede« og forgyldte Borde, deriblandt et med tilhørende Gueridoner, af Truchon, lakerede Skrivechatoller, Gyldenlæders Stole, og overalt, hvor der var Plads dertil, Opstablinger af »Thetöy«, Vaser og »Krucher« af kinesisk »Postolien« ¹⁹⁵). Rummene vare betrukne med kostbare Tapeter af forskjellig Art. I 1701 blev der af Monarkens Kasse betalt Brødrene La strop i Hamborg over 1300 Daler (c. 8000 Kr.) for fem Tapeter af i alt $147\frac{7}{16}$ Kvadratalens Størrelse. Disse Tapeter have altsaa sikkert været Gobelins. Samme Aar betaltes der henved 1700 Rdl. (10000 Kr.) for andre Tapeter, som den kongelige Agent Hertoghe i Amsterdam paa

*) Om foranstaaende — og andre — Kunstnere se videre længere fremme.

***) Dette Spejl er uden Tvivl det samme »U-Over Maadig skionne Speyl«, som c. 1722 var paa Fredensborg, derfra kom til Kjøbenhavns Slot og nu atter er paa Fredensborg ¹⁹³).

Kongens Vegne havde tilforhandlet sig af »en Jøde«. Det er ikke utænkeligt, at Jøden har taget Hans Majestæts Agent dygtigt ved Næsen i denne Handel¹⁹⁶). Ogsaa ældre, brugte, maaske dygtig slidte Tapeter kom til Anvendelse, og den franske Tapetmager Guillot fik gjentagne Gange Betaling for at reparere saadanne¹⁹⁷).

I nogle Gemakker anvendtes til Vægdækning og Vægpyrdelse Gyldenlæder, som hovedsagelig erhvervedes fra Holland. I Begyndelsen af Aaret 1702 leverede saaledes Kjøbmændene Jan van Meurs og Hinrich Hoogland over fire hundrede Blade Gyldenlæder. Ogsaa fra Hamborg fik man saadant, baade »grün und roht gold Leder«, og i Febr. 1702 betaltes der Kjøbmændene Borckenstein og Steckelmann i den nævnte store Hansestad en klækkelig Sum for saadant *).

Alle disse kostbare Sager bleve opslagne i Sale og Gemakker af nys nævnte Franskmand Guillot. I 1702 opsatte samme Guillot Sengen i Kongelig Majestæts »Sou Kammer«.

Bemeldte Hans Majestæt Kong Frederik IV's Seng var leveret af — »Obrist la Cheuse« (c: de Cheusses), en af Kongen og Enkedronningen yndet Officer¹⁹⁹). Han fik den 18. Aug. 1702 Betaling for »ein *Carmesin* roht dammasches Bett, und *Tapetzerey* in des Königs Schlaf *Cammer* nebst zubehörigen *Gardinen item* 10 Nuszäumen Stühle und 1 *Madrasse*«²⁰⁰). I Marts s. A. fik Hofbilledhugger Christian Nerger, hvem vi tidligere have nævnt og endnu ofte ville træffe paa, elleve Daler for »et Zirat over Kgl. Mayts. Seng«²⁰¹). I Februar 1701 havde

*) Der var dog ogsaa Gyldenlæderfabrikker — i det mindste et — i Kjøbenhavn: i Christian Povelsen Fyhns store Gaard i Studiestræde; det dreves af en Sieur Arnold Zölner, men gik til Grunde i Byens Brand 1728¹⁹⁸).

Possementmager Johan Wilcken faaet 370 Daler (c. 2200 Kr.) for »silberne und göldene auch seyden *Krepinen*, so in Ihr Königl. Mayt. Schlaf *Cammer* und *Cabinet* verbraucht« ²⁰²).

Som man ser, har Hans Majestæts Sovekammer været ganske komfortabelt udstyret. Men det kostede ogsaa Penge. Alene Oberst de Cheusses fik for sin Part og sin Leverance udbetalt 2300 Rdl. (nu i Værdi omtrent 14000 Kr.). Saa var han vistnok ogsaa dækket.

I Kongens Sovegemak var Plafondens rige Stukkaturarbejde gjort af den foran nævnte Italiener Bellasio. I dette, som i de øvrige Rum var der anvendt en umaadelig Masse Spejlglas, dels i Form af store og pragtfulde Spejle, dels som Reflektorer for talrige »*Lampeter*«, dels som Rudeglas. I Septb. 1702 betaltes der saaledes halvandet hundrede Daler til Jean Lafont, en indvandret Franskmand, som i Kjøbenhavn grundede en anset Glashandlerforretning, 1728 i Ny Adelgade *), — for 200 Spejlglas, »so zu *Meublirung* Ihr. Königl. Mayt. Schlafkammer verbraucht« ²⁰⁴).

Ogsaa i Slottets øvrige Rum og »Logimenter« anvendtes der Spejlglas i Vinduesrammerne. Efter Ernst Brandenburgs Plan skulde der ganske vist hertil anvendes »ordinært Rudeglas«, formodentlig, lige som paa det ældste Fredensborg, simpelt grønligt lybsk Glas ²⁰⁵), men paa den kongelige Bygherres »expresse allernaadigste Befaling« ombyttedes alt dette simple Gods med Spejlglas, af hvilket en Del leveredes fra Rosenberg ²⁰⁶).

*) Hans Søn »Julle« (☉: Jules) Lafont arbejdede, ligesom Faderen, meget for Hoffet og havde betydelige Leverancer til Rosenberg, Fredensborg, Christiansborg osv. — Ved det Lag 1700 var der ikke i alle Hans Majestæts Riger og Lande et eneste Glasværk eller Glashytte, (men vel en privilegeret Spejlglasfabrik paa Christianshavn ²⁰³).

Med nys nævnte Franskmand Guillot, der udførte Tapetseringen af Kongelige Majestæts Gemakker, synes det at have taget en bedrøvelig Ende, — i det mindste her i Danmark: i Dec. 1702 omtales det, at den ansete kjøbenhavnske Borger Diderik Bromund har faaet udbetalt halvfemsindstve Daler, som Guillot for leveret Arbejde havde Krav paa af Kongens Kasse, »umb dessen (o: Guillots) bey seiner Abzug hinterlassene Schulden davon abzutragen« ²⁰⁷).

Om Udsmykningen af Dronningens Gemakker, der, lige som Kongens, laa til højre for Vestibulen ²⁰⁸), er der intet særligt at melde. Soveværelsets Stukkaturplafond var af Bellasio. Hendes Majestæts Værelser have næppe i Henseende til pragtfuld Udstyrelse staaet tilbage for Kongens. I et af Dronningens Værelser stod der to mandshøje »Gvirredoner« af Sølv ²⁰⁹). I Gemakkerne var der i rigt Maal anvendt Forgyldning, udført af Maleren Hans Møller, som derfor forlangte $206\frac{2}{3}$ Daler og maatte nøjes med 175 ²¹⁰).

I de Dage, og langt senere, var det Skik og Brug, at de, som paa Kongens Vegne forhandlede med Kunstnere og Haandværkere om Betalingen for disses Arbejder, tingede og pruttede med dem i det uendelige om nogle faa Daler og som Regel — naar Arbejdet ikke var »veraccordirt« og undertiden ogsaa i dette Tilfælde — afkortede en større eller mindre Sum: snart 50 Daler, snart 25, snart ti Daler i det for Arbejdet forlangte Beløb.

Kongens og Dronningens Gemakker og Værelser, — som da alle Rummene i de to nederste Etager, vare udstyrede med hvide Marmorkaminer, som dog ikke vare overvættede rigt dekorerede, da de kun betaltes med 16 Daler (100 Kr.) Stykket. De vare gjorte af Reinhold Johan Sperling og Andreas Niemeyer i 1700 og

1701²¹¹). I Bygningens andre »Logimenter« var der Kaminer af Bremersten.

Til venstre for Vestibulen laa Kongens Søster Sofie Hedevigs Gemakker. De vare prydede med Tapeter, der fremstillede Scener af Jakob og Rachels Historie²¹²). I første Stokværk eller Beletagen maa vel ligeledes søges »det blaa Gemak« og »det blaa Kabinet«, begge rigt udsmykkede (1701) med »Crepiner«, — og ligeledes »det grønne Gemak«, som i 1702 blev »ziirligt udstafferet« af Diderik Wessel, — som og de to af samme Maler ligeledes i 1702 »laxerede« Gemakker²¹³).

I Slottets andet Stokværk fandtes der en større gjennem hele Bygningens Dybde gaaende Sal, lige oven over begge Vestibulerne og lige under »Rosen«, flere andre mindre Sale og Gemakker og Prins Carls Appartements.

Af et Par af den samtidige Poet Bendix Didriksøns Vers:

See, hannem (o: Prins Carl) her hos sig i sine Rum at have
De gamle Romere paa deris Krop og Mave
At være gyrtet om med gammel Romer-Dragt²¹⁴)

ses det, at Prinsens Værelser vare prydede med Tapeter, der fremstillede Scener af den romerske Historie.

Gulvene i den store Sal og i de fleste af Gemakkerne vare malede »som Marmor«. Iøvrigt var alt her i Prinsens Etage, lige som underneden, i Kongens, i seneste Barokstil, møbleret og udstyret rigt og pragtfuldt: stærk Forgyldning paa Lofter, Gesimser og Døre, under Plafonderne prægtige Kvadraturer og Stukrammer, der kun ventede paa Krocks og Coffres »unter Hånden seyenden« Malerier for at fremtræde i deres fulde kunstneriske Glans. Væggene vare betrukne med Mackai og Mor og Gyldenlæder, til Beklædning af de to øverste Sovekamre« var der anvendt Tapeter af Silke²¹⁵). Alle disse kostbare Stoffer hentedes

for største Delen fra Udlandet, thi her hjemme var der kun meget faa, der kunde paatage sig at levere saadanne Sager, og endnu færre, der kunde gjøre dem *). De kjøbenhavnske Handelsmænd Anton Werner og Abraham Lampe **) leverede en Hob Silketøj og grønt og rødt Mackai »til de øverste Logimenter« (1702); hvad der ellers behøvedes af saadanne og lignende Varer, indkjøbtes (1703) af den tidligere nævnte Agent Hertoghe af Amsterdam hos Kjøbmændene Lastrup og Tecklenburg i Hamborg, og det var ikke Smaasummer, det her drejede sig om: alene fra Nov. 1702 til April 1703 udbetaltes der af Kongens Kasse til »Silke- og uldne Stoffer« henved 2600 Rdl. (nu i Værdi c. 16000 Kroner) ²¹⁸).

Foruden Franskmanden Guillot, der, som fortalt, i Efteraaret 1702 rømmede Kongens Riger og Lande og lod sine Kreditorer i Stikken, vare flere andre »Tapisseurs«, som Adrian Wernis, Frants Unklahr og Johann Heinrich Schalck virksomme paa Frederiksberg Slot (1701—1703). Wernis og Unklahr vare ikke alene Tapetserere, men Tapetmagere, og leverede 1702 forskjellige af deres Arbejder »zu dem Hausze auf Amack« ²¹⁹).

At iøvrigt Slottets andet Stokværk lige som første Etage var rigt udstyret med Spejle og »Schilderier«, med Skrivechatols og lakerede Borde, med Søvlampetter og guldfrynsede, fløjelsbetrukne Stole, med forgyldte Gueridoner med »Postolien« og Haner og Guder og Svin af Hvidsten o. lign. Nips, forstaar sig af sig selv.

*) De berømte Brødre von Eichen — eller i det mindste den ene af dem — var her endnu i Begyndelsen af Aar 1700. — 11. Jan. nævnte Aar udbetaltes der af Kongens Kasse »an den *Tapisseur von Eichen* Zu Reisegeld 30 Rth.« ²¹⁶).

**) De to nævnte Handlende gik det stærkt tilbage for i Krigens og Pestens Tid, og 8. Septb. 1711 fik de Moratorium saa længe Krigen varede ²¹⁷).

Slottets tredie Stokværk var den Gang som nu lavt og trykket. Der var i denne Etage, midt paa, en større Sal, »Rosen«, omtr. 25 Al. dyb, med Vinduer baade mod Nord og Syd, med prægtig Stukkaturplafond af Bellasio; den betaltes ham 28. Dec. 1701 med 370 Rdl. Dette Arbejde blev faa Aar efter nedbrudt for at give Plads for et lignende (1708, af Carbonetti)²²⁰). Loftet i »Rosen« var hvælvet, Gesimsværket var rigt prydet med Vaabenskjolde, Kroner, kongelige Navnechiffre o. lign., udførte efter Tegninger af Wilcken Riboldt²²¹); dette og andet Stukkaturarbejde paa samme store Sal blev i 1702 »staffiret nach der Wappenkunst« af Frederik Holm, der ogsaa udførte Forgyldning paa seks Ordenskjæder o. l.²²²).

Der var selvfølgelig mange andre Rum end »den stoere Sahl« oppe i andet Stokværk. I 1702 »garnerede« Frederik Holm Plafonderne i seks Gemakker deroppe, Baltzer Masius gjorde ligesaa i seks andre, Frederik Holm »garnerede« endnu i andre fem, medens Didrik Wessel »adjusterede« endnu seks saadanne. Alle disse »Logimenter« vare panelede, forgyldte paa Gesimser, Lister og Døre, og deres Gulve vare malede »som Marmor«, ligesom Gulvet i Rosen.

Medens 1. og 2. Etage skulde prydes — og efterhaanden ogsaa prydedes — med Plafondmalerier af Krock og Coffre, nøjedes man foreløbig i øverste Stokværk med ældre Sager. Men havde bestemt sig til at nedbryde det forfaldne Glückstadt Slot og overføre de der værende Kunstværker til Kjøbenhavn. Slottet i Glückstadt var opført 1630—1631; det var en uskjøn Bygning med tre Taarne, af hvilke det ene dog var ret anseligt. Slottet var imidlertid allerede forlængst ilde medtaget af Tidens Tand og forfaldt mere og mere, i 1702 fandt Vernon knap en hel Rude i alle Bygningens Vinduer²²³). Man

bestemte sig altsaa til at nedbryde det. Dette skete dog først i 1708; Slotskirken og det ene Taarn lod man foreløbig blive staaende; Kirken blev dog snart efter nedbrudt. Dens Orgel, Alter, Lysekroner osv. bortsolgte for Spotpris, — Orgelet erhvervedes af St. Jacobi Menighed i Hamborg, i hvis ældgamle Kirke, der skaanedes af Luerne under Hamborgs Brand 1842, det endnu er ²²⁴). Størstedelen af Kunstværkerne i og ved Slottet vare allerede den Gang i god Behold i Kjøbenhavn. Bronzegruppen »Løven og Hesten«, som i lange Tider havde staaet foran Slottet i Glückstadt, opstilledes i Rosenborg Have, paa et Fodstykke, der »er ikke rummeligt nok og har hverken *Characteer* eller *Proportion* overensstemmende med *Sujettet*« ²²⁵), — og paa hvilken den staar endnu den Dag i Dag. Og hvad Malerierne angaar, da bragtes de fleste og bedste af dem til Hans Majestæts Hus Frederiksberg. Den 18. Oktb. 1700 ydedes der af Partikulærkassen Betaling »für die Schildereyen, so von *Holstein* gekommen nach *Amack* zu tragen« ²²⁶), ligeledes senere, til Underofficerer, »Granaderer« og Soldater, som havde transporteret »stoere Schilderier« o. a. til Frederiksberg ²²⁷).

En stor Del af disse gamle Malerier, som i lange Tider havde hængt for Lud og koldt Vand paa Slottet i Glückstadt, trængte i høj Grad til Restaurering, og saadan foretoges da ogsaa i Løbet af Aar 1701 af Skildrerne Riboldt, Willars og Masius, som i Samlag udbedrede »44 grosze und 12 kleine Schildereyen, so von Glückstadt gekommen« ²²⁸). Og i Maj 1703 fik endvidere Riboldt Betaling for Reparation af nitten andre »alte Schildereyen« ²²⁹) o. s. v. Det var en meget gjennemgribende Restauration, alle disse gamle Malerier maatte undergaa: de bleve »mit neuen Leinwand unterzogen« ²³⁰). Og efter

fuldendt Restauration bleve de »in der obersten *Etage* zu den *Plafonds* gebraucht« ²³¹).

Det var ikke nogen ringere end den senere saa navnkundige Magnus Berg, der havde overført de Glückstadtske Malerier — i det mindste en stor Del af dem — til Kjøbenhavn: den 20 Dec. 1700 udbetaltes der »*Magnus Berg* so die Schildereyen von Glückstadt anhero gebracht für seine Reise Kosten« 55 Rdl. 12 $\frac{1}{2}$ Skilling ²³²). Som man ser, har Magnus Berg opgjort sine Rejseudgifter med minutøs Nøjagtighed.

Ogsaa paa anden Maade blev den siden saa berømte Normand sysselsat ved Udsmykningen af Frederiksberg Slot, nemlig ved — at spænde Dug paa Blindrammer og grunde Lærred til Brug for andre Malere ²³³). Rigtig nok havde den senere saa udmærkede Billedskjærer, der havde begyndt som Maler, endnu ikke drevet det til noget som saadan og gjorde det heller aldrig senere ²³⁴).

Slottets øverste Beboelsesrum, Værelserne under Hanebjælken og Kamrene oven over samme, afgave »Logiment«, de første for Hofofficierer, de sidste for Lakajer og andet Tjenerskab. Officiantboligerne vare gibsede, panelede, prydede med forgyldte Lister osv. og udstyrede med Gyldenlæders Stole, Gueridons o. a. m.; i Folkekamrene herskede der en mere end spartansk Tarvelighed i Henseende til Møbler og Brugsgjenstande: »et Skau«, Bænke, Sengesteder og Stole af Træ, osv. ²³⁵).

I de talrige hvælvede Kjælderrum fandtes Slotskjøkkenet, Ølkjælder, Vinkjælder, Hønseplukkerkjælder osv. ²³⁶). En særlig Slotskjøkkenbygning, »die neue Küche und zugehörigen *Logimenter*«, — Køkkenskriverlokaler, Sukkerbageri (o: Konditori) osv. — opførtes først 1705—1706; fra denne Køkkenbygning førte der saa en underjordisk »Leungang« eller Løngang op til Slottet og dets Anretterværelser.

Allerede medens Slottet var under Opførelse, synes man at have faaet Betæneligheder ved at henlægge Kjøkkenet og alt, hvad dertil hørte, i selve Hovedbygningen, og at have gaaet svanger med Planer om Løngange og særlige Kjøkkenbygninger. I det mindste tales der under 29. Marts 1700 i de kgl. Regnskaber over Bygningsudgifter til Frederiksberg om Egeplanker, »af hvilke en Del skulde bruges til Løngangen«, og under 5. Sept. 1701, ligeledes i Frederiksberg Slots Bygningsregnskaber, om Marmorfliser, »der senere skulde bruges til Løngangen« ²³⁷).

I Kjælderrummene fandtes tillige Slotsbrønden, — desuden, i Slottets allerældste Tid, Priveter og Vagtstue for Gardisterne.

Særlige »Dependensbygninger«, som man den Gang sagde, som Officiantbygninger, Stalde og Remiser, Vaskehus osv., omtales slet ikke i Slottets ældste Tid, og det tør antages, at den gamle »Prinsens Gaard« foreløbig har maattet afgive Lokaler til alt dette og maaske til mere.

»*Cordegaller*« (Corps de garde), Vagthuse ved Frederiksberg Slot, opførtes først i 1705 ²³⁸), ligesaa Kgl. Majestæts Iskjælder; denne sidste laa dog temmelig langt borte, i Nærheden af Kjøbenhavns Slots Ladegaardsbygninger. — I 1706 opsattes der Lygter omkring Slottet ²³⁹).

VI.

Formuren, Porthuset.

Vi forlade Hovedbygningen og vende os til Formuren og Porthuset.

Formuren, »die Vormauer«, blev opført 1702—1703 af Ernst Brandenburg, Hans Wiedewelt og Hans Olsen ²⁴⁰), de sidste to af Kjøbenhavns anseligste Mureller Bygmestere paa den Tid; om den ene af dem mere siden. Det var en arkitektonisk Konstruktion, som omsluttede Pladsen foran Slottets søndre Façade, Hovedfaçaden, altsaa Slotsgaarden, og bragte Hovedbygningen i direkte Forbindelse med det lige for Slottets Hovedindgang liggende Porthus, gennem hvilket Indkjørselen til Slottet fandt Sted.

Formuren laa altsaa nogenlunde paa samme Emplacement, hvor senere Christian VI opførte de lavere Sidebygninger, som nu omgive Slotsgaarden.

Formuren havde paa den ind mod Slotsgaarden vendende Side aabne Galerier, — altsaa noget lignende som Buegangene ved Christiansborg. Disse to aabne Galerier, som efter Ernst Brandenburgs Plan »nur mit Höltzernen Säulen *item* einem eysernen Gitterwerck *ordinirt* (waren)«, fik paa Frederik IV's »*expresse*« aller-naadigste Befaling i Stedet for Træsøjlerne Søjler af hugne Sten, og deres Gulvflader belagdes med Marmorfliser ²⁴¹).

Formuren kostede Hans Majestæts Kasse en svær Hob Penge, alene Ernst Brandenburg fik for sin Part 1738 Rdl. (10—11000 Kr.) ²⁴²).

Den af Formurens Arme omsluttede Slotsgaard eller »Schloszplatz« var vistnok noget mindre end den

senere. Den var brolagt ²⁴³), og midt i den var der et Bassin med en »Fontaine«, som slyngede Vandstraaler højt til Vejrs »af sin Bøsse-pibet Hals« ²⁴⁴).

Porthuset laa langt ude mod Syd, der hvor Landevejen til Roskilde nu løber forbi Slottet. Grundstenene til det og til den nys omtalte Formur sammenbragtes i 1702 fra Omegnen af dertil kommanderede Mandskaber og hidførtes paa Materialvogne ²⁴⁵). Huset selv opførtes af brændte Sten fra Aabenraa og andre sønderjydske Teglværker, af Ernst Brandenburg (1702) og efter en af ham gjort Model. Foruden Ernst Brandenburg havde ogsaa Tømrmester Abraham Lange gjort en Model til samme Porthus, men den førstes blev foretrukken.

Saadanne Modeller hørte til i de Dage, — ogsaa senere, — naar noget skulde opføres for kongelig Regning, og stundum kostede de Hans Majestæt en svær Hob Penge. Ernst Brandenburg gjorde saaledes, foruden Modeller til nævnte Porthus, en Model af Frederiksberg Slot, Hans Stenvinkel gjorde Model til den nye Nørre Port ²⁴⁶), Jardin til Marmorkirken ²⁴⁷), Eigtved til de fire Palæer paa Amalienborg Plads ²⁴⁸) osv. At Ernst Brandenburg for sin Model af Slottet, saaledes som det efter sin Fuldendelse vilde »præsentere sig« og for Modellen til Porthuset fik 52 Rdl. (320 Kr.) ²⁴⁹), vil ikke sige meget, men den Model, som i 1759—1760 blev gjort for at berolige Hans Majestæt Kong Frederik V, der begyndte at blive utaalmodig over, at det trak saa længe ud med »Marmorkirken«, kostede denne Monark 5000 Daler Kurant (omtr. 30000 Kroner) ²⁵⁰), — for hvilken Sum man den Gang kunde have kjøbt en Herregaard eller et stort og stadseligt Hus i en af Kjøbenhavns Hovedgader. Professor Pilo overmalede denne tre til fire Alen høje Model og forlangte derfor 900 Rdl. (5400 Kr.), og da saa samme Model skulde lakeres og forsynes med Forgyltning, vare

Arbejderne, som, rundeligt aflagte, skulde udføre dette, ikke i Stand til at bringe det til Fuldendelse før efter — 24 Uger og 1 Dags »Arbejde« fra Morgen til Aften« ²⁵¹).

Som man ser, forstode baade Kunstnere og Haandværkere og Arbejdere i de Dage at gjøre Modeller for Hans Majestæt og samtidig dække sig selv, saa det kunde forslaa.

Porthuset paa Frederiksberg havde hvælvet Gjennemkjørsel og flere øvre Rum, til hvilke to Stentrapper førte op. I 1702 blev det, ligesom Slottet, oliemalet fra øverst til nederst ²⁵²). Det var tækket med Blyplader, som i 1706 bleve strøgne grønt for at komme til at ligne iltet Kobber ²⁵³)*). Det var prydet med to Portaler, en mod Nord, en mod Syd, rigt udstyrede med Billedhuggerarbejde og med forgyldte Kroner og »verzogenen Namens« (Navnechiffre). Baade Portaler og Udsmykning skyldtes, — saa vidt vi kunne se, — de tidligere i Forbigaaende berørte »beeden holländischen Bildhauern«.

Tæt ved Porthuset opførtes i 1705 »Vagten«, »Cordegallen«, som selvfølgelig ikke turde mangle ved et kongeligt Lystslot, og som tidligere havde havt Rum i Slottets Kjælderetage ²⁵⁵).

Ligesom i »Prinsens Gaard« var der i Porthuset ved Slottet anbragt »ein groszes Uhrwerck«. Det var forfærdiget af Urmager Johan Mercki og kostede Monarkens Kasse over 600 Rdl. ²⁵⁶).

Oppe paa Porthusets Tag var der anlagt et Reservoir eller stor Vandbeholder af Bly, hvorfra Fontæner,

*) Poeten Bendix Didriksøn, som i 1705 synger om »Poorten for Slottet, som med Kaaber (o: Kobber) er belagt,« og hvis »Kaaber-Ryg subtiligst giennemskiærer Den Blære-tynde Luft« ²⁵⁴), har saaledes været galt underrettet. (Hovedbygningens Tag var hverken belagt med Bly eller Kobber, men med hollandske glaserede Tagpander, se foran).

Vandkunster og den noget senere — i 1705 — anlagte Kaskade ²⁵⁷) skulde forsynes med Vand.

Til dette Reservoir var der medgaaet tyve tusende Pund Bly eller mere, — saa man ser, Porthuset maa have været bygget solidt, siden det bar en saa uhyre Vægt paa sit Tag, — for slet ikke at tale om Vægten af Vandet i Reservoirret. Der meldes da ogsaa, at samme Porthus alene af Murværk indeholdt 2464 Kubikalen ²⁵⁸).

Det til Reservoirret medgaaede Bly var for største Delen kommen fra Holland og indkjøbt der af Agenten de Balden.

Da Porthuset laa højt paa Bakkens Top, og Vandets Overflade i Reservoirret paa Porthusets Tag hundrede eller halvandet hundrede Fod højere end Udstrømningsaabningerne paa de Fontæner og »Vandkunster«, man vilde anlægge i Slotshaven, havde man jo alle nødvendige fysiske Betingelser for at kunne fremstille endogsaa meget imponerende Vandkunster, — naar man da havde Vand nok.

Men hvor fik man Vandet fra til at fylde Reservoirret og nære Vandkunsterne? Ja, derom meldes der intet. Der tales hyppigt om »det store Vandrør« (1701) og om Tilløbsrender og Afløbsrender, disse sidste under Jorden og murede og hvælvede, og om Modeller til Vandkunsten »beym Hausze Fridrichsberg« og om den »Feuer-Machine« eller »Wasser-Machine«, som skulde drive Vandet op i Reservoirret, »wodurch das Wasser soll(te) getrieben werden« ²⁵⁹), og som kostede Hans Majestæts Kasse dyre Penge, — men om Vandet, og hvor det kom fra, meldes der intet. Rigtignok synger en Poet 1705 om Vandkunsterne paa Frederiksberg:

Tænck dog! hvad Möye mand har haft saa höyt at leede
Fra Pebling-Søen ud, at Bierget saa kand sveede
Det Iise-kaalde Vand op af sin indre Part
Og lønlig Blære-streng med sliig een Force og Fart ²⁶⁰),

men en saadan Ledning fra den fjerne Peblingsø til Toppen af Valby Bjerg eksisterer nok kun i Poetens Fantasi, og i de kongelige Regnskaber fra den Tid omtales der da heller ikke Udgifter til noget saadant.

De stedlige Forhold der ude ere nu, efter to hundrede Aars Forløb, saa forandrede, at man i vore Dage egentlig slet ikke kan danne sig nogen begrundet Mening om, hvorledes de hydrauliske Forhold den Gang have været i Slottets Nærhed. Der er siden den Tid bygget og ombygget og tilbygget og gravet og planeret og anlagt Haver og plantet Skov og omlagt Haver og Lunde, — og under saadanne Omstændigheder kan Kildevæld og Bække være tilstoppede og tilkastede og afledede, Kjær og Damme forsvundne, Tilløb til Søer og Aær udfyldte, Der eksisterer næppe Kort eller Afbildninger af Egnen om Kjøbenhavn og Valby Bakke fra de Dage, som kunde hjælpe os til at løse Gaaden. Vi maa derfor nøjes med at sige: der var Vand, om end ikke i synderlig stor Mængde, hvor det saa kom fra. Rimeligvis har der i Nærheden af Slottet, i den nuværende Søndermarks østlige Del, været en Samlebrønd, — og paa en saadan maa man nærmest tænke, naar man hos Poeten Didrikson læser om »de store Vande-Svelg, Avgrunden af sig skiød«²⁶¹), — hvori den nærmeste Omegns Kilder og Bækkes Vand udmundede, og som maaske tidligere har forsynet de beskedne Vandkunster ved »Prinsens Gaard« med det fornødne Vand, — og vist er det i al Fald, at der i Jan. 1706 var Tale om at grave ikke en tarvelig Samlebrønd, men en stor Park, fem Alen dyb, 420 Alen »i Kvadrat«, »damit alle umliegende Quellen können (dorthin) geführet werden«²⁶²).

Som ovenfor berørt, skulde en »*Feuer-Machine*« eller »*Wasser-Machine*« drive Vandet op i Reservoirret paa

Porthusets Tag *). Den 2. April 1703 fik en Blytækker-Enke Betaling for Bly til og Arbejde paa denne Feuer-Machine«, og faa Dage efter betaltes der »dem Rothgieszer Christian Jansen« en Hob Penge for 44 forskjellige Messingdele, støbte, vog. 107¹/₂ Pund »zu der Feuer-Machine« ²⁶³). Ogsaa i de følgende Aar udbetales der ikke saa lidt til Driften eller Vedligeholdelse af denne Maskine, — som endda synes at have arbejdet meget mangelfuldt; i 1706 projekteredes det at oppumpe det fornødne Vand i Reservoiret ved et Mølleværk, der skulde sætte atten Pumper i Bevægelse. Men baade »Machinen« og Vandkunsterne kostede Hans Majestæt mange Penge, og Projektmagerne havde uhyre travlt med at »offerere« Kongen Planer og Modeller til Vandværk og Vandkunster: i Oktb. 1700 var allerede en Sieur Hans Hahn paa Færde og fik ti Daler af Kongen »für ein Offeriertes Model auf Friedrichs Berg Zum Wasserwerck«, — i Sept. 1702 fik Tømrmester Jørgen Meyn en Dusør for en Model til Vandkunsten »beym Hausze Friedrichsberg«, næste Aar gjorde Kaspar Baumann en Model af Blik, — Manden var Blikkenslager, — af samme Vandkunst og Johan Julius Kramer en lignende ²⁶⁴), — saa man ser, der har været nok om at spekulere paa at gjøre Forretninger i den Vandkunst.

Desuagtet har denne Slottets første »Vandkunst« vistnok været højst ufuldkommen. Det er endog et stort Spørgsmaal, om »Vandene« i Bygningens allerældste Dage overhovedet ere bragte til »at spille« blot nogenlunde anstændigt.

Denne Slottets første Vandkunst blev anlagt 1702—1703 af Fontænemester Grim, som senere blev Vice-

*) Ogsaa paa Fredensborg fandtes der i dette Slots ældste Dage en »Feuer-Machine«.

branddirektør i Kjøbenhavn. — I 1706 fremkom der Forslag om at anlægge et nyt og — som man forsikrede — bedre »Wasserwerck« paa Frederiksberg. Dog herom mere siden, naar vi naa saa langt.

VII.

Haver og Anlæg.

Hvad Haver og Anlæg angaar, da skulde alt først skabes fra nyt, thi Højens Sider og Terrænet om dens Fod vare omtrent lige saa nøgne, som dens Top, da Byggearbejderne begyndte.

Ogsaa maatte man sørge for at anlægge en passende Avenue fra Hans Majestæts gode Stad Kjøbenhavn ud til »Huset Frederiksberg« og de Haver, man vilde anlægge ved dette.

Altsaa befalede Frederik IV, at der skulde anlægges Park og Have, efter Tidens Smag prydede med alskens Træer og »Gevæxter« og Statuer og »Kinders« og Vaser, og med Grotter og Vandkunster og Kaskader, — og derhos en lang og velbeplantet Avenue, som foreløbig kunde løbe op til den gamle Prinsens Gaard. Thi at dennes Haver og Vænge og øvrige Tilliggende inddroges under de nye Anlæg, er en Selvfølge.

Med andre Ord: Kong Frederik IV befalede, at Frederiksberg Have og Frederiksberg Allée skulde anlægges. Og saaledes skete det ogsaa, i 1701—1703 *).

*) Man havde, som foran meldt, allerede forlængst begyndt at plante lidt der, hvor nu Søndermarken er, men det egentlige Anlæg af denne skriver sig fra en langt senere Tid.

For at skaffe til Veje alle de tusender og atter tusender af Træer og Buske og Stauder og Planter, der udfordredes til disse storartede Anlæg, maatte man henvende sig til Udlandet, særlig til Holland, som til Dels endnu er og i endnu langt højere Grad forðum var Have dyrknings og Planteskolers rette Hjem.

Den franske Smag i Hortikulturen, Haveanlæggets Kunst, var alle Vegne i hele den civiliserede Verden den herskende den Gang. Lenôtre var Havekunstens Konge, som Ludvig XIV Frankrigs og Frankrig Modens og Smagens uindskrænkede Behersker. Om at emancipere sig fra den franske Havekunsts Regler og Forskrifter kunde der nu slet ikke være Tale. Plantningerne ved Frederiksberg bleve derfor ogsaa anlagte i stiveste franske Stil, som om selve Lenôtre havde givet Tegningen til dem.

Fra Holland indforskrev man altsaa Myriader af Planter og Træer og Buske. — Det var navnlig Gartneren ved Rosenborg, Mester Jørgen Severin²⁶⁵), der havde med denne Indforskrivning af hollandske Træer at gjøre. Allerede 12. Jan. 1701 faar han Betaling for 60 Lindetræer, indforskrevne og leverede »til Amack«²⁶⁶), den 3. April s. A. kommer der paa ny hollandske Lindetræer, hele 380 Stykker, fjorten Dage senere halvsjette hundrede, denne Gang fra Hamborg og Lybæk, saa igjen en ny Sending hollandske Træer, 13. Juli faar Agenten de Hertoghe i Amsterdam Betaling for en ny mægtig Hob Lindetræer, den 2. Dec. betales der Fragt for en Del af Kammerjunker Buchwald i Lybæk indkjøbte Linde og ligeledes for en Masse af Gartneren paa Rosenborg indforskrevne Træer, — og saaledes bliver det ved i en Uendelighed hele tre Aar igjennem²⁶⁷). Der er slet ikke nogen Ende paa de Legioner af Linde og »Dannen« (Graner) og Asketræer og Fuglebærtræer og »Genever Bäume« og »Taxis Pyramiden«, der leveredes »zum

Garten auf *Amack*«, og fine Frugttræer, navnlig Kirsebærtræer, og Pommeranstræer, og »Mirthen« og Rosenbuske og »*hiacinthen*« og »*Negelcken*« og hollandske Blomsterløg indforskrevet i tusendvis. Foruden Rosenborgs Gartner Jørgen Severin deltog den københavnske Kjøbmand Hybrecht, Gartner Peter Schneckelt ved Amalienborg og Gartneren ved Prinsens Gaard Hans Henrik Bruhn i disse Leverancer, og den hollandske Skipper Pieter Bartelszoon Ross transporterede paa sin Skude alle disse hundredtusender af Planter og Træer fra Holland til København. Samme Skipper Pieter var en Snes Aar senere paa samme Vis sysselsat, da Haver og Park ved Fredensborg anlagdes ²⁶⁸).

Som man ser, blev der sat alvorlig Kraft paa Arbejdet med at skabe Haver og Anlæg derude, og de to hundrede Musketterer, der omtrent til Stadighed vare sysselsatte der, have uden Tvivl trællet haardt, svedige og med Tungen klæbende til Ganen. Den kongelige Bygherre kom af og til derud for at se til sine arbejdende Landsoldater og til Haandværkerne paa Slotsbygningen, og sikkert nok er Monarken af dem alle til Hobe bleven modtagen med Glæde og Jubel, — da der saa altid vankede godt Øl og en god Drikkeskilling. Den 1. Febr. 1701 var saaledes Kong Frederik IV der ude og skjænkede da Murerne »auf *Amack*« én Daler til at drikke den kongelige Givers Skaal; 25. Aug. s. A. fik Arbejderne samme Steds to Mark, 14. Sept. Murerne paa Amager atter to Mark, 28. Marts s. A. fik en Gartnersvend, der bragte Kongen Blomster, ogsaa en rar Tomark ²⁶⁹); den 9. Juli s. A. gav Kongen syv Tønder Øl til to Daler og to Skilling Tønden til de 206 arbejdende Soldater paa Amager, 22. Juli 1702 ti Tønder Øl til de 207 Soldater paa Amager ²⁷⁰), 27. Juli 1705 ligeledes ti Tønder Øl til de 220 arbejdende Soldater derude ²⁷¹).

Den 19. Nov. 1701 skjænkede Frederik IV Malersvenden Lorens Hansen Wulff, »so auf *Amack* von der *Stallage* gefallen«, ti Rdl. ²⁷²).

Dette er det eneste Ulykkestilfælde ved Byggeriet derude i den allerældste Tid, vi have fundet antegnet. Enten er der ikke forefaldet flere, eller ogsaa har den kongelige Bygherre ladet de andre Tilskadekomne sejle deres egen Sø. (Erindres maa det dog, at de eksisterende Kilder ere grumme faa, svagtrislende og fulde af Lakuner). Ved Arbejdet paa Marmorkirken i 1750—1758 kom der saa mange til Skade, at man fandt det nødvendigt at træffe ganske ekstraordinære Forholdsregler til de forulykkedes Kur og Pleje ²⁷³).

Det varede naturligvis meget længe, inden de anlagte Haver og Plantninger voksede sig høje og anselige. I 1702 hedder det, at det vilde vare flere Aar, inden de kunde give Skygge ²⁷⁴). Men allerede den Gang vare Alléer og Gange afstukne, snorlige og overskjærende hverandre under rette Vinkler, som det sig en ægte og uforfalsket Slotshave i fransk Lenôtre-Stil egner og anstaar. Fra Terrassen foran Slottets nordlige Façade førte, ligesom nu, Sten- eller Marmortrapper ned ad Højens Skraaning til et Parterre med Vandspring i Midten; paa nævnte Skraaning, midt for Slottet, anlagde Ernst Brandenburg i 1705 et Kaskadeværk af nogle og halvfemsindstyre murede Trin, over hvilke Vandet skulde styrte ned ²⁷⁵). I Parterret, paa begge Sider af Springvandet, saas Kongeparrets kronede Navnechiffre, udførte i brogede Blomster og barokke Slyngninger, foran alt dette igjen regelmæssige Firekanter, indhegnede med klippede Buksbumhækker, over hvilke kuglerunde eller pyramideformede Træer hævede sig, hist og her smaa Vandspring og Bassiner omgivne af snørklede og forvredne Indfatninger af Bremersten, — og overalt, hvorhen man vendte Blikket, Rækker

af hollandske »Taxistræer«, kegleformede eller pyramidale, med nogle Alens indbyrdes Afstand, i pyntelige grøntmalede seks- eller ottekantede Trækasser eller Ballier, indfattede mellem snorlige Stenlister ²⁷⁶), stive og stramme som et Regiment Soldater. Og hist og her var der opstillet en kluntet Barokvase eller en »Gevæxtpaatte« af Bremersten og enkelte Statuer eller »Kinders« af Sten eller Bly eller Egetræ, overførte fra andre kongelige Slotshaver.

Og sødtduftende Blomster var der nok af alle Vegne — om man da ellers kan tro en Poet, som — i 1705 — synger:

Her kunde Næsen da med læcker Dæsmer-Dunster,
Som ellers raadis til ved Apothekers Kunster,
Sit Ryge-Kar faa fyldt, og balsomere sig
Med all den Salve, som Iord-Blomster bærer dig ²⁷⁷).

Af Havens to Hovedalléer gik den ene i Retning fra Vest til Øst og udmundede lige for Prinsens Gaard, den anden i Retning fra Syd til Nord; denne overskar den førstnævnte under en ret Vinkel og udmundede i Nærheden af Frederiksberg Gadekjær i den nuværende Smallegade, — som den Gang ikke eksisterede, — saa at der gennem den fra Slottets Vinduer har været en herlig, vid og skøn »Fernsicht« gennem hele Have- og Parkanlægget ud til Marker og Enge, langt ud ad Utterslev og Brønshøj til.

Der meldes ²⁷⁸), at der i en af Havens Udkanter var anlagt et Kaninbjerg, trindt omgivet af Vand og fuldt af Kaniner »af alle Farver«. Ved dette Kaninbjerg maa forstaas det, vi forhen ved vor Omtale af Prinsens Gaard have henlagt i den østlige Del af den nuværende Søndermark. Allerede i Jan. 1700, — altsaa længe før der fornuftigvis kan være Tale om noget Kaninbjerg i Frederiksberg Have, — fik Maleren Magnus Hagerødt

Betaling for at stryge 613 Planker i Kaninbjerget ²⁷⁹). Videre meldes der ²⁸⁰), var der et andet Sted i Haven et meget smukt Fasaneri, fuldt af Fasaner, deriblandt nogle meget sjældne, som Hertugen af Celle havde foræret Kongen. Dette Fasaneri var delt i seks Afdelinger, og i Midten var der en lille Høj, fra hvis Top man kunde tælle fem og tyve Landsbyer eller Kirkebyer — rigtignok kun med femten til tyve Huse hver ²⁸¹). Ved dette Fasaneri maa man ikke tænke paa den nuværende »Fasangaard«, — som tilligemed det saakaldte norske Hus, »Apistemplet«, Kilden osv. ligger paa et Terrain, der langt senere inddroges i Haven ²⁸²), — men paa det foran under Skildringen af Prinsens Gaard omtalte.

I Haven fandtes ligeledes en vandomflydt »Ande-Ø«, maaske omtrent der, hvor endnu den Dag i Dag den af Vand trindt omgivne Ø af samme Navn ligger; videre to »Glashuse«, forsynede med Sejdugsovertræk til Værn mod stærk Sol og med »haaren deckken« mod ublid Temperatur ²⁸³) og altsaa formodentlig det, vi nu kalde Drivhuse, — skjönt der ganske vist ogsaa omtales særlige »Gevæxthuse«. Disse Glashuse, eller i det mindste det ene af dem, vare prydede med »zween Portalen«. Fremdeles fandtes der i Haven et større og flere mindre Lysthuse; det store havde hvælvet Loft og fliselagt Gulv og mindst ni Fag Vinduer og var »mit Gelenter ümgeben« ²⁸⁴). Det blev i 1704 prydet med Kapitæler o. a. Billedhuggerarbejde af Leonhard Schwabe. Endelig var der i Haven to Grotter, et blytækt Orangehus og et Menageri.

Der eksisterede ganske vist tidligere et Menageri ved Prinsens Gaard, og i et Par Aar tog man til Takke med det. Stort og betydeligt kan det ikke have været, thi det kostede ikke store Sager at holde, i Gjennemsnit hundrede Daler i et og alt maanedlig. Og da derfor Hans Majestæts »Hausz Friedrichsberg« var lykkelig og

vel under Tag, maatte man have nye og anseligere Menageribygninger. Saadanne opførtes da ogsaa 1704—1705, og et nyt Glashus derhos, og det var ikke, som man maaske venter, Ernst Brandenburg, men derimod Gartneren »auf *Amack*«, Hans Henrik Bruhn, der fik disse Byggearbejder i Entreprise, for i alt 944 Rdl. (c. 5600 Kr.)²⁸⁵).

De nye Menageribygninger synes ikke at have været saa ganske ubetydelige, i det mindste meldes der i Nov. 1706, at den allestedsnærværende Ernst Brandenburg havde ladet fyrretyve Døre dersteds beslaa²⁸⁶). Derimod har Dyrebestanden der uden Tvivl i Begyndelsen været temmelig betydningsløs, og vi have kun fundet antegnet et eneste mærkværdigt Dyr, som kan antages i disse Menageriets ældste Dage at have »præsenteret sig« som noget sjældent for de høje Herskaber, nemlig en i Efter-sommeren 1703 til Menageriet ved Prinsens Gaard, — hvilket altsaa endnu den Gang eksisterede — ankommen »Ostindisch Ferkel«²⁸⁷). Nogle Aar senere var derimod Menageriet paa Frederiksberg meget betydeligt, som der meldes baade med Løver og Bjørne og Ulve og Ræve og andre vilde Dyr i Hobetal, og 1705 synger en Poet om Menageriet ved Frederiksberg:

Her kunne sees de Diur, hvis Grumhed ellers fnyser,
Og, som een Bussemand, hver Siæl i Livet kyser...²⁸⁸).

Ogsaa ved andre kongelige Slotte her hjemme var der i de Dage Menagerier med Bjørne og Ulve og andre glubende Dyr. Kong Frederik IV var nemlig en stor Elsker af Dyr, — desværre ogsaa af Dyrekampe, hvor-
med man af og til forlystede ham paa hans Udenlands-
rejser. Den 9. Febr. 1709 foranstaltedes der saaledes i Venedig til hans Ære en stor Tyrefægtning, og faa Maaneder senere, den 1. Juni, i Dresden, en »magnifique Dyrekamp mellem en Løve, otte Bjørne, syv Vildsvin, en Tiger og en »Urr og Bøffel-Oxe«²⁸⁹). Ogsaa her

hjemme tillod Monarken en Gang imellem saadanne i vor Tids Øjne barbariske Forlystelser, i 1707 lod han saaledes blandt andre »Lystigheder« afholde en Kamp mellem en engelsk Dogge og en Tyr og siden mellem en Hest og en Bjørn ²⁹⁰) og 26. Aug. 1710 mellem en Tyr og en Bjørn, hvilken sidste kom tilkort. At man under saadanne Omstændigheder maatte have vel forsynede kongelige Menagerier, er klart.

Foruden Menageri og Fasanhuse og Kaninbjerge og Andeøer var der ogsaa talrige Volierer og Duehuse ved Hans Majestæts nye Lystslot og i Lysthaven. Men, som det synes, var der lige saa mange Høge og Væseler og Maarer og Ildere som Duer og Sangfugle, og allerede 1703 maatte Hofsnedkeren Claus Harder *) forfærdige adskillige »Habichtschlage und Wiesel-Fälle« til Haven der ude ²⁹²).

Grotter kunde man i Barok- og Rokokotiden slet ikke undvære i nogen Fyrstes eller Stormands Park eller Haver, endsige da i Kongens. I Regelen bleve de anlagte over et fremstrømmende (naturligt eller kunstigt) Kildevæld eller over en lille nedstyrtende Kaskade og vare stundum af ikke ganske ringe Højde og Dybde, saa at der var Plads til et Galerie oven over det faldende Vand, og derhos prydede med Muslinger og Snegle af Bly, med Slanger og Frøer og »fährbein« og »aller Hand sohmer fögel und andere thier« ²⁹³) osv. Undertiden var Grotten indrettet som en Eremitage, hvis Beboer, en kunstig, malet Trædukke, indhyllet i en Kapucinerkutte, vaagede over det klare og kjølige Kildespring eller det skummende Vandfald og allerydmygst og allersomunder-

*) Formodentlig Søn af Perlestikkeren Nikolaj Harder (død Sept. 1689) og Sønesøn af Frederik III's Hofperlestikker Claes Harder ²⁹¹).

dánigst rejste sig op fra sin Løjbænk, naar de høje Herskaber betraadte Grotten *). Saadanne Grotter fandtes i det gamle Amalienborgs Have, i Charlottenborgs Have, i Anna Sofies lille Triangelhave ved Palæet bag Børsen ²⁹⁴) osv., i 1765 fik man en saadan i Fredensborg ²⁹⁵), i Frederiksberg Have var der hele to. De vare begge anlagte over sprudlende Kildevæld, i det mindste meldes der 1702 om Messing-Haner og Bly til Springene »i de to Grotter«. Den ene af disse havde et lille Galerie, som i 1703 af Maleren Masius »mit kleinen Bildern bemahlet (wurde)« ²⁹⁶). Begge Grotter vare sært udpyntede med Spejlglas, smaa hvide Stene, røde og blaa Glas, »20 Rækker Glasperler«, der skulde forestille kostelige Ædelstene, isprængte i Klippen osv. Til de høje Herskabers Bekvemmelighed henstod der i Grotterne rigt betrukne og dekorerede Stole ²⁹⁷).

De to Grotter bleve anlagte 1702 af forannævnte Fontænemester Grim ²⁹⁸).

Hvor de have ligget, kan nu ikke mere med Sikkerhed afgjøres. (De ere ikke identiske med de nuværende Kildegrotter i Frederiksberg Have og i Søndermarken, som ere af langt senere Oprindelse).

Haver og Anlæg vare indhegnede, dels ved Mure, dels ved Stakit- og Plankeværk, dels med Jerngitterværk. Indhegningen var paa fem forskellige Steder, — hvoraf de fire selvfølgelig for Enderne af de to store Alléer, som løb igjennem Haven fra Nord til Syd og fra Øst til Vest — forsynede med Slagbomme. Alt naturligvis olie-malet og paa passende Steder forsynet med forgyldt Krone og kongeligt Navnechiffer. Paa de berørte fem

*) Endnu i vore Dage kan man hist og her, navnlig i Tyskland, træffe slige Levninger af ældre Tidens bizarre Smag. (Saaledes i Parken ved Wörlitz, ikke langt fra Dessau.)

Steder var der opsat »5 Tafeln mit der Hand undt Beyl«, malede af Frederik Holm²⁹⁹); disse skulde ventelig paamine alle og enhver om, at indenfor husede den, der havde Magt og Myndighed til at straffe hver den, som dertil gjorde sig fortjent.

Gartneren ved Prinsens Gaard paa Amager, Hans Henrik Bruhn, fungerede i samme Egenskab ved Frederiksberg Slots Have og Anlæg og optoges i den Anledning 1704 i Hofrullen 3: blev lønnet af Kongens Kasse som Hofkunstner eller Hofgartner. Hans Løn som saadan fastsattes til den den Gang meget betydelige Sum seks hundrede Daler; desuden nød han hundrede Daler »zur Feuerung auf *Amack* im Gewächshause«³⁰⁰). Vi have foran set, at han og ikke Ernst Brandenburg opnaaede den betydelige Leverance til Menageriet paa Frederiksberg, og man kan ikke afvise den Tanke, at Bruhn stiger i Kongelig Majestæts Gunst i samme Forhold som Ernst Brandenburg falder, — nu da Slottet er bygt og fuldført, næppe til den høje kongelige Bygherres Tilfredshed. —

Med Udgangen af 1703 vare Bygningsarbejderne og de mest paatrængende nødvendige Dekorering-, Ornerings- og Monteringsarbejder derude fuldendte, og Slottet for saa vidt beboeligt og rede til at modtage sin ophøjede Herre og hans Hus. Næste Sommer (1704) vare Haver og Anlæg færdige, — i det mindste til Dels. Den 9. Sept. 1704, meldes der, fik Gartneren paa Amager H. H. Bruhn 81 Rdl., som sidste Termin af sin Kontrakt »wegen Unterhaltung der *Material-Wagen* |: womit besagter *Contract exspiriret* :|«³⁰¹). Nu trængte man altsaa — foreløbig — ikke mere hverken til Materialvogne eller Materialheste eller til nogen, der skulde »underholde« dem, — eller til alle de mange Musketterer og Grenaderer, Tømrere og Murere og Blytækkere, Malere og Stenhuggere og Entreprenører — eller til Ernst Brandenburg, — Slottet var i beboelig

Stand, Hans Majestæt kunde komme, naar det lystede ham. Dog maatte Allerhøjstsamme tage til Takke: ikke alt var eller kunde være, som det burde være, i Galerier og Sale, i Gemakker og Kabinetter var der Os og Damp og Lugt af Kalk og vaade Mure og Oliefarve, koldt og raat og fugtigt, hvorfor man da ogsaa allerede i 1702 havde beklædt Mure og Vægge i Slottet med 862 »Alen« Træmaatter (Spaanmaatter) ³⁰²).

Det ligger nu nær at spørge: hvad havde nu Slottets Opførelse kostet?

I et gammelt Dokument fra den Tid, »*Extract* aus den Bau-Rechnungen . . . 1701—1706, *extraherit* 3. May 1703«, hedder det: I. K. M. Hausz *Friedrichsberg*, nebst dem Pforthausze und der Vormauer daselbst auch dem Ziegelwerck auf *Amack* an Bau-Material, Baukosten und Arbeitslohn wie auch *Meublen* hat von 14. März 1699 bis 31. May 1703 *incl.* wirklich gekostet . . . 53853 Rth. 20 Schill.« ³⁰³).

Og i et andet gammelt Dokument, »Bau-Rechnung des Hauszes *Friedrichsberg*« fra 14. Marts 1699 til 11. Juni 1703, og som stammer fra foran tidt omtalte Overkammersekretær C. U. Dose's Haand og lykkeligvis er bevaret; meldes der: . . . das Hausz *Friedrichs Berg* hat bis den 11. *Juny* dieses Jahres (1703) gekostet 55452 Rthl. $\frac{1}{2}$ Schill.« ³⁰⁴).

Da dette sidste Dokument, som man sér, opgjør hele Udgiften med en saa minutiøs Nøjagtighed, at det endog tager en enligstaaende Halvskilling med, — og samme Halvskilling findes da ogsaa ganske rigtigt i Regnskabet under Rubrikken »Savskjærerløn«, — maa det uden Tvivl staa til troende. Rigtignok tilføjer Dose paa Foden af Dokumentet, før han underskriver dette, et »*Salvo errore calculi*«.

Doses Angivelse af Totaludgiften ved Slottets Opførelse og Udstyrelse afviger ganske vist ikke ubetydeligt, hele 1600 Rdl., fra det Resultat, det førstnævnte Dokument kommer til, og denne Uoverensstemmelse er for stor til at kunne forklares af de i Tidsrummet mellem 31. Maj og 11. Juni 1703 paaløbne Udgifter. Men baade »Extractor« og Bygningsudgifter og Partikulærkasse-Regnskaber just paa dette Tidspunkt ere saa forvirrede og uklare og mangelfulde, at det for Frederiksberg Slots Vedkommende næppe nogensinde vil lykkes selv den kyndigste og mest ihærdige Forsker at finde et sikkert Resultat ud af dette Virvar.

Tage vi Doses Angivelse for god, og gaa vi ud fra, at Kurantdalerens *) Kjøbeævne i 1700—1703, altsaa for to hundrede Aar siden, svarede til seks Kroners eller saa omtrent i vore Dage, — og det er vel ikke nogen urimelig Antagelse, — komme vi til det Resultat, at Frederiksberg Slot i dets allerældste Skikkelse har kostet Hans Majestæt Kong Frederik IV noget som halvfjerde hundrede tusende Kroner i vore Penge. Og det kan paa ingen Maade kaldes overvættes dyrt for et kongeligt Lystslot, selv for et saa lille som det ældste Frederiksberg. Man sammenholde Frederik IV's 55000 Rdl. med de kolossale Summer hans Søn Christian VI anvendte paa Christiansborg Slot og Frederik V paa »Marmorkirken«. —

At Kjøbenhavns skikkelige og loyale Borgere vare henrykte over at have faaet et kongeligt Sommerslot med Haver og Anlæg og Vandkunster saa godt som udenfor deres Porte, er en Selvfølge. Der forundtes dem rigtignok ikke Adgang hverken til Have eller Park og endnu

*) Saadanne vare rigtignok ikke i Cirkulation den Gang, men vel Kurant-Otteskillinger (12 = 1 Rigsd.)

mindre til Slottet, og ved alle Adgange eller Indgange til dettes nærmeste Omgivelser stod den kongelige Haand »mit dem Beyle« mere truende og bortskræmmende end de hellige Cherubim med det flammende Sværd foran det bibelske Eden, — men, deres gode unge Konge havde bygget sig et nyt Slot derude, Kongen vilde bebo sit nye Slot, om ikke andet saa i Sommerens skjønne Dage, som han i Vinterens Mørke og Uhygge boede i deres Midte paa Kjøbenhavns Slot. Han vilde om ikke være blandt dem, saa være dem nær baade Sommer og Vinter. Og de elskede ham jo, den gode unge Monark, trods hans uskjønne Ydre og sædelige Forvildelser, — hans Forbindelse med Grevinde Viereck (død 27. Juni 1704) falder just paa denne Tid, — og de ønskede ham og hans nye »Hausz« paa Valby Bakke Held og Lykke og Velsignelse, og de stemte af ganske Hjerte i med, da Poeten Bendix Didriksøn i 1705 slog Lyren og sang:

Stat Fridrichsberrig! og fæst dine styve (stive) Stylder
I Iordens Hierte need, og bær de Konge-Bylter,
Du paa din Skuldre har, paa ævig', ævig' Been ³⁰⁵).

Vi ville her tage Afsked — og med Tak — fra denne Poet, hvis Opus ikke er uværdigt til at sættes ved Siden af den noget yngre Reisens Ildebrandshistorie. Og dog er han ikke aldeles betydningsløs, da han dog paa enkelte Punkter giver Oplysninger om det Slot, han besynger, Oplysninger, man forgjæves vil søge alle andre Steder. Endog den fattigste kan gjøre Gavn!

VIII.

Kongefamiliens Ophold paa Slottet i 1704, 1705 og 1706.

Endskjønt Slottet, som meldt, i Efteraaret 1703 var saa nogenlunde færdigt baade udvendig og indvendig, varede det dog en god Stund endnu, inden den unge Konge tog det i Besiddelse, og umuligt er det ikke, — hvad vi da ogsaa foran have antydnet, — at Monarken allerede saa smaat var led og kjed af det Slot, han og Ernst Brandenburg havde skabt, og hvor der for oven var saa knapt og trangt paa Plads, at man havde maattet lave »Logimenter« baade under og over Hanebjælkerne, og for neden saa knebent og tarveligt Rum, at man i Kjælderetagen maatte have Hans Majestæts Bradkøkken og Bagere og Vin- og Ølkjælder — der blev drukket meget Øl ved Hoffet i de Dage, i 1694 saaledes for 5000 Rdl. (o: 30000 Kr.)³⁰⁶) — og Allerhøjstsammes Sukkerbageri eller Konditori, og Brønden, hvorfra Slottet fik sit Vand, Dør om Dør og Side om Side med Gardisternes Vagtlokaler og med — Priveterne *). Det bedste Bevis for, at Monarken mildest talt var lidet fornøjet med den nys fuldendte Bygning, er, at han tre eller fire Aar efter lod Byggeriet begynde paa en frisk, — og det ikke mere under sin og Ernst Brandenburgs Direktion, men under sin Generalbygmester Platens og Ernsts Ledelse.

Heller ikke er det behageligt at flytte ind straks i et nyopført Hus, hvor Aandedræt og Lugtesans afficeres af den kvalme Dunst af Oliefarve og Fernis og af Kalkdampen fra raa Mure og fugtige Vægge, — især naar

*) Disse blev snart efter sænkede endnu dybere ned: 7. Nov. 1705 betaltes der 468 Rdl. for at mure »8 Privets unter der Erde«³⁰⁷).

det hele endda ikke er videre fiks og færdigt, end at Haandværksfolk og Malere, Forgyldere og Stukkatører endnu stedse, Dag ud, Dag ind, trampe omkring med tunge Fjed i Sale og Gemakker, paa Trapper og i Galerier, fulde af Gibs og Kalk og Oliefarve, Malerne syngende, for at tilføje noget hist, noget andet her, og lægge »sidste Haand« paa det udførte Værk.

Og det fandt naturligvis ogsaa Sted paa det nys opførte Frederiksberg. Haandværkernes og Arbejdernes Gros var nok forsvunden, men der var dog endnu nogle af dem tilbage derude, og det baade Murere og Tømrere og Snedkere, Glarmestere og Plattenslagere, Brolæggere og Blytækkere, — for ikke at tale om adskillige Musketterer og »Granaderer«, som endnu stedse sled og slæbte i Haver og Anlæg, baksede omkring med Bremerstens »Gevæxtpaatter« og kvabsede »Kinders« af samme Stof eller klippede »Taxistræer« runde som Kugler eller spidstiltløbende som Kegler og Pyramider eller samlede »Myreæg« til Kongl. Majestæts Kanarifugle. Frederik har uden Tvivl søgt Fred og Ro, da han for første Gang opslog sin Bolig paa sit nye Landslot; da der imidlertid alene fra 11. Maj til 13. Dec. 1704 — altsaa under de Kongeliges første Ophold paa Slottet, — dér blev anvendt, og vel altsaa ogsaa ihamret, 10900 Søm³⁰⁸), — for slet ikke at tale om anden lignende nervesønderrivende Bulder og Allarm og Spektakel, — er det let forstaaeligt, at Monarken hurtig fik nok af Opholdet paa sit nye Lystslot og skyndte sig at vende tilbage til Kjøbenhavns Slot, som vel var gammelt og vindt og skjævt, men hvor der dog var Fred og Ro.

Der arbejdedes altsaa endnu en rum Tid paa Slottet, efter at det var »færdigt«, og ligesaa paa dets »Nebenbygninger«, som »Cordegallerne« (Vagthusene) og navnlig paa den nye Køkkenbygning, som opførtes 1704—1705,

og i Haver og Anlæg, i Lysthusene og Menageriet, paa Formuren og Porthuset, endog i Majestæternes egne Værelser, og paa at udbedre den Skade, en frygtelig Storm i Sommeren 1705³⁰⁹) havde anrettet paa Bygningen og dens »Dependentsier«, — og først og sidst paa »Wasser-Machinen« eller »Feuer-Machinen«, som synes at have været særdeles umedgjørlig. Og i Slottets øvre Rum færdedes Malerne Riboldt og Willars og Masius, sysselsatte med at udbedre gamle Malerier, og Coffre med sine »Ovidischen Historien« og Truchon med sine Stole og Borde og Malerirammer »von Bildhauerarbeit« og forgyldte, — selvfølgelig,³¹⁰) — og hele Slottet blev, som foran meddelt, oversmurt med Oliefarve fra øverst til nederst, af Ernst Brandenburg, naturligvis.

Ude i Haven, foran Slottets nordlige Façade, ned ad Højens Skraaning, murede i 1705 samme Ernst Brandenburg og hans Folk det tidligere omtalte Kaskadeværk³¹¹), medens Gartneren Hans Henrik Bruhn havde travlt med at fordele og plante alle de talløse Masser af Linde og »Hagebuchen«, Stauder og »Zwiebeln«, som af Skipper Pieter hidførtes fra Holland o. a. St., — og i det hvælvede »Gevæxthus« gjorde den gamle Christian Neger Stukkaturer, og den senere Hofmaler Frederik Holm var ivrigt sysselsat med at stryge Rækværk, Plankeværk, Jærngitterværk og anden Indhegning om Slottets og dets Haver, — og Tømmermester Nikolai Finck byggede 1705—1706 »ein Bollwerck am Berge«, paa Bakkens stejleste (østlige) Affald, ud ad Kjøbenhavn til³¹²).

Og ikke mindre virksomt gik det til paa den gamle »Prinsens Gaard«, nede ved den nedbrændte Hollænderbys Ruiner; der muredes og lappedes og klinedes og maledes der, og der blev, som fortalt, sat en »estage« til paa den og indrettet »Logimenter« der saa mange som muligt, — thi nu kunde man slet ikke undvære de gamle Bygninger

der nede, hvis da ikke Hofsinderne, til hvem der ikke var Plads paa det nyopførte Slot, skulde kampere under aaben Himmel, naar det allernaadigst behagede Hans Majestæt og den højkongelige Familie at residere paa Frederiksberg.

Dette behagede Allershøjstsamme — for første Gang — den 25. Sept. 1704, da Kongen med sit Hof »forføjede sig fra Jægersborg til sit nye Lystslot, som han udenfor Kjøbenhavn paa Valby Bakke havde ladet bygge«³¹³). Det skete uden nogensomhelst Højtidelighed eller særlig festlig Indvielse af det nye Slot, uden Brask og Bram, og Hans Majestæt har næppe den Gang været tilbøjelig til »Fæstiner« eller »anden Glædskab og Lystighed«, snarere søgt Fred og Ro og landlig Ensomhed for at forvinde Sorgen over Grevinde Vierecks Død (27. Juni s. A.)³¹⁴). Som man véd, havde Frederik IV, efter Ludvig XIV's Eksempel, ladet sig vie til venstre Haand til denne Dame, der var en Datter af den preussiske Gesandt i Kjøbenhavn, — til liden Glæde for hans Dronning Lovise og til liden Opbyggelse for hans tro og ærbare og loyale Undersaatter. Om Frederik IV har havt nogen Anelse om, at han ved dette sit Dobbeltægteskab maa have givet disse Forargelse og slet Eksempel, er vistnok et stort Spørgsmaal. Han havde saa ophøjede Forestillinger om den suveræne Kongemagt af Guds Naade, om Enevoldsherredømmet, hvis Indehavere vare hævede over alle Love, at han næppe har kunnet tænke sig denne Mulighed. For ham og mangfoldige af hans Tids og senere Tidens Fyrster eksisterede der en særlig, fyrstelig, yderst laks Morallov³¹⁵). Quod licet Jovi, non licet bovi! Gud hjælpe den Undersaat, der efter Monarkens Eksempel vilde begaa Bigami! For en saadan var der Bremerholm, Tugthus, Kagstrygning og

Brændemærke! Men Enevoldsmonarken af Guds Naade var hævet over alle Love, for ham var alt tilladt. Og hverken Ludvig XIV eller Frederik IV var af de værste, man tænke paa Regenten Philip af Orleans' og — senere — Ludvig XV's kjønslige Udskejelser, paa Eugen af Württemberg, en sand Sultan, paa August den stærke og hans 356 Bastarder!

Nu havde Døden gjort Ende paa Frederik IV og Vierecks bigamiske Forhold. Kongen var, da Dødsfaldet indtraf, i Norge og blev i dette Land til Udgangen af August; den 1. Septbr. var han igjen i Kjøbenhavn, hvorefter han saa den 25de for første Gang opslog sin Residens paa Frederiksberg Slot.

Dette Monarkens første Ophold der varede kun en Maanedes Tid og blev vel nærmest et forsinket Villeggiatura under gulnet Løv og faldende Blade. Men Frederiks prisværdigste Egenskab som Konge: hans alvorlige Flid og rastløse Arbejdsiver til sit Lands og sine Undersaatters Gavn gav sig alligevel Vidnesbyrd derude. Han tog sin Kongegjerning med yderste Alvor, han vilde se alt, overbevise sig om alt med sine egne Øjne ³¹⁶), danne sig en begrundet Mening om alt, hvad der forelagdes ham til Underskrift, og det bør siges til hans Hæder, at faa eller ingen danske Konger have haft en redeligere og alvorligere Vilje til at gjøre alt for sit Land og sit Folk end han. Heller ikke paa sit nye Lystslot, hvor han var dragen hen for at søge Fred og Ro og Trøst for Sorgen over sin Venstrehaandshustrus Død, sparede han sig selv: han lod sig Regeringssager og administrative Spørgsmaal forelægge, raadslog med sine Ministre og Statssekretærer, traf efter moden Overvejelse sin Afgjørelse af de paagjældende Spørgsmaal og udsendte flere kongelige Forordninger til Landets og Folkets

Bedste under dette hans første Ophold derude paa det nye Lystslet *).

Nogen større Festlighed blev der ikke afholdt derude. Selv Monarkens Fødselsdag, den 11. Oktb., synes at være gaaet forholdsvis stille hen, om der end meldes³²³), at den blev fejret »meget højtideligen«. Der har naturligvis været Cour og Haandkys og Taffel og mange lækre Retter og dybe Pokaler — og maaske, efter den Tids Skik, mangen en dygtig Rus, — og paa skingrende Trompetfanfarer og dundrende »Hærpukke«-Slag og »Stykkers Løsning« (o: Kanonsalut), naar Pokalerne tømtes paa Hans Kongl. Majestæts og det ganske Kongehuses Velgaaende, har det ikke manglet, men der foreligger ingen Kilder, som i større Udførlighed melde om alt dette.

Ud paa Efteraaret, den 6. November, forlod Kongen og Hoffet Frederiksberg og vendte tilbage til Kjøbenhavns Slot, efter at Monarken Dagen før havde holdt Mønstring over sin Hestgarde uden for Byen³²⁴).

Frederiks daglige Liv derude havde været og var ogsaa senere temmelig ensformigt, skønt ingenlunde blottet for Pragt og »Magnificence«. Flittig og sparsom paa Tid, som han var, stod han op ved Morgengry, om Sommeren Kl. 5, om Vinteren Kl. 6 og tilbragte derpaa, i Slaaprok og med en Hue paa Hovedet, en Timestid ved det aabne Vindue for at indaande den friske Morgen-

*) 1704, 10. Okt.: Forbud mod Hvervning af Soldater og Baadsmænd i Danmark og Norge uden kongelig Tilladelse; — s. D. Forordning om Jagt i Kornmarker; — s. D. om Straf for Krybskytter³¹⁷); — s. D. Skrivelse til Kammerkollegiet om Fabrik anlæggene i Børnehuset³¹⁸); — 27. Okt.: Forordning om Kornskatten for Aaret 1705³¹⁹); — 28. Oktb.: Ansættelse af Johan Hollænder til Waterskout i Kjøbenhavn³²⁰); — s. D. Skrivelse til Kommercekollegiet om Hans Peter Pelt, der søger om Privilegium paa et Sukkerraffinaderi i Kjøbenhavn³²¹); — 30. Oktb.: Forordning om Højesteret i Danmark for Aaret 1705³²²).

luft, se ud over sin gode By Kjøbenhavn og glæde sig ved Udsigten over Land og Sø. Omtrent Kl. syv knælede han med blottet Hoved paa sin Bedeskammel og forrettede sin Morgenbøn med Andagt, — thi trods hans sædelige Forvildelser manglede det ham ikke paa Guds-frygt —; hans Bøn varede længe, stundum en halv Time, i hans senere Aar endog undertiden en hel Time; hvorefter han med høj Røst sang en Psalme og læste et Par Kapitler af den hellige Skrift eller af en eller anden opbyggelig Bog. Omtrent Kl. 8 nød Monarken sin Morgendrik, som bestod af en Skaal tynd Kjødssuppe eller Bouillon, og lod sig klæde paa af sin Kammertjener. Efter Toilettet indfandt hans Ministre og Kammersekretærer og Kabinetssekretæren sig, og med dem arbejdede nu Monarken i sit Kabinet til henad Middag³²⁵). Paa Slaget tolv satte Frederik IV sig til Bords for at spise til Middag sammen med sin Dronning, med hvem han levede et lidet lykkeligt Ægteskab, men hvem han dog altid viste skyldigt Hensyn og kavalmæssig Høflighed. I Kongens Taffel deltog som Regel hans Søster, Prinsesse Sofie Hedevig, ligeledes hans Broder, Prins Carl, naar denne ikke var paa Jægerspris, som Monarken Aaret før (1703) havde skænket ham, og hans yngste Broder, den fromme Prins Vilhelm, som døde kort efter (1705), desuden nogle af de højeste og fornemste Hofsinder. Bag Kongens og Dronningens Stole, som begge vare prydede med Tronhime*), stod der Pager til Opvartning. Under Taffelet

*) Saadanne kunde Frederik IV slet ikke undvære. Overalt, hvor han tog Sæde, maatte der være en Tronhimmel over hans Stol. Endog da der 1702 blev ageret Komædie paa Giethuset, maatte forannævnte Hofsnedker Claus Harder gjøre »einen Himmel über Ihr. Mayt. Stuhl und Treppe«, og det skjønt det der indrettede »*Theatrum*« var saa ubetydeligt, at det kun kostede 115 Rdl. »zu machen« og en Snes Daler at nedbryde igjen.³²⁶)

musiceredes der jævnlig enten af Gardisternes Trompetere eller af de kongelige »Violons« eller Kapelmusici. Frederik IV var for sit eget Vedkommende maadeholdende i Mad og Drikke, — i sine senere Aar drak han altid Vinen blandet med Vand, — men ellers blev der spist og drukket stærkt ved hans Taffel. Dette var dækket med meget solide Retter: Okse- og Kalvekjød og Vildt, »Kalkoner« og »Polarer« (Poularder) og »Caponer«, Krebs og Østers og »Gallert« (Gelée) og »Gartengevæxt« og »Bakkelse« (Ϸ: Bagværk), og til al denne gode Mad drak man Rhinskvin og Rødvin og Franskvin og dobbelt Øl og »Herreøl«³²⁷). Saa ingen behøvede at gaa sulten og tørstig fra Kongens Bord.

Det er en Selvfølge, at hele Hofholdningen — og Taffelerne med — paa det lille Lystslot ved Valby ikke i Pragt og Glans kunde tage det op med det fyrstelige Liv paa Residensslottet i Kjøbenhavn, — hvad det vel egentlig er overflødigt her at udtale.*)

*) Det er egentlig ikke her Stedet til at meddele noget om Kongefamiliens og Hoffets Liv paa Residensslottet i Kjøbenhavn og om Taffelerne der, særlig ikke, fordi det, vi derom kunne fortælle, ligger mere end en halv Snes Aar længere fremme i Tiden, end vi her befinde os (1704). Men vi ville desuagtet her give et Par Uddrag af gamle Dokumenter, om hvad der ved det Lag 1716 til daglig Brug blev spist og drukket i Kongens Gaard; det har kulturhistorisk Interesse og er derhos en ikke helt ilde Illustration til Frederik IV's saa ofte priste Sparsommelighed, — den vi længere fremme skulle komme tilbage til.

»Extract af Dag-Sedlerne 22. Nov. 1716.

Hans Kongl. Mayt. Taffel Middag og Aften:

3 retter Oxsekjød à 21 β 3 Mark 15 Skill.

(»Retter« eller »retter« er et vist Kvantum

Føde. Et Stykke Sturvildt var saaledes

= 8 Retter, en Raa eller Daa = 7 Retter,

— fire Par Brokfugle = 1 Ret.)

Middagsbordet trak ofte temmelig langt ud. Naar Kongen efter halvanden eller to Timers Forløb forlod

		3 Mark	15 Skill.
7 retter Kalvekiød à 68 ⁴ / ₇ ß	5 Rdl. (sic)	» —	» —
4 retter »Kalkoner« à 5 ¹ / ₄ Mk.	3 —	3 —	» —
1 ¹ / ₂ ret »Polarer« à 6 Mk.	1 —	3 —	» —
1 ret unge Høns	» —	2 —	10 —
2 retter »Caponer« à 8 Mk.	2 —	4 —	» —
1 ret Ænder	» —	2 —	» —
1 ¹ / ₂ ret Duer à 90 ß.	1 —	2 —	7 —
2 retter Østers à 4 ¹ / ₂ Mk.	1 —	3 —	» —
1 ret Lindser	» —	1 —	8 —
2 retter Gallert à 3 Mk.	1 —	» —	» —
6 retter stoer Vildt			
4 — »Kresfiske« (Krebs)	} frit an- namede Wahre		
1 ret Gartengevæxt			
2 retter Bakkelse			
i alt 39 retter, Hvorpaa madens forbedring med <i>Assietterne</i> (Anretning paa disse? Krydderi?) gjør (o: medfører) en Udgift af		5 —	3 —
	Sum: 23 Rdl.	5 Mark	5 Skill.

Kellerwahre til samme

Taffel:

5 Potter Rinsk vin	2 —	» —	3 —
8 Potter Rød vin	2 —	4 —	» —
2 Potter Fransk vin (o: Gammel Vin)	» —	2 —	2 —
2 Potter dobbelt öll	» —	» —	8 —
4 Potter Herre öll	» —	» —	6 —

Brødet til bemelte Taffel:

20 fine frans Brød	» —	3 —	12 —
20 smaa Rugbrød	» —	1 —	4 —

Sum: 29 Rdl. 5 Mark 8 Skill.«

Det var nu Depensen nævnte Dag 22. Nov. 1716 for Hans Majestæts eget Bord. Men Hans Majestæt slap ikke saa let. Der var endvidere først:

»Prinsesse Charlottes Taffel.« Prinsesse Charlotte Amalie var et Barn paa 10 Aar, og det havde derfor været naturligt, om hun havde spist til Middag og til Aften sammen med sin Fader og Moder, men, som man ser, havde hun — i det

Taffelet, arbejdede han igjen i sit Kabinet omtrent tre Timer, stundum paany efter Aftenstaffelet, som fandt Sted

mindste af Navn — særligt Taffel, til hvilket der nævnte Dag 22. Nov. 1716 leveredes:

5 Retter, 8 Brød, 2 Potter Rhinskvind og 4 Potter Hvidtøl.

Dernæst var der »Hoffruentimmerets« (p: Hofdamernes) Taffel, som besattes med 26 Retter, 39 Brød, 13 Potter Rhinskvind og 26 (!) Potter Hvidtøl.

Fremdeles Kavallerernes Taffel: 12 Retter, 20 Brød, 17 Potter Rhinskvind, 20 Potter Hvidtøl.

Hofdamerne synes at have interesseret sig mere for Hvidtøl end Rhinskvind, medens det modsatte var Tilfældet med Hofkavallererne.

Endvidere Marechalstaffelet: 28 Retter, 9 Potter Rhinskvind, 9 Potter Rødvin, 2 Potter Fransk Vin, 2 Potter »fremmed Vin«, Brød osv.

Af foranstaaende Efterretninger om Kongens og de højeste Hofsinders Taffeler vil man se, at man endnu den Gang, i 1716, ved Hove spiste og drak paa solid gammel dansk Vis: dygtig Kjødmat, kraftigt Øl, Rhinskvind. Det franske Væsen havde allerede begyndt at faa Fodfæste her hjemme, og der var allerede — eller kom snart efter — »frantzöske« Kokke i Kjøbenhavn: Tuyon, — i Pilestræde 77 ligefor Silkegade, Cabot*) i Klareboderne 5, Pêche i Pilestræde 71³²⁸), — men endnu havde det ikke bemægtiget sig Hans Majestæts Køkken. Der meldes intet om Supper, Crèmer, Is, Fromager, fine Oste, Entremets, *hors d'œuvre*, Dessert af Frugter o. a. af det franske Køkkens Specialiteter, medmindre man vil søge sidstnævnte Ting under Køkkensedlernes »Gartengevæxter« og »Bakkelser«.

Men vi ere endnu ikke færdige med »Taffelerne« paa Kongens Regning den 22. Novbr. 1716.

Der var endnu Kammertjenernes »Taffel«: 6 Retter, 8 Brød, 4 Potter Rhinskvind; — videre: de kvindelige Kammerfolk og andre af Dronningens Betjentes Bord: 14 Retter, 43 Brød, 4 Potter Rhinskvind, 1 Pot Franskvin, 22 Potter Hvidtøl, 10 Potter »ordinært« Øl; — den tiaarige Prinsesse Charlottes Vaagekone, Kammerpige og Vaskerkones Bord: 2 Kjødretter, 9 Rugbrød, 1 Pot fransk Vin og 7 Potter brunt Øl; —

*) Den — saa vidt jeg ved — sidste Descendent af denne fra Holberg kjendte »frantzöske« Kok, en ældgammel Jomfru, Barbara Cabott, Datter af den 1814 afdøde Maler og Informator ved Akademiet Joh. Herm. Cabott, (Sønnesøn af den »frantzöske« Kok) afgik ved Døden i Kjøbenhavn i Aug. 1890.

mellem Kl. 8 og 9, og det meldes, at man undertiden endnu langt ud paa Natten saa Lys i den flittige og pligtopfyldende Monarks Arbejdsværelse³²⁹), — i det mindste paa Kjøbenhavns Slot. Ellers tilbragte de kongelige Personer og deres fornemme Omgivelser Aftenen paa forskjellig Vis »med alskens Glædskaab«, med Vokal- eller Instrumentalmusik, eller man traadte en adstadig Menuet eller en gravitetisk Gavotte, i hvilken ogsaa Monarken deltog, skjønt hans uskjønne Ydre og sletbyggede Legeme navnlig i mere seriøs Dans maa have gjort et meget grotesk Indtryk, — eller man satte sig til Spillebordene en Times Tid eller to. Der spilledes L'hombre eller »alomber«³³⁰), — af det franske *jouer à l'hombre*, — Whist og navnlig Scharwentzel, et nu halvforglemmt Spil³³¹),

Prinsesse Sofie Hedevids Pagers og Betjentes Bord: 12 Retter, 27 Brød, 3 Potter fransk Vin, 8 Potter Hvidtøl, 10 Potter brunt Øl; — de kongelige Pager med deres Præceptor eller Lærer: »foruden afgangen fra Kongens Taffel« 12 Retter, 91 smaa Rugbrød, 1 Pot Rhinskvin og 1 Pot fransk Vin (til Præceptoren) og 91 Potter brunt Øl til Pagerne.

Vi kunne endnu tilføje, at Hofdamernes Piger og Prinsessernes Vaskerpiger foruden »afgangen« fra Hofdamers og Hofkavallerers Taffel og fra Køkkenet fik 4 Kjøddetter, 30 Brød, 5 Potter fransk Vin og 20 Potter brunt Øl, — og endelig, at »adskillige Betjente«: Mundskænk, Kjældermester, Sølvpope, Hofkonditor, Løbere osv. fik deres Forplejning fra Kongens Køkken, og at de til visse ikke led Nød, heller ikke hvad Drikkevarer angaar. — Den nævnte Dag, 22. Novbr. 1716, kostede Kong Frederik IV blot for Mad og Drikke til sig og sit Hus: 141 Rdl. 3 Mk. 9 Skill. (850 Kroner).

Den næste Dag, 23. Novb., var der Marechalstaffel og Kammer-spisning. Foruden de »fri anammede Wahre« kostede Taffelet 160 Rdl. 58 Skill. — 1. Dec. 1716 var der ikke Marechalstaffel, men Udgiften til Mad og Drikkevarer var dog 128 Rdl. 64 Skill. — 1. Marts s. A. havde Taffelet kostet 169 Rdl. 78 Skill. (over et tusinde Kroner), 10. s. M. 137 Rdl. 83 Skill. — Alene i 1717 leveredes der til Hofholdningen 596 Dyr, 191 Harer, 36 Vildsvine-sinker, 55 Par Fasaner og 1723 Par Fuglevildt.³³⁵)

stundum vel ogsaa et eller andet Hazardspil. Man spillede i Regelen hverken højt eller længe, og Klokken elleve eller halv tolv var alt lukket og slukket derude. —

Kong Frederik IV var, — som foran berørt, — gudfrygtig, paa sin Vis; han syndede nok og med velberaad Hu, men at forrette sin Morgenbøn hver Dag undlod han aldrig, og Gudstjenesten paa Søn- og Helligdage forsømte han ingensinde, men lod prædike for sig baade Formiddag og Eftermiddag af sin tyske Hofpræst Lütken eller af Magister Lemvig. Ofte lod han ogsaa afholde Gudstjeneste for sig om Onsdagen og Fredagen, og han forsømte aldrig nogen Fasteprediken³³²). Der var den Gang ingen Kirke paa Frederiksberg Slot*), og Gudstjenesten blev derfor afholdt for Monarken i hans Gemakker. Under Prædiken her bares der Tavler rundt, i hvilke Kongen og de tilstedeværende lagde Penge. Den 10. Febr. 1705 befalede Frederik, at »Hvad Penge der gives i Tavlerne under Predicken i Gemacket paa Vort Slot *Friderichsberg*« skulde tilfalde Blokken i Kjøbenhavns Slots Kirke³³³).

Saadan Gudstjeneste i Gemacket lod Kongen ogsaa stundum afholde paa Jægersborg, Frederiksborg og paa Kjøbenhavns Slot. —

Det er en bekjendt Sag, at Frederik IV var en folkelig, nedladende Monark, med sjældne Gaver til at gjøre sig elsket af Menigmand, at han, som Torm vidner, var »en naadig og mild Herre og Konge, der talte med og hørte paa alle, høje og lave, i hvor ringe de end vare, og han var gavmild mod de fattige«³³⁴). Det var let for alle og enhver at faa Adgang til Kongen. Han gav gjerne og hyppig Audiens, i Regelen to Gange om

*) Frederiksberg Slotskirke (nu Officerskolens Bibliothek) med *K rocks* »Apokalypse« omsluttet af *Sturmb ergs* Plafondværk af 1708, indrettedes først i Aarene 1708—1709.

Ugen, vel ogsaa under sine Sommer- og Efteraarsophold paa Frederiksberg Slot. Han modtog selv de ham allerunderdanigst overrakte Ansøgninger og Bønskrifter, løb dem hurtigt igjennem og drog Omsorg for, at de oversendtes vedkommende Kollegier til Undersøgelse og Erklæring for derefter at forelægges ham til allernaadigst Resolution.

I 1705 kom Kongen og Hoffet først den 2. Septb. til Frederiksberg, — eller, for at tale den Tids Sprog, — »2. Sept. behagede det Deres Majestæter Kongen og Dronningen, efter at de havde nogen stund holdet Hof paa *Croneborg*, at indfinde sig paa det Kongl. Slot *Fridrichsberg* her for Staden.«³³⁶) To Dage senere, 4. Septb., kom Kongens Søskende, Prins Carl, Prins Vilhelm og Prinsesse Sofie Hedevig til Slottet, og »det Høj-kongl. Herskab residerede saa med al Fornøjelse«³³⁷) derude. Med Fornøjelsen har det maaske nok været saa som saa: den unge og fromme Prins Vilhelm gik paa Gravens Rand og døde kort efter paa Kjøbenhavns Slot (23. Nov. 1705³³⁸), Prins Carl var en Skrælling baade paa Legeme og Sjæl, karakterløs, uselvstændig, som kun interesserede sig for sin Stald og sine Heste, og Prinsessen ikke af de elskværdigste. Og Forholdet mellem Monarken og Dronningen var langt fra godt. Dronning Lovise havde med Rette været fortørnet og dybt saaret over Kongens skandaløse Ægteskab med Grevinde Viereck; denne var nu død, og ingen ny Frille havde — foreløbig — indtaget hendes Plads, men den stakkels Dronning, som var alt andet end smuk og be- daarende, og hvis berettigede Skinsyge ikke skulde gjøre hende mere indtagende,*) kjendte sin kongelige Ægte-

*) At Dronning Louise i sin Skinsyge skal have truet Kongen med en Pistol³³⁹), er naturligvis kun Fabel.

herre og hans erotiske Natur altfor godt, til at hun ikke skulde vide, at var end Vierecks Plads endnu ikke optagen af nogen anden, kunde den blive det, hvad Dag det skulde være.*)

Under saadanne Omstændigheder kan de kongelige Herskabers Samliv næppe have hørt til de mest fornøjelige.

Kongens Ophold derude, kun afbrudt af et kort Besøg paa Frederiksborg (11. Septb.), varede denne Gang til 4. Novbr., da Residentsen atter forlagdes til Kjøbenhavns Slot.

Atter under dette sit andet Ophold paa Frederiksborg arbejdede Frederik IV flittigt med sine Ministre og Sekretærer og udsendte fra sit nye Lystslot en Række Forordninger og kongelige Paabud af meget forskjellig Art**).

*) I 1710 gjorde Frederik IV den foragtelige Schindel til Grevinde. Hun faldt i Unaade 1711 eller 1712, døde 1752.

***) 1705, 7. Septb. Privilegium for Billedhugger Hans Jakob Schuch, som i 25 Aar havde tjent i Garden til Hest, og derefter i seks Aar »praktiseret« som Billedhugger i Kjøbenhavn, paa at forgylde »hvis Arbeyd hand selv forfærdiger«³⁴⁰). Det skulde der kongeligt Privilegium til! — S. D. Ordre til Assessor Johan Sidenborg, at han skal være Protokolfører ved Forhørerne i Anledning af en Tumult, der havde fundet Sted i Nyboder 17. Aug. s. A.³⁴¹); — S. D. Skrivelse til Kjøbenhavns Magistrat, at der skulde tildeles den kjøbenhavnske Hørkræmmer Christen Andersen, der havde vægret sig ved at paatage sig en Vurdering, »een skarp Reprimande for saadan Opsetzighed«³⁴²); — 21. Septb. Privilegium for Ulrik »Simenszen« at være Glarmester af Lauget i Kjøbenhavn³⁴³); — 9. Oktb. Skrivelse til Magistraten i Kjøbenhavn om at tage Syn paa Christen Skeels Gaard i s. By, (da der var Kiv og Strid mellem Skeel og Ernst Brandenburg, der havde opført en Bygning i Skeels Gaard)³⁴⁴); — S. D. Skrivelse til en Hob fremragende kjøbenhavnske Læger om det skulde være nødvendigt at oprette et Apothek paa Christianshavn³⁴⁵); — S. D. Skrivelse til Staldmester Johan »Tillemann« om Forholdsregler mod Smitsot blandt Hestene i Kjøben-

Af større Festligheder fandt der dette Aar kun to Sted paa Frederiksberg. Den 11. Oktoker, fortæller Birkerod i sin Dagbog, »*celebrerede* Kong Friderik *Diem suum natalem* (∴ Fødselsdag) paa Frideriksberg«³⁵¹), og »gandske højtideligen« blev samme Hans Majestæts »fjerde og tredivende«³⁵²) »*Diem natalem*« højtideligholdt baade paa Slottet og i Residensstaden: paa Slottet med Cour og Haandkys og herlige Taffeler og alendybe Pokaler og »angenehm *Musique* og anden Lystighed«, i Residensstaden med Fest paa det kongelige »Ridderlige Akademi«, hvor der »Kongen til allerunderdanigst Lyk-Ynskning blev holden en fransk *Orats* og Tale af den Højædle *Seigneur Frederic de Viereck*«, — og med Fest paa Universitetet. Og alle Monarkens tro Undersaatte vare glade, og sagtens ikke mindst Gehejmeraaderne Tage Thott, Claus Henrik von Viereck og Niels Benzon, Kammerherre Grev Hannibal Wedel, Kammerherre Valentin Eickstedt og Overlanddrost Johan Georg Holstein, som paa Hans Majestæts allerhøjeste Fødselsdag fik Danebrogordenens Ridderkors (∴ Storkorset)³⁵³).

havn³⁴⁶); — 16. Oktb. Skrivelse til de Deputerede i Politiretten om Oprettelse af et Lav for Hyrekuske i Kjøbenhavn³⁴⁷); — 17. Oktb. Forordning om Kornskatten for 1706 for »al Danmark«³⁴⁸); — 23. Oktb. Skrivelse til Dr. Henrik Bornemann om Forholdsregler mod Pietisterne³⁴⁹)³⁵⁰); — S. D. Patent (∴ aabent Brev), at alle og enhver af Kongens Undersaatte, som kunde have noget af Justitsraad Severin Rasmussens Gods og Midler, skulde afgive Forklaring derom i Danske Kancelli (Rasmussen var for grove Forseelser i sine Bestillinger belagt med civil Arrest, men var undvegen³⁵⁵); — 26. Oktb. Privilegium for Enkedronningens Hof-Apotheker Johannes Jæger at anlægge »et spansk Segl-laks *Fabrique*« i Kjøbenhavn³⁵⁶); — S. D. Skrivelse til Tilforordnede i Kommercekollegiet om Arbejde til seks indkaldte Silkevævere, som truede med at forlade Danmark, hvis man ikke gav dem Arbejde, saa de kunde leve deraf³⁵⁷).

Og den 26. s. M. »holdt Kongen, for sin Hr. Broders, Prinds Carls Skyld, hvis Fødselsdag *hodie* indfaldt, en glædelig Festivitet paa Frederiksberg, med et kostbart Banquet, og anden Fryds Anretning« ³⁵⁴). —

Baade før og efter Kongens Ophold paa Slottet i 1705 var der bleven arbejdet en Del derude, og det samme var Tilfældet i den første Halvdel af 1706. Slottet og Porthuset blev oliemalet fra øverst til nederst, Kaskadeværket anlagdes, — tilstrækkeligt Vand manglede man rigtignok endnu, — den nye Køkkenbygning opførtes, den underjordiske Gang, som førte fra den til Slottet, udgravedes, »Cordegaller« eller Vagthuse byggedes tæt ved Porthuset, Priveter anlagdes »tief unter der Erde« osv. Og endnu mere end Murere og Tømrere havde Projektmagerne travlt. Frederik IV's naadige Nedladenhed og jævne Ligefremhed mod Menigmand og den lette Adgang, der var til ham til enhver Tid og for alle og enhver, — hvad der jo i og for sig var saare fortræffeligt, — medførte ikke desto mindre den Ulæmpe for ham, at han meget ofte blev — for at bruge et mindre fint, men meget træffende Udtryk — overrendt af Folk, som spekulerede i den milde og folkelige Konges Naade og Rundhaandethed, og ikke mindst af Projektmagere. Vi have forhen set, hvorledes man »offererede« Kongen Modeller i Hobetal, til Slottet, til Porthuset, til Vandkunsterne, — navnlig til de sidste, — og i Januar 1706 tilstilledes der Monarken endnu ét. Det var en Kjøbenhavnner, Sieur Johan Christof Märcker, som havde udspekuleret en Plan til at skaffe alt det Vand, man ønskede til Kaskader og Vandspring, og samtidig til en »Feldmühle«, som ikke alene skulde drive Pompeværkerne, men ogsaa, om fornødent, kunde føres med i Hans Majestæts Felttog, og ved hvilken »6000 Mann vollenkommen können gespeiset werden«. Der skulde bare graves en Brønd og

over denne opføres et Taarn, 21 Alen højt, med en Vejrmølle paa Toppen, i Niveau med det store Reservoir paa Porthusets Tag; samme Mølle skulde sætte atten Pumper i Bevægelse, og disse skulde gennem en 220 Alen lang Rende føre Vandet fra en planlagt Park eller et Samlebassin, 420 Alen »i Kvadrat« og fem Alen dybt, og hvortil »alle umliegende Quellen« kunde føre deres Vand, op til Reservoiret paa Porthusets Tag. Saa vilde man have Vand saa meget man ønskede til Vandkunster og Kaskader. Og Omkostningerne vilde være grumme ubetydelige — især naar hensaaes til den overordentlige Nytte, man i Krigstid kunde drage af Feltmøllen, der ganske alene var i Stand til at bespise 6000 Mand, — kun 10804 Rdl. 2 Mk. 8 Skill. i et og alt, for Materialier og Arbejdsløn til 15 Svende à tre Mark daglig i atten Maaneder og én Rdl. daglig til Mesteren, *in casu* Projektmageren, »für seine Mühe und Aufwartung«³⁵⁸).

Dette Projekt kom dog ikke til Udførelse, i al Fald ikke foreløbig eller efter hele sit Omfang. —

Den 9. Juni 1706 var det »et erbarmeligt Uvejr«³⁵⁹), som anrettede store Ødelæggelser, sagtens ogsaa paa Frederiksberg, hvor der endnu arbejdedes paa forskellige Steder i Hus og Have, ligesom der sattes en Etage til paa den gamle Prinsens Gaard »an Beeden Seiten des Saalsz«, hvad der tidligere lejlighedsvis er anført, — nok endogsaa mere end én Gang. Kongen var en kort Stund derude paa Slottet midt i Juli *) og udstedte derfra den 16. s. M. en Forordning om, at Skippere undervejs mellem de to Riger Danmark og Norge ikke maatte indtage Varer, uden de paa nærmeste Toldsted vare angivne og

*) Hvis da den tyske Skipperforordnings »datum 16. Juli 1706 Friderichsberg« (i Kvartudgaven af Forordningerne) er til at stole paa og ikke en Trykfejl for Frederiksborg.

fortoldede ³⁶⁰). Hoffets egentlige Sommerophold paa Slottet begyndte den 11. August ³⁶¹), altsaa noget tidligere end ellers, og varede til midt i September. En fjorten Dags Tid efter at Kongen var kommen derud, udsendte han fra Frederiksberg fire eller fem kongelige Forordninger, der iblandt (20. August) en til Kjøbenhavns Magistrat, som næppe har været denne synderlig kjærkommen. Der skulde indrettes et Lotteri »til Commerciens og Manufakturernes Nytte«, og Monarken paaoktroerede nu ikke alene Kjøbenhavns Magistrat dette Lotteris Forvaltning og Direktion i Forening med Tilforordnede fra Kommercekollegiet, men paalagde den endog, at den »med bevegelige Motiver« (d: indtrængende) havde at bidrage til, at »formuende og anseelige Liebhabere kunde animeres og opmuntres til at vove anseelige Summer og lade sig for mange Lodder indskrive« ³⁶² *).

Den eneste store »Fæstin« eller Festivitet, som fandt Sted i Aaret 1706 paa Frederiksberg Slot under Hoffets Ophold der, var Højtideligholdelsen af Dronning Lovises Fødselsdag den 28. August, men den blev da ogsaa fejret med overordentlig »Magnificence«. Vi vide, at Kongen var en slet Ægtefælle lige over for sin Hustru, hvem han saarede og fornærmede ved sine illegitime Forbindelser, og at Dronningen plagede ham og sig selv med sin Skinsyge, som ganske vist var begrundet. Det er uden Tvivl derfor jævnligen kommet til bevægede Scener

*) S. D. (20. Aug.) Skrivelse til Kommercekollegiet om Oprettelse af et Linned- og Hamp-Manufaktur ³⁶³), — og til Kjøbenhavns Magistrat om, at Christofer Hartmann kunde optages i Bagerlavet ³⁶⁴); — 23. Aug. Skrivelse til Magistraten i Kjøbenhavn om Forandring i Stolemagerens Mesterstykke ³⁶⁵), — og s. D. ligeledes til Magistraten i Kjøbenhavn kongelig Skrivelse om Udbetaling af »Satisfaktionspenge« eller Erstatning til dem, hvis Skibe i forrige Krig vare opbragte af Englænderne ³⁶⁶).

mellem de kongelige Ægtefolk. Men lige over for sin Familie, sit Hof, sit Folk undlod Frederik IV aldrig, selv naar Fristelsen dertil kunde være stor, at vise sin Dronning og Landets Moder al skyldig og hensynsfuld Hyldest; han havde altfor høje Tanker om den kongelige Majestæts Ophøjethed og Herlighed, den ogsaa Dronningen delte, til at han skulde have undladt dette. Ogsaa nu, den 28. August 1706, saas dette tydeligt. »Dronningens Fødselsdag blev heel høitideligen holdet af det Høi-Kongel. Herskab og Hof, under en skøn *Musique*, samt Paukkers og Trompeters Lyd og det grove Skyts Løsning«³⁶⁷). Og ved Middagstid, — kan vi med Grund tænke os, — rullede den ene Stadskarosse efter den anden op for Slottets Porthus, — hvor de martialske Gardister i deres skarlagentrøde sølvbaldyrede Kjoler, med de gule galonnerede Fløjelsbandolerer stode stive og stramme som Støtter, med Musketten i Armen, — for derefter at rumle ind i den brede Slotsgaard, hvor Lakajer og Løbere og Hejduker og Hofofficierer travlt vimsede frem og tilbage. Og op og ned ad de brede Stentrapper skred i tætte Skarer Hans kongelige Majestæts højeste og høje Embedsmænd og fornemme Standspersoner, alle til Hobe i kostelig udsyede og perlestukne Kjortler med uhyre Ærmeopslag, lange til Knæerne naaende og med Sølv og Guld og Silke udsyede Veste, baldyrede »Daskeklude« om Halsen, bukede Parykker paa Hovedet og de galonnerede Hatte under Armen, — og i de store Vestibuler og i Sale og Gemakker saas Ridderne af Kongens Ordener og martialske Generaler og Oberster og en Vrimmel af rigtklædte Hofsinder, den ene mere stadselig og »magnifik« end den anden. Og i de kongelige Majestæters Appartements, hvortil Strømmen ustandselig førte, stedtes alle de høje Herrer, som og Rigets fornemste Fruer og Frøkener og »Hoffruentimmeret«, —

alle Damerne i kostelige kniplingsbesatte Silke-Casaquins og lange Slæbkjorteler med Kniplings-Falbelas, med Fontanger paa Hovedet og Diamantsmykker paa Bryst, Arme og Hænder, — for de kongelige Herskabers Aasyn for at frembære allersomkyldigst og allerunderdanigst Lykønskning i Dagens Anledning og derefter, halvtknælende, at kysse Majestæternes huldsaligt fremrakte Haand. Og en Timestid eller to senere kunde man i Slottets store Sal se Hans Majestæt Kong Frederik IV og hans Dronning sidde til Taffels under gyldne Tronhime, omringede af deres høje Slægtninge og af de største og ypperste i Riget, og Trompeterne skingrede og »Stykkerne tordnede«, saa Slottets Vinduer klirrede derved, naar de gyldne Pokaler eller de fine kostelige Glas fra Murano tømtes paa de kongelige Majestæters Velgaaende, og naar Frederik og Lovise drak hinanden til med sukker-søde Miner.

Om Aftenen »blev Hendes Majest. til Ære et deyligt Fyrværk antendt, hvor Hendes Majests. cronede *Ciffra* og Navn mærkeligen var at see heel klar fremskinnende, samt andre Figurer flere«³⁶⁸).

Frederik IV lod, for at intet skulde mangle i »denne frydefulde Dags Herlighed«, slaa en Medaille (af Peter Berg?) til Dronningens Ære, ligesom han i 1702 i samme Øjemed og Anledning havde ladet den ypperlige Medaillør Meybusch udføre en lignende Skuepenge³⁶⁹). Medaillen af 1706 havde paa den ene Side Dronningens Brystbillede med Omskriften: *Lovisa Dan. Nor. V. G. Regina*, ∴ Lovise, Dronning til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, — paa den anden Side: »en Pærle i sin Pærle-Moder, som aabner sig mod Solen, der bestraaler, og en Skye, der bedugger hende«, med Omskrift »*et spes et geminæ decus Coronæ*«³⁷⁰), ∴ baade Tvillingrigernes Haab og deres Pryd. —

Der blev slaet mange Medailler og Skuepenge i de Dage, — hvad man jo kun kan glæde sig over paa Medaillørernes Vegne. Af Medaillører havde vi i Christian V's sidste og Frederik IV's første Aar adskillige, af hvilke Meybusch, som dog døde allerede 1702, var den ypperste. Men disse Medailler og Skuepenge kostede Hans Majestæts Kasse mange Penge; de vare maaske nok en smuk, men ogsaa en dyr Luksus. Stemplet var dyrt, og Medaillerne bleve slagne i Sølv og Guld, — og det var ogsaa dyrt, — og som Regel i betydeligt Antal. Meybuschs Kroningsmedaille blev saaledes slaet i 243 Eksemplarer ³⁷¹), hans Medaille paa Christian V's Begravelse i 220 ³⁷²). Samme Mesters Medaille paa Dronning Lovises Salving blev slaet i 100 Eksemplarer, men kostede dog over 257 Rdl. (15—1600 Kr.) ³⁷³), hans ovenfor omtalte Medaille af 1702 paa Dronningens Fødselsdag over 251 Rdl. Forholdsviis billige vare Peder Bergs Medailler paa Landmilitzen og paa den Oldenburgske Stamme, 200 Rdl. ³⁷⁴)*).

*) Denne Skuepenge-Luksus havde som sagt den gode Side, at den gav Kunstnerne noget at fortjene, — og det kunde de nok trænge til. Men der var mange andre Omraader, hvor Frederik IV nok kunde have anvendt større Sparsommelighed, end Tilfældet var. Han prises saa ofte for Tarvelighed og Sparsomhed, men til Dels vistnok med Urette. For sit eget, sine Yndlinges og Frillers Vedkommende viste han saavist hverken Tarvelighed eller Paaholdenhed, men vel over for andre, og ikke mindst over for dem, der haardst trængte til hans Naade og Hjælp ³⁷⁵). Hvad gjorde han for Kunsten og dens Udøvere, som i hans første Regeringsdage ydmygt paakaldte hans Hjælp og Støtte? ³⁷⁶), — for dansk Aandsliv, for dansk Skuespilkunst, for Litteraturen, for Videnskaben, som han ganske vist ikke havde ringeste Forstand paa, og som altid vedblev at være en lukket Bog for ham? Intet, eller saa godt som intet. Men naar Spørgsmaalet var om hans egen og Kongevældens Glans og Forherligelse, kjendte han ikke til Sparsomhed. Hvor lidet tarveligt hans Taffel til daglig Brug var dækket, og

Festiviteten den 28. August paa Dronningens Fødselsdag var den sidste, som fandt Sted paa det allerældste

hvilke uhyre Summer det Aar ud, Aar ind maa have kostet, have vi foran set. Hvad han brugte til sin Garderobe, kan man skjønne bl. a. af de talløse bevarede Regninger fra Hans Wedel, Johan Sander, Anna Schrøders, Guldsmed Muhl o. a., der perlestak og baldyrede en svimlende Hob »Röcke« med Ordensstjerner paa og Veste og Daskeklude, som Hans Majestæt bandt om sin magre Hals eller skjulte sit sletbyggede og højskuldrede Korpus under. Og det var ikke Smaasummer, det her drejede sig om, 30. Maj 1701 Johan Sander for en Kjole og syv Stjerner 207 Rdl.: 2. Jan. 1703 Wedel for at brodere en hvid Kjole 174 Rdl., 25. Juni for at brodere en rød Kjole 168 Rdl., 30. Juni 1704 for nok en rød Kjole at brodere 205 Rdl., for nok en 180 Rdl. osv.³⁷⁷).

Ogsaa i Henseende til Guldsmykker og Juveler viste Frederik sig lidet sparsom, end ikke i sine modne Manddomsjaar. Fra 1710 til 1720 udbetaltes der af hans Partikulærkasse 97228 Rdl. eller hened 600,000 Kroner for saadanne Ting³⁷⁸). I 1702 fik Guldsmeden Andreas Normann paa Ulfelds Plads for en Guldkaarde og en Hob Sølvgjenstande 7441 Rdl. (45,000 Kr.)³⁷⁹). Og samme Aar lod Kongen sig gjøre en ny »laxered« Karosse, som blev prydet med Maleri af Coffre og ialt kostede 2726 Rdl. 2 Mk. 6 Skill.³⁸⁰). Hened sytten tusinde Kroner blot for en Karosse! Hvor mægtigt vilde ikke de til denne Karosse udøste Penge have kunnet gavne den svagt fremspirende Kunst og Videnskab, som nu maatte staa i Stampe! Om Monarkens Pragtseng paa Frederiksberg og den urimelige Masse Penge, den kostede, og om Sølvbordet paa samme Slot, have vi tidligere fortalt; i 1704 fik Platen 1000 Rdl. til Grevinde Vierecks Begravelse, osv.³⁸¹). Men alt dette o. a. m. kan ikke kaldes fornuftig Sparsomhed, snarere det stik modsatte.

Medens Frederik IV lige overfor danske Kunstnere kunde være knap og paaholdende nok, var han — i det mindste i hans yngre Aar — lige over for udenlandske Gjøglerer, Aktører og Operister meget rundhaandet: 6. Septb. 1703 »der Luftspringer hat für sich und seine Leute bekommen 346 Rthl.«³⁸²), — 17. Marts 1704 »denen niederländischen Comedianten 300 Rthl.«³⁸³), — 22. Dec. 1701 »denen teutschen Comedianten allernädigst 50 Rthl.«³⁸⁴), — 12. April 1703 »denen teutschen Comedianten 50 Rthl.«³⁸⁵). Det var dog især de franske Aktører

Frederiksberg. Et Par Uger efter, 15. September, forlod Kongen og Hoffet Slottet, til hvilket Monarken først vendte tilbage den 26. August 1710.

og Operister, der kunde glæde sig ved Kongens Gunst og Rundhaandethed. De agerede paa Giethuset og i Boldhuset, og Monarken lod »*Theatrum*« der indrette for dem paa sin Bekostning, ja betalte endog »Logiment« (og Bispising?) for dem i Boldmester Dajons Hus ³⁸⁶). 18. Febr. 1701 »an die *Comedianten* 1000 Rthl.«, — s. D. »zur Reise der abgegangenen *Comedianten* 80 Rthl., »für einen Vorhang Zum *Theatro* 51 Rthl. 2 Mk.«, Boldmesteren for en Maanedes »Heuer für sein Hausz, worin die *Comedianten* logiren« 80 Rthl., samme »für 2 Monats Logiment« 66 Rth. 2 Mk., »für 3 Wochen Hausmiethe« 60 Rth. osv. ³⁸⁷); — 23. Maj 1701 »an den *Comedianten* Montaigu 400 Rthl.« — han var her i Danmark i lange Tider, før, som Overskou antager, i Slutningen af 1704, — 15. Aug. s. A. til Montaigu 300 Rdl., — 19. Oktb. 1701 til Comedianterne Dubuisson, dennes Kone og Datter, Chambli(s) »deren Tochter«, Hauteville, dennes Kone, »*Du enanjot*« (Demangeot?), Belleville de Foy, Poison, — formodentlig identisk med den af Overskou omtalte Poirson — Roudo, Montaigu 1800 Rdl. (de vare alle engagerede med Gage beregnet efter 1000 Mark lybsk aarlig ³⁸⁸), — 18. April 1702 »den *Comediant* *Harlequin*« 500 Rdl. (tidligere i Anledning af en Maskerade 88 Rdl.), — 6. Maj s. A. »der (sic) *Comediant* *Herlequin* (sic) für 20 Dosing Handschue 80 Rthl.«, — 18. s. M. »an *Harlequin* für 62 Bouteillen Italienischen Wein 82 Rth. 2 Mk.«, — 20. s. M. »den abgegangenen *Comedianten* *Belleville de foy* zur Reise und für ein Petschafft Zu stechen 100 Rthl.« ³⁸⁹), — 8. Marts 1703 »denen 10 *Operisten* 200 Rthl.«, — 2. April s. A. »an den Singer Regnault und dessen Frau Reise und Abschieds-Gelder 50 Rthl.«, — 12. s. M. »vier von den *Operisten*, so neulich Reise-geld empfangen (haben), abermahl wegen erlittenen Schiffbruch 80 Rth.«, — 28. s. M. (Jægersborg) »zu der *Comedianten* *Monairung* und *Equipage* (o: Ekvipering) nach des Hof-Marschalcks Attest« 431 Rdl., — 23. Maj »die *Comediantin* *Heauteville* (sic) 30 Rthl.«, — 31. Dec. »an den *Comedianten* *Montaigu*« Regning for Lys 128 Rdl. ³⁹⁰), — 21. Jan. 1704 »an den abgegangenen *Comedianten* *Heauteville* das letzte Quartal vom vorigen Jahr 83 Rth. 1 Mk.«, — s. D. Samme første Kvartal 1704 83 Rdl. 1 Mk., — Samme Afskeds- og Rejssepenge 50 Rdl. ³⁹¹). — Og dette er kun, hvad

I denne Mellemtid af fire Aar var Slottet bleven betydelig udvidet, idet de to Endefløje vare blevne tilføjede under Ledelse af Platen og Ernst, — hvad vi senere skulle fortælle om, naar vi naa saa vidt.

Med den 15. September 1706 slutter saaledes Frederiksberg Slots allerældste Historie.

Vi kunde, for denne Slottets ældste Tids Vedkommende, nedlægge Pennen her, hvis der ikke endnu paa hvilede os den Pligt at meddele noget om de Kunstnere, som havde været virksomme derude, — hvad vi i største Korthed ville gjøre i de følgende Linier. —

IX.

Noget om de Kunstnere, som vare virksomme paa Frederiksberg i dette Slots allerældste Tid.

Det er ikke store Kunstnere, den velvillige Læser i de følgende Linier vil gjøre Bekjendtskab med, langt fra! Thi store Mestere ere altid sjældne og var det

Frederik i tre Aar, 1701 til 1704, skjænkede bort til Gøglere og Aktører, af hvilke kun en eneste, René Magnon de Montaigu, fortjener at nævnes og mindes. (En Del af disse Acteurs findes — efter Overskou — her igjen 1715).

Frederik IV kan ikke ubetinget prises for Sparsomhed og Tarvelighed, om han end ikke var ødsel efter samme Maalestok som hans to nærmeste Efterfølgere. Det bør dog erindres, at Kongedømmet af Guds Naade i de Dage troede alt tilladt for Herrens Salvende og næppe havde nogen Anelse om, at Folkene kunde misbillige eller turde vove at dadle.

særlig i de Dage. Som Gud og Hvermand véd, stod det kummerligt til med Kunsten den Gang, da Barokken laa i de sidste Krampetrækninger, og Rokokoen endnu ikke var født til Verden. Og der skulde endnu gaa et halvt Aarhundrede eller to Menneskealdere, inden der dukkede en »Ny-Renæssance« op af Tidens flau og smagløse Vande, inden man saa smaat begyndte at faa Øjet op for Oldtidens Herlighed, for Naturens rene og ædle Skjønhed, — og stræbte at danne sig efter disse to uforlignelige Forbilleder. Det var der endnu hverken Tale eller Tanke om den Gang, i Frederiksberg Slots allerældste Tider, og noget saadant maa man derfor heller ikke vente at finde hos de Kunstnere, vi i de følgende Linier skulle omtale.

Det er heller ikke vidtløftige Levnedstegnelser af dem eller store og interessante Bidrag til deres Livs og Virksomheds Historie, man paa de følgende Blade vil forefinde. Om de betydeligste — eller mindst ubetydelige — af dem er der skrevet saa udførligt, — ogsaa af os³⁹²) — at der kun er temmelig uvæsentlige Ting at tilføje. Men mange saadanne lidet væsentlige Oplysninger have dog deres Interesse, og vi give derfor i efterfølgende Linier lidt om Krock og Coffre og Coning, om Sturmberg og Nerger og Breusegem o. a., som man forgjæves vil søge i andre Bøger, og som dog nok kunde fortjene at kjendes, — ikke mindst fordi vort Kjendskab til det attende Aarhundredes Kunst- og Kunstnerhistorie endnu er meget mangelfuld. De fleste af de foran omtalte eller blot nævnte Kunstnere ere i vore Dage saa godt som fuldstændig forglemte; maaske dog enkelte af dem var en bedre Skæbne værd.

Hvis de følgende Efterretninger om alle disse gamle Kunstnere ikke skulde tiltale eller interessere den venlige Læser, har han det jo altid i sin Magt at kunne over-

springe hele dette sidste Kapitel. Det er dog vort Haab, at Forskeren og Videnskabsmanden i det vil finde et og andet, som fortjener at gjemmes.

Af Bygmestere vare, som vi have set, ikke Platen og Ernst, men Ernst Brandenburg og Hans Wiedewelt virksomme derude, den sidste ganske vist kun paa Formuren, senere, som vi i Fortsættelsen af denne Bog ville faa at se, ogsaa paa større Omraader. Om Ernst Brandenburgs Liv og Død have vi foran berettet; Hans Wiedewelt var født 1646 i Schleitz i det daværende Markgrevskab Meissen og kom til Kjøbenhavn 1670 som Murersvend; endnu 1680 nævnes han³⁹³) som »ein Mäurer-gesell«, men slog sig snart op og blev en af Kjøbenhavns anseteste Borgere, Kapitajn i Byens Brandkorps og en meget sysselsat Bygmester. Da Frederiksberg Slot udvidedes med de to Sidefløje, var han virksom derude, han og Domenico Pelli opførte den Herre Zebaoths Kirke paa St. Annæ Plads, og Operahuset, som nu er Rigsdagens Bygning i Fredericiagade; Wigandt Michelbechers Gaard — siden Edingers Gaard, nu Prinsens Palais, — de fleste store Huse i Kalveboderne, det Thottske Palais paa Kongens (Ny) Torv o. a. er opført af Hans Wiedewelt³⁹⁴). I 1722 blev han blind. Han ejede Huset Matr. Nr. 159 paa Hjørnet af Skidenstræde (Krystalgade) og Fiolstræde; det var grumme lille, thi den Gang nøjedes man med mindre Plads end nu, fire Fag Bindingsværk til Gaden, og hele Grunden var kun 113 Kvadratalen stor³⁹⁵), og her boede han som Enkemand med sin Søn Jost, dennes Hustru og Datter, til hans Hytte sank i Aske under Byens Brand 1728; under Branden flygtede den blinde Olding og hans Børn til »Ny-Canal« (Nyhavn) Nr. 8, hvor de fandt Optagelse i Brændevinsbrænder Bernt Jørgensens Gaard³⁹⁶). Kort efter blev den Gamle sendt til sin afdøde Kones³⁹⁷) — rettere vel til

Sønnens Kones — Slægtninge i Jylland, og her døde han 1730. Hans Søn Jost Wiedewelt blev en agtet Kunstner og kongelig Billedhugger paa Gammel- og Ny Holm; han har gjort de to store Marmorstatuer ved Søjlerne paa Helliggjæst Kirkes Alter og de to af Basreliefferne paa samme Alter*), ligeledes Kong Frederik IV's og Dronning Lovises Marmorbuster paa Rosenborg; han var atter Fader til Johannes Wiedewelt.

Af Malere have vi foran nævnt d'Agar, Krock, Coffre, Coning, Riboldt, Willars og nogle andre.

Om Hans Majestæt Kong Christian V's Hofjunker og »Obercontrefeyer« — med 1500 Rdl. aarlig Løn³⁹⁸) — d'Agar have vi³⁹⁹) og andre berettet andet Steds. Vi have derfor kun ganske lidt at tilføje her. d'Agar var højt anset ved Hove, blev stærkt sysselsat og fik sine Arbejder ualmindelig godt betalt. Men han var jo ogsaa en Franskmand, og ikke alene det, men ogsaa Calvinist, ligesom Christian V's Dronning, og en af de ypperste i den reformerte Menighed i Kjøbenhavn. Han ejede Hus i Gaden Aabenraa Matr. Nr. 245; det var rigtignok kun af Bindingsværk, — som største Delen af Husene i Kjøbenhavn den Gang, — og lagdes i Aske under Byens Brand 1728, — men det var efter den Tids Forhold ret betydeligt, som det en af Hans Majestæts Hofjunkere egnede og anstod: elleve Fag til Gaden og lige saa mange til Gaarden.⁴⁰⁰) d'Agar var allerede forlængst død og borte, da hans Hus gik op i Luer. (Død 16. Nov. 1715). Han efterlod sig en Søn og tre Døttre, af hvilke den ene, Susanne, var gift med en Kapitajn Nicolas Formont (død 1703)⁴⁰¹). En stor Del, vistnok Størstedelen af d'Agars Værker, ere gaaede til Grunde eller kan i det mindste ikke mere med Sikkerhed paavises,

*) De to andre Basrelieffer ere af Diderik Gercken.

men enkelte Malerier af ham ere dog bevarede, saaledes flere Billeder af Christian V og den kongelige Familie. Hans eget Portræt, Relief i Elfenben, er paa Rosenborg.⁴⁰²⁾

Om Hinrich Krock, vor store *fa presto*, er der skrevet saa udførligt af en af hans Elever⁴⁰³⁾ og andre — ogsaa lidt af os⁴⁰⁴⁾ — som om faa eller ingen af alle den Tids Mestere, Magnus Berg alene undtagen. Vi have derfor ogsaa kun lidt at tilføje her. Den 15. Marts 1703 blev der af Kongens Kasse gennem den tidligere nævnte Agent de Hertoghe i Amsterdam tilstillet Krock, som den Gang var i Rom, 1000 Rdl. »umb Schildereyen dafür einzukauffen«⁴⁰⁵⁾, og 3. Okt. s. A. sendtes der gennem samme Agent kongelig Befaling til Krock om at komme hjem og to hundrede Daler til Rejsepenge, »wogegen Ihm zu Farbe und Öl weiter nichts gutgethan werden soll«⁴⁰⁶⁾. Saa kom han da ogsaa tilbage til Danmark, hvor man havde svært Brug for en Hurtigmaler som ham, og udførte en svimlende Hob Billeder, hvad man kan efterse i Danske Magasins 3die Bind, og blev Hans Majestæts Kancelliraad, altsaa en fornem Mand for den Tid, og velhavende, og beboede sit eget anselige Hus i Wigandtsgade*) (Ny Vestergade), Matr. Nr. 282. Krocks Vaaningshus var et fint Hus: der boede til Leje hos ham baade Justitsraad Scheffer og Kancelliraad Esmarch, — og det var fornemme Folk i de Dage. Hos Krock boede hans Moder, der var Enke efter Valentin Krock, Kjøbmand i Flensborg, og hans Søsterdatter og en lille Pige af hans Familie, og en

*) Denne Gade blev opkaldt efter Christian V's Kjældermester, nys nævnte Gisbrecht Wigandt Michelbecher, som lod bygge det nuværende Prinsens Pælæ (i dettes oprindelige Skikkelse), og som tilligemed »kgl. Mayt. Glassnyder Poffuel (Poul) Schindeler« († 1689) var blandt de første, der byggede i Kalveboderne (Frederiksholms Kanal).

»fattig Kone, som er for Gudzskyld indtagen«, — saa det har ikke manglet den vakre Mand paa medlidende Sind og medfølende Hjerte, — og endelig »en af hans *decipler*«, Naaman Henrik Prehn (død 21. Febr. 1754), Søn af Klædekræmmeren Vilhelm Prehn af Flensborg, i Store Færgestræde 36, og hvis Biografier af Krock og Magnus Berg i Danske Magasin ere Hovedkilden til disse to Kunstneres Historie⁴⁰⁷). Krock døde i sit Hus i Wigandtsgade 1738, hans — tredie — Hustru overlevede ham i mange Aar og døde først 1773, 80 Aar gammel.

Ogsaa om Benoît Coffre have baade vi⁴⁰⁸) og andre⁴⁰⁹) skrevet en Del, og vi haabe at finde baade ham og Krock igjen paa Frederiksberg Slot, naar vi i Fortsættelsen af dette Værk naa til Aarene 1708—1709. Han var, som Navnet viser, fransk af Fødsel og vandt 1692 første Pris for Malerkunst ved Akademiet i Paris for en Abraham, der forstøder Hagar og Ismael⁴¹⁰). I Begyndelsen af 1696 finde vi ham i Kjøbenhavn, hvorhen han sandsynligvis var indkaldt af Christian V, og han er uden Tvivl den ene af de »tuende fremmede Mallere«, som d. 12. Juni nævnte Aar »for dem selv af hansz Mayt. Egen hand Bekom penge, huer 100 *Ducater* i Guld oc En *Medallie*, men deris tienere bekom i penge, huer 20 Rdl.«⁴¹¹) Coffre er saaledes uden Tvivl — som Franskmand — bleven modtagen her med al mulig Egard. I Kjøbenhavn forefandt han adskillige Landsmænd, der virkede her som Kunstnere, som »den liden Franzos« (c: Josie Barbette fra Strassburg, en ypperlig Miniatur- og Emaillemaler), Claude l'Amoureux*), en slet Billedhugger og Broder til den 1692 i Kjøbenhavn afdøde

*) Forlod Danmark 1699; 14. Nov. 1699 Auf allern. Befehl an *Claudi Hamoreux* zu seiner Reise bezahlt worden 40 Rthl.⁴¹²)

Abraham César l'Amoureux*), der har gjort »Hesten« paa Kongens Nytorv, »Admaröszis Suoger Billetsnideren«, fornævnte d'Agar, Ædelstenssliberen Peringard o. a. ⁴¹⁴). I Kjøbenhavn blev han stærkt sysselsat, — men knebent betalt; det var Coffre og d'Agar, som her hjemme indførte den franske Malemaade med dens lette og gratiøse Komposition, dens overfladiske Karakterisering, flade Modellering og kokette Farvegivning, som nu fortrængte den gamle og solide hollandske Malemaade, som længe havde domineret hos os. Men herom og om Coffres talrige Værker, om hans Gjæld og trange Kaar og Sygdom og Nød og om den Understøttelse af fire Daler ugentlig, Frederik IV ydede ham i hans Elendighed, maa man efterlæse andre Steder ⁴¹⁵). Coffre afgik ved Døden i Kjøbenhavn en af de sidste Dage i November 1722 ⁴¹⁶) og efterlod Kone og Børn i Armod. Enken er vel identisk med den fra den ældste danske Skueplads bekendte Helene Coffre. Efter hendes Død, April 1728, kom hendes tre Børn i Huset hos Montaigu; det ældste af disse Børn, en voksen Datter, havde allerede i nogle Aar været »protegeret« af en Greve Danneskjold, efter hvis Død — før den store Brand 1728 — hun kom til Montaigu; der meldes om hende, »at hun i sin Lykkes Dage(!) ikke havde set til Montaigu«, og »at der var givet hende Haab om en Pension allerede for over ni Maaneder siden« ⁴¹⁷). Dette ser jo noget mistænkeligt ud — især naar man erindrer, at det i de Dage var ganske almindeligt, at Fyrster og Herrer og fornemme Roué'er, vist ikke i de mest platoniske Hensigter, »protegerede« smukke Pigebørn, Døttre af Dansere, Skuespillere og lignende Personer, og lode dem »uddanne«

*) Hans Enke levede endnu 1701 i Kjøbenhavn: 1701, 21. Marts »an Lamoureux, seine Wittwe allern. 30 Rthl.« ⁴¹³).

for Brædderne; om det saa var den gode gamle Kong Stanislaus i Nancy, »protegerede« og »uddannede« han jo den lille Chantilly (siden Mme. Favart)⁴¹⁸). Naar sligt var ganske almindeligt i Udlandet, særlig i det i Bund og Grund fordærvede Italien, hvorfor skulde det saa ikke ogsaa kunne gaa i Danmark, hvor de store Herrer til visse ikke generede sig? Man huske paa den oprørende Historie med Jomfru Rose!

Som Lærling af Coffre nævnes Ismael Mengs, en meget tarvelig og meget raa og brutal Maler, Fader til den navnkundige Anton Rafael Mengs. Ismael Mengs, som var født i Kjøbenhavn, omtales ogsaa som Elev af d'Agar, af Peder Jochumsen, om hvem mere længere fremme, og af Paul Heinicke i Lybæk⁴¹⁹).

Mindre kjendt end d'Agar, Krock og Coffre er den i foranstaaende Blade nævnte Jakob Coning, fra Amsterdam, af en gammel og berømt Malerfamilie, indvandret til Danmark i Christian V's første Aar. Han var en dygtig, men ikke frugtbar Kunstner af god gammel hollandsk Skole, men formaaede ikke at gjøre sig og sin Kunst, — som man formodentlig allerede har fundet noget gammeldags, — gjældende lige over for d'Agars og Coffres rosenfingrede Nymfer og Najader og kvabsede Genier, og havde i det hele kun ringe Medbør. 9. Marts 1677 søger han om og 26. Maj s. A. opnaar han kongelig Beskyttelse mod Kjøbenhavns Malerlav, som forfulgte ham; den kongelige Beskyttelse bevilgedes ham, »efterdj *Supplicanten* intet befatter sig med den gemene Malerkunst, mens er alleene Konstschildrer.«⁴²⁰). I 1689 blev han kongelig Hofskildrer med fire hundrede Daler aarlig. Desuagtet sad han stedse i trange Kaar, og baade 1698, 1709 og 1711 fik han kongelig Tilladelse til at bortspille nogle af sine Malerier i et »*profitabile Loterey* ohne Nullen«⁴²¹). I 1701 var han en af de Kunstnere, som

ydmøgt og underdanigt nedbade Kong Frederik IV's Naade og Velsignelse over det af dem stiftede Kunstner-societet.⁴²²) Da Frederiksberg Slot faa Aar efter det Tidspunkt, hvor denne Bog ender, udvidedes betydeligt, gjorde Coning to store Plafondbilleder der og fem »Contrefaiten« i Legemsstørrelse⁴²³). Hans Søn Johan Harmen (holl. for Herman) Coning var ligeledes »Skildrer og Contrefeyer«, og der nævnes adskillige Arbejder af ham⁴²⁴), baade store historiske »Schilderier« og Portrætter, som af Morten Reenberg o. a. Den gamle Coning var endnu i Live 1714, men er formodentlig død faa Aar efter*). Sønnen Harmen Coning boede 1728 i Dybengade 227 i Kancelliraad Scavenius' Gaard, som Enkemand, og kan forfølges ned i 1730'ne.⁴²⁶)

Wilcken Riboldt, Contrefeyer, var uden Tvivl Sønsøn af Hans Riboldt, som døde 1676. Hans Fader, der ligeledes hed Hans Riboldt, maa have haft en Bestilling i Kongens Gaard, da Monarken 8. Febr. 1701 skjænkede 180 Daler til hans Begravelse⁴²⁷), Moderen hed Susanne Andersdatter. Wilcken Riboldt blev født i Dec. (rimeligvis 16. Dec.) 1661, og da hans Forældre boede »ved Stranden«, blev han døbt i Holmens Kirke 17 Dec. Han hørte til en velhavende Familie: foruden Stedet ved Stranden ejede den en stor ubebygget Plads i Grønnegade og (1689) en Ejendom paa Hjørnet af Gothersgade og Regnegade; flere af dens Medlemmer

*) Weilbach i hans »Kunstner-Lexikon« fejler, naar han lader Coning blive nævnt sidste Gang 1708. Han fejler ligeledes, naar han i sit nye »Kunstner-Lexikon« lader Harmen Conings Datter Marie Christine de Coning (født 1718) i 1741 ægte Billedhuggeren Diderik Gercken, der var en ældgammel Mand; det er dennes Søn, der ligesom Faderen hed Diderik Gercken, men var Værtshusholder i Langebrogade paa Christianshavn, med hvem Marie Christine de Coning blev gift. Hendes Mand døde 13. Novb. 1753⁴²⁵).

stode i Hoffets Tjeneste som mere underordnede Funktionærer: Faderen, ventelig ogsaa Bedstefaderen, Farbroderen Frantz Riboldt, der var kongelig Vinskjæmper og døde 1682, o. s. v. — det kan tilføjes, at en af de tre kongelige Mesterkokke hed Wilcken, en kongelig Lakaj, som i 1684 blev Tolder, Willum Wilcken, en kongelig Fyrbøder Frederik Wilcken, Kongens Posementmager Johan Wilcken. Vor Maler Riboldt staar ganske vist i Holmens Kirkebog døbt kun som Wilcken Riboldt, — selv skrev han sig Wilckenn Riboldt, — men han nævnes ikke alene af Weinwich⁴²⁸) og Thiele⁴²⁹) som William eller Willum Wilcken, men ogsaa, i det mindste én Gang, i de kongelige Brevskaber som »Wilhelm Schilderer«⁴³⁰). Maaske har dog saaledes Weinwich, der for de ældre Kunstneres Vedkommende ikke er at foragte, Ret, naar han kalder ham William eller Willum Wilcken Riboldt, og ventelig har ovennævnte kongelige Lakaj Willum Wilcken været hans Gudfader og har givet ham sit Navn.

Riboldt var ingen stor Kunstner, og der nævnes ikke mange Arbejder af ham. Paa Rosenborg opbevares en Akvarel af ham, Prospekt af Kjøbenhavn.⁴³¹) 24. Jan. 1690 fik »*Wilcken Riboldt*«⁴³²) silderer for it styche til *Tapetmageriet* (o: v. Eichens), om landingen paa Rygen som oc nogle teigninger paa Rosenborg 180 Rdl.«⁴³²) (Kartonerne til de andre Tapeter i Rosenborgs Riddersal ere af Peder Andersen Hofmaler). 1710 leverede Riboldt sex »Schildereyen«⁴³³) til Frederiksberg og 1711 tretten andre til samme Slot. Men ellers var han mest virksom med at udbedre gamle Malerier: paa Løngangen ved Kjøbenhavns Slot, paa Frederiksberg, paa Rosenborg, paa Kunstammeret, i Garnisons Kirke, i Jægersborgs Eremitage og ikke mindst paa Frederiksberg, hvor vi have set ham i Virksomhed, og hvor han f. Eks. i 1704 udbedrede ikke mindre end 124 »Schildereyen«⁴³³). Han havde 27. Septb. 1707 i Trinitatis Kirke ægtet Helvig

Andersdatter, men døde faa Aar efter, inden Juni 1713. Enkelte Billeder og Tegninger af ham ere bevarede.

Otto Willars hørte til de franske reformertes Menighed, var født 1663 og ægtede 23. Sept. 1712 Jeanne Marie Colas. Han var af hollandsk Herkomst, og, som det paa den Tid var Sæd og Skik, navnlig i Frankrig, gjorde han sig selv til — eller blev af andre gjort til Adelsmand og kaldet Otto de Willars eller Willarst. Han havde allerede i Slutningen af Christian V's Tid Navn som Maler; der kjendes Arbejder af ham fra 1695, og 1701 var han en af Stifterne af det foran omtalte Kunstnersocietet i Kjøbenhavn, som anbefaledes til Frederik IV's Naade. I 1702 rejste han med kongeligt Pas som *pictor regius* til Holland, men han har iøvrigt aldrig været kongelig Maler o: lønnet som Hofmaler af Kongens Kasse. Der kjendes ikke mange Arbejder af ham: Portræt af Mogens Skeel⁴³⁴), 27. Jan. 1722 fik han Betaling »für gemachte *portraits* theils vom König theils von mir« (Dronning Anna Sofie)⁴³⁵); en ret god Tegning, Apollo og Marsyas, 1704 og et denne Tegning ledsagende (daarligt) hollandsk Digt, i Maleren Moritz's Stambog⁴³⁶). Willars døde i Kjøbenhavn 1722⁴³⁷).

Af Baltzer Masius og Frederik Holm findes der Tegninger fra 1703 i nys nævnte Maler Moritz's Stambog, altsaa hørte de hjemme i Kunstnerkredse, om de end mest vare virksomme som Haandværkere, navnlig som Dekorationsmalere. Holm, som siden blev kongelig Hofmaler, gjorde dog ogsaa Plafondbilleder til Palæet bag Børsen og var virksom paa Fredensborg og andre kongelige Slotte. Af Lorents Cardes omtales 12. Aug. 1702 »ein *perspectivisch* Platfons so im kleinen *Rondeel* gemacht«⁴³⁸). Hans Søn Marcus Cardes blev Maler og Informator ved det allerældste Kunstakademi; han kom slemt til Skade under Byens Brand 1728 og døde i Sommeren 1751. — Diderik Wessel fik 18. Oktb. 1703 44 Rdl.

»für die aufm Königs Marckt stehende *Statuë* zu *repariren*.«⁴³⁹) Samme Rytterstatue er siden den Tid mange Gange udbedret: af Ehbisch 1717 og 1726, af Petzoldt 1751 — og forgyldt »med ægte Dukatguld« af Ernst Heinr. Löffler, der s. A. blev Informator ved Akademiet — og 1769 paany af Petzoldt, — af Wiedewelt og Harsdorf 1777 osv., og er endnu stadig lige miserabel.

Af Malere have vi endnu tilbage Böhme, Magnus Jørgensen og Peder Jochumsen at tale om. Der vides kun lidt om dem alle tre.

Frederik Vilhelm Böhme, — der næppe er identisk med den Jakob Böhme, som 23. Okt. 1704 af Frederik IV faar Betaling for et Jagtstykke med Kongen til Hest⁴⁴⁰), — gjorde baade Landskaber, Mariner, Stillleben og »Perspektivstykker«. Den 1. Septb. 1702 fik han af Kongens Kasse 100 Daler for fem »Schildereyen«⁴⁴¹); hvilke disse vare og hvor de kom hen, vide vi ikke. Men efter den betalte Pris, tyve Daler Stykket, kan de ikke have været helt ubetydelige. Prisen, der i de Dage ydedes for Malerier af Hjemmefødninge, — og det var Böhme uden Tvivl, — var kun kummerlig: endnu et helt Halvhundred Aar senere betalte Hans Majestæt en Kunstner som Pilo 20 Rdl. for et Brystbillede, 50 Rdl. for et Knæstykke, 100 Rdl. for Portrætter i fuldt Korpus⁴⁴²). De af Böhme 1703 til Frederiksberg leverede Dørstykker vare Landskabsbilleder. I 1706 gjorde han et »Schilderi« med Dødninghoved, matematiske Instrumenter og andre livløse Gjenstande, og samme Aar, den 31. Januar, fik han 200 Rdl. for »ein *Logiment* mit Zierrathen und *perspectiven* zu Mahlen« paa Rosenborg Slot.⁴⁴³)

Om Magnus eller Mogens Jørgensen vide vi næsten endnu mindre end om Böhme. Han var endnu i Live 1728 og levede da som Enkemand, med et Barn, i sin Ejendom Østergade Nr. 23⁴⁴⁴). Da han saaledes var Grundejer paa en af Byens anseligere Gader, har

han uden Tvivl levet i gode Kaar. Mulig var han Søn af Contrefeyeren Hans Jørgensen, som 1677 nævnes i Tegningen til Krigsstyret for Kjøbenhavn. Nogen produktiv eller meget sysselsat Kunstner har han næppe været, og vi have kun forefundet yderst faa Arbejder af ham nævnt: 23. Okt. 1704 faar han 40 Rdl. for et Skilderi, »die hiesigen Müntzen«, og 11. Juli 1705 for de foran omtalte tre Portrætter: Frederik III, Christian V og Frederik IV, alle til Hest, 60 Rdl. Efter Weinwich skal han have gjort et stort Maleri med legemsstore norske Bønder, der holde Maaltid. Et stort allegorisk Billede af ham, med en Hob Figurer, er paa Fredensborg.

Peter Jochumsen var Contrefeyer eller Portræt-maler i Kjøbenhavn, men da han ligesom den Tids andre Kunstnere, baade Malere og Billedhuggere, ikke signerede sine Arbejder, er det uden Tvivl nu næppe muligt at paavise saadanne af ham. Den 9. Dec. 1702 fik han af Kongens Kasse 80 Rdl. som Betaling for to »schilderier«⁴⁴⁵) og samme Maaned — som foran anført — 40 Daler for to andre Portrætmalerier, (det er endda tvivlsomt, om disse kom til Frederiksberg). Dette er alt, hvad vi vide om Peder Jochumsens kunstneriske Virksomhed. Ismael Mengs skal have staaet i Lære hos ham (sammenlign foran under Coffre). Han var gift med Catharine Marie Wiedewelt (født 3. Febr. 1682), Datter af foran nævnte Bygmester Hans Wiedewelt og dennes anden Hustru Agnete Ströbel fra Odense, og havde med hende en eneste Søn, »som Gud havde henkaldet i denne svage Tid« (Pestens). Han sad i trange Kaar, og i Forskrivelse af 2. Nov. 1711 mellem ham og hans Hustru, hvilken Forskrivelse 14. Nov. s. A. fik kongelig Confirmation, udtaler han, »at Voris Ringe ejende formue er heel liden og af os selv ved Guds Bistand forhvervet.« Hans eneste Søster var en Tid forinden død, han burde allerede efter Loven have havt Arven efter hende i Hænde,

men i »denne svage Tid« havde dette ikke kunnet lade sig gjøre. Dokumentet er underskrevet af Vitterlighedsvidnerne »vore fornemme Venner, den Velerfarne Mand Sr. Gottfried Röbel, *Chirurgus*, og Sr. Hans Schöbel, Borger og Kleinsmed«⁴⁴⁶). Peder Jochumsen døde faa Dage efter og blev 8. Novb. jordfæstet i Petri Kirke. Hans Enke ægtede senere (8. Juli 1712) en anset kjøbenhavnsk Borger, Melchior Friedrich Zeise, Guldslager i Helligjæststræde, — hvor hans Hus med en prægtig gammel Stendørkarm endnu er at se⁴⁴⁷), — Søn af Christoffer Zeise (død 1689), hvis Gravmæle endnu i slemt medtaget Tilstand staar ved Muren om Petri Kirkes Urtegaard, — og blev ved ham Stammoder til den tidligere i Danmark og Hertugdømmerne vidt udbredte Zeiseske Slægt, til hvilken ogsaa vor berømte Kemiker Villiam Christoffer Zeise (død 1847) hørte*). —

Fra Malerne gaa vi over til Billedhuggerne. Af dem have vi i de foranstaaende Blade lejlighedsvis nævnt Truchon, Nerger, Sturmberg, Warnheim, Andreas og Diderik Gercken, Reyer, Roht, Schwabe, Niemeyer og »die Beeden Holländischen Bildhauer«.

Danske Billedhuggere var der jo, som vistnok Læseren bekjendt, meget faa af de i de Dage. Hvorledes skulde der ogsaa kunne være saadanne? At der fandtes danske Malere, — dem, vi nys have nævnt, — er allerede til at forbavses over. Hvor skulde Malere og Billedhuggere lære herhjemme? Hvem skulde uddanne

*) Af den Zeiseske Slægts endnu levende Medlemmer vil jeg nævne Kantor i Kjøbenhavn Joh. Martin Zeise og hans Søster, Vicepolitidirektør Ravens Hustru, samt den ældgamle lyriske Poet Heinrich Zeise i Eimsbüttel ved Altona. Denne sidste, født som dansk Undersaat, oplært og uddannet i Kjøbenhavn, hvor han sad ved V. C. Zeises og H. C. Ørsteds Fødder, har desuagtet ved mange Lejligheder og ikke mindst i sine for nogle Aar siden offentliggjorte autobiografiske Meddelelser⁴⁴⁸) vist sig lidet sympatetisk mod Danmark.

dem? Hvor var Akademiet, de skulde studere ved? Hvem skulde sørge for, at de kom til Italien? Og betale for dem? At Enevoldsherskeren i Ny og Næ sendte ganske enkelte Malere: Krock, Carl Christian Gottlieb, Magnus Berg, Laxereren Brachts Søn, til Udlandet, kunde være godt nok for dem, men skulde ikke hjælpe stort paa de andre, der maatte blive hjemme. Og Billedhuggerne — om der fandtes saadanne her hjemme, — vare endnu værre farne; dem sendte man ikke til Paris eller Rom, de vare jo kun »Stensnydere« og »Gipsarbejder«, vilde de uddanne sig, maatte de selv om det, det vedkom ikke Regeringen.

Det kan derfor ikke undre nogen, at fremmede, udenlandske Billedhuggere søgte her til vort Land, i Christian V's og navnlig Frederik IV's første Tid, da der for kongelig Regning byggedes saa meget, og hvor der derfor var god Brug ogsaa for Billedhuggere. Vi finde derfor her i de Dage Sachseren Nerger og Thomas Quellinus fra Antwerpen og l'Amoureux og hans af Kone, Broder, Svoger og medbragte franske Arbejdere bestaaende Hale, og Truchon, ligeledes fra Frankrig, og noget senere Petzoldt fra Sachsen og le Clerc fra Frankrig og hele Hobe af kunstfærdige Stukkatører fra det Venezianske, hvor jo i sin Tid Kronprins Frederik havde gjort sig bekjendt som Mæcen og Kunstelsker — eller i det mindste som Kunstneren, — og da endelig ogsaa »de to hollandske Billedhuggere«.

Om disse fremmede *) skulle vi ret straks tale, for saa vidt de vedrøre vort Æmne. Men først om de danske.

Vi antage, — skjönt det ikke er sikkert, — at Reyer, Roht, Schwabe, Niemeyer, Sturmberg og Warn-

*) Flere af dem maatte, karakteristisk nok for de Tider, tage Borgerkab i det kjøbenhavnske »Billedhugger«-Lav for at kunne nære sig for dets »Forfølgelser«, som Nerger i 1693, Quellinus 10. Dec. 1703, (L. Schwabe 1695).

heim alle vare danske, — om end sagtens alle til Hobe af tysk Afstamning.

P. (Peder?) Reyer var kun slet og ret Ornamentsbilledhugger, gjorde Spejlrammer, Konsolborde, ornerede Karosser, forfærdigede Uhyrer til Hoffets Karousseller o. l. Der vides ellers intet om ham, lige saa lidt om Roht eller Roth. — Andreas Niemeyer eller Neumeyer var baade Stenhugger og Billedhugger, gjorde Festons, kostbart dekorerede Marmorkamieer o. l. og var virksom paa mange kongelige Slotte, navnlig paa Fredensborg. Som Regel arbejdede han sammen med foran nævnte Andreas Gercken, Farbroder til Billedhuggeren Diderik Gercken ⁴⁴⁹).

Leonhard Schwabe var ventelig Søn eller Sønnesøn af Christian IV's Møntmester Nicolaus Schwabe. Som Ornamentsbilledhugger gjorde han forgyldte og med Skulpturarbejde prydede Borde, Spejlrammer o. lign., men var ogsaa en habil Stukkatør og gjorde som saadan kostbare Arbejder til Riddersalen paa Rosenborg ⁴⁵⁰). Som Statuarius gjorde han, som foran omtalt, 1702 en Statue til Frederiksberg, i 1706 en Apollo til Rosenborg Have (denne Statue kostede 60 Rdl.!) ⁴⁵¹), og 1708 fire »Kinders« af Sten til samme Have; s. A. et Enhjørningshoved til Kunstammeret *) o. a. m. ⁴⁵²). Til Frederiksberg Slotskirke gjorde han i 1709—1710 fire Englehoveder med Vinger og 22 joniske Kapitæler til de store Pilastre der, Ornamenter paa de 36 Kirkestole samme Steds o. a. m. ⁴⁵³). Den 31. Oktb. 1710 blev hans Hustru jordfæstet paa Petri Kirkes Urtegaard ⁴⁵⁴), han selv er uden Tvivl død snart efter.

*) Paa det gamle Kunstammer var der et helt Menageri af Dyr, udskaarne i Træ, som ovennævnte Enhjørning, Lam, Desmerkat, »Schweinhund« (Hyæne? 1768, af Grund,) osv.

Erik Warnheim arbejdede meget for kongelig Regning, nærmest som Ornamentsbilledhugger, gjorde Kaminer, Spejlrammer, ornerede Karosser o. l. Af statuariske Arbejder gjorde han 1729 fire Negerstatuer til Slotsbroen ved Kjøbenhavns Slot, rimeligvis ogsaa de fire Herkulesstatuer, som fordem stode paa Holmens Bro ⁴⁵⁵). Paa den store Brands Tid 1728 boede han i Gothersgade 225, gift, med et Barn og tre Svende ⁴⁵⁶). Han omtales endnu 1757, men der vides i øvrigt intet om ham.

Om Johan Christof Sturmberg have vi andet Steds ⁴⁵⁷) givet udførlige Oplysninger og henvise til disse. Her ville vi kun fremhæve, at han er den saa længe forgjæves søgte Mester til Christian V's og Dronning Charlotte Amalies pragtfulde Sarkofager i Roskilde Domkirke. I 1708 gjorde han Stukkaturplafonden i Frederiksberg Slotskirke, som ses der endnu den Dag i Dag, omsluttende Krocks »Apokalypse«, 1718 det kolossale Frontonrelief paa Kancellibygningen, 1721—1722 — sammen med sin Broder Johan Adam Sturmberg — det prægtige Stukkaturarbejde i Fredensborg Slots nederste Stokværks to Forgemakker og otte Sale og Kabinetter; videre Himmelen over og Billedhuggerarbejdet paa Prædikestolen i Frederiksberg Slots Kirke, foruden et Utal af »Kinders« o. a. m. til Rosenborg, Plafonds i Palæet bag Børsen, Frontonskulpturer til Kongens Boldhus osv. ⁴⁵⁸). Büsching, en Skribent fra Midten af forrige Aarhundrede, kalder ham »der berühmte Hofbildhauer« ⁴⁵⁹), Thiele ⁴⁶⁰) kalder ham ligeledes Hofbilledhugger *), hvad han dog ikke var, eftersom han aldrig var fast lønnet af Kongens

*) Ogsaa vi have i vor »Wiedewelt« fejlagtig gjort ham til Hofbilledhugger, (men rettet dette i vor Bog om Fredensborg). — Weilbach i hans »Konstnerlexikon« kalder ham ganske fejlagtig Nikolaj Sturmberg; nogen Kunstner af dette Navn har aldrig eksisteret. —

Kasse. Sturmberg nød stor Anseelse som Kunstner; som Elever af ham nævnes den hollandske Billedhugger Henrik Schemaker og Simon Stanley (død i Kjøbenhavn 1761). Han levede i trange Kaar, ejede en lille Hytte paa Kongens (Ny) Torv, — hvor nu Hattemager Bodeckers Hus staar, — Stue og Sal, med skjøn Stukkaturplafond af hans egen kunstfærdige Haand ⁴⁶¹). Han døde i Slutningen af 1722 bort fra Kone og Børn. Enken »*Ane Cathrine sahl. Sturmbergs*«, fortsatte i nogen Tid den afdødes Bedrift, støttet af Naboen Billedhugger Heimbrod og ventelig ogsaa af sin Svoger Billedhuggeren Johan Adam Sturmberg ⁴⁶²). Naar hun er død, vides ikke. Den sidst efterlevende af Sturmbergs Børn, en gammel Jomfru, Ane Cathrine Sturmberg, afgik ved Døden i Kjøbenhavn 21. Dec. 1783, 65 Aar gammel ⁴⁶³).

Christian Nërger var en Sachser, som var indvandret hertil i Christian V's første Aar. Han kan paa-vises her fra 1672, da han begyndte at fabrikere Spejle, hvad der ses af en allernaadigst afslaaet Ansøgning fra ham af 1696 om at maatte indføre Spejlglas mod Toldens Erlæggelse, (der var en kongelig privilegeret Spejlglasfabrik paa Christianshavn). Som Billedhugger arbejdede han 1673—1675 for Griffenfeld og gjorde Ørne o. a. paa dennes Hustrus Sarkofag ⁴⁶⁴), og siden i en lang Aarrække for kongelig Regning, baade som Ornamentsbilledhugger: paa Spejllammer, Borde, Karosser, Marmor-kaminer o. l., som Stenhugger (1686—1687): paa »*Croneburg*« og paa »*Friedrichsburgs* Gallerey, Portal und Fußstück im Borghofe«, og endelig som Statuarus: 1707—1708 seksten Statuetter af Gullandsk Sten til Rosenborg Slotshave, to »Kinders« af Marmor og fire lignende af gullandsk Sten; disse sidste synes at have været hans sidste Arbejder, og betaltes hans »Erben«. Som hans Hovedværk maa betragtes det prægtige Træskærværk

paa Orgelet i Vor Frelzers Kirke, ogsaa Stukkaturværket under Hvælvingerne i samme Kirke maa antages at være gjort af ham ⁴⁶⁵). Med at faa sin Betaling af Kongens Kasse for ydet Arbejde og sine til Materialier udlagte Penge havde det ofte store Vanskeligheder for ham, og flere Gange, saaledes 2. Maj 1692, — hvor han »aus höchst drängender Noth« bønfaller Christian V om at betale ham de 1338 Rdl., han nu i fem Aar har havt til gode hos Monarken for Arbejde paa Kronborg og Frederiksborg, — og 4. Nov. 1696 — se foran S. 21 — klager han sig gudsjammerligt ⁴⁶⁶). Han kaldes ofte Hofbilledhugger eller kongelig Billedhugger, han havde Bestalling »at være Voris Steen og Bildthugger« ⁴⁶⁷) og hans Bo blev behandlet af Borgretten som andre Hoffunktionærers og Hofkunstneres, men han ses desuagtet ikke at have nydt fast Løn af Kongens Kasse.

Nerger synes at have været en overordentlig foretagsom Mand og at have havt en Hob Jern — sagtens alt for mange — i Ilden. Foruden at være Billedhugger og Stenhugger og Stukkator skar han i Træ og Elfenben, lavede Spejle og gjorde Projekter: 12. Marts 1677 fik han Penge paa Haanden »for en *jntension* (o: Invention), at shjude, Granater ud aff«, 25. April s. A. 100 Rdl. »paa regnshab til de Bøsser at shjude Granater ud aff«, 3. Maj s. A. 100 Rdl. »paa Regenshab til de Kunstbøsser at forfærdige, som shjudes Granater ud aff«, 22. s. M. atter en lignende Sum i samme Øjemed, 2. Nov. s. A. femten Daler »for en *Model*, aff Berg Werch, Hans Kongl. Høyhed bekom forgangen Ny Aar« osv. ⁴⁶⁸). I sine sidste Aar anlagde han sammen med Kapitajn Johan Georg Mohtsmann eller Mostmann en Tømmerhandel og kom 1703 efter sin Kompagnons Død i Strid med dennes Arvinger, en Strid, som det trak længe ud med, og som gik til Højesteret, hvor den endnu verserede i 1708, da Nerger døde ⁴⁶⁹).

Han ejede seks Vaaninger i Gothersgade 212 ⁴⁷⁰) mellem Brøndstræde og Møntergade og boede ogsaa der med sin Hustru Christine Margrethe og sine mange Børn. Familien hørte til Petri Menighed, og baade Nerger og hans Hustru havde i mange Aar hver sin Kirkestol i den nævnte Menigheds Kirke ⁴⁷¹).

Christian Nerger afgik ved Døden i Dec. 1708 og blev 20. s. M. gravsat i Petri Kirkes gamle Kapel, hvor snart efter hans Enke (1. Marts 1709) og (7. Septb. 1711) hans Datter Anna, gift med Billedhuggeren Jakob Raage eller Rogge *), ligeledes bleve stedte til Hvile.

Den gamle Kunstner fik ikke længe Lov til at hvile i Fred i sin Grav, som han dog (10. Juli 1692) havde købt »auf ewige Verwesung«. Han havde en Søn, Johan Lorents, og en anden, der ligesom Faderen hed Christian Nerger. Der synes ikke at have været meget ved denne Christian Nerger, den gamle Billedhuggers ældste Søn, hvis han da ellers er identisk med den Christian Nerger, som 2. Jan. 1709 i Hollænderbyens forhen omtalte faldefærdige Trækirke lod døbe en lille Datter Christiane og 29. Marts 1711 en lille Søn Hans Frederik. Hvorom alting er: den gamle Billedhuggers Søn Christian Nerger blev 20. Oktb. 1711 i Frederiksberg Kirke viet til Catharine Margrethe Falck-eisen ⁴⁷²) **). Det var midt i »den svage Tid« (Pestens), og snart efter, 5. Marts 1712, blev der givet kongelig Konfirmation paa efterfølgende »Forskrivelse« mellem Christian Nerger d. y. og hans Aaret før afdøde Hustru,

*) I min »Fredensborg« S. 193 — hvortil henvises — kaldes han fejlagtigt »Jakob Roggen«.

***) L. Bobé i Personalhist. Tidsskr. 2. R. 4. Bd. Note: Chr. Nerger Billedhugger og Hustru Cath. Margr. Falckeisens Testamente osv. er urigtig; Bobé forveksler Faderen, Billedhuggeren, som var død 1708, med Sønnen.

hvilken Forskrivelse vi gjengive *in extenso* som et karakteristisk Dokument fra hine Dage.

Anno 1711, den 1. December: lod *Sr. Christian Nergers* forhen Elskelige Hustru Salig *Catharine Margrethe Falkeisen* os tvende underskrevne til sig kalde, efter at hun dagen tilforn var bleven deelagtig i sin Frelseris hellige Legem og Blod, og sagde nu er det den sjette Uges dag siden mit Bryllup. Og saasom hun vel fornam at hendes Sygdom ville blive til døden saa ønskede hun gierne at hendes Kiere Mand kunde efter hendes afgang være fri for hendes arvingers Tiltale, nogen arvedeel efter hende at bekomme, efterdi hun ikkun lidet eller intet hafde foröget hans Boe og Middel. Derpaa tilspurte Vi hende, om det var hendes betenkte Raad og fri Villie, at ingen uden hendes Mand skulle arve hende, hvortil hun svarede ja og sagde, at Gud skulle være hendes Vidne dertil, ydermere spurte mand hende, om mand skulle forfatte noget skriftligt derom, og om hun ville og kunde det med egen Haand underskrive, hvortil hun svarede, jeg er saa afmægtig, at jeg ikke kand røre min Haand formedelst det tilfælde under min Arm (Pestbylder?), og hvorledes skulde jeg da kunde skrive, jeg meener at det er nok, at I tvende hører mine Ord og kand vidne det med min Mand, naar jeg er død og borte. *Sr. Neger* bad, at hun intet skulde bekymre sig dermed hand ville formode at Gud endnu skulle spare hende denne gang saa de skulle begge blive fri for Arvingers Tiltale paa begge sider; Men dertil svarede den Salig *Matrone* min Hierte Mand! du seer vel at her er intet andet for mig end døden, og Gud som har samlet os vil nu skille os ad igjen, lad det være, som jeg siger, jeg vil ikke at mine arvinger skal have noget imod dig eller gjøre dig fortræd efter min død, og I Hr. Peder og *Monsr.* Philip skal være hans Vidner dertil. At

dette saaledes *passerede, testerer* Vi med egne Hænders underskrivelse og Signeters hostrykkelse, og om videre skulle begieres ved Eed ville bekræfte. *Lazaretet* d. 2. *Decembr Anno 1711.*

Peder Hammer uværdig Præst for *Lazaretet* (L. S.)
Philip Volsckou *Chirurgus* ved *Lazaretet* (L. S.) ⁴⁷³).

Den unge Christian Nerger havde i Dec. 1710 for-gjæves søgt om at blive Skifteskriver i Frederiksborg Amt ⁴⁷⁴), men var kort efter bleven Spisemester ved »Lazaretet«, Pestlazarethet paa Vodrofs Plads ved Ladegaarden; han omtales ⁴⁷⁵) som »en fattig Student, der har paataget sig at spise de Svage«. Senere bosatte han sig i Landsbyen Bringe i Nordsjælland, og ved Transport af 17. Oktbr. 1722 afstod han paa egne og »Sämtlicher Seel. Nerger Erben« Vegne den Grav, hvori hans gamle Faders Lig næppe endnu var bleven koldt, til Dr. Dyrkop, Sognepræst ved Petri Kirke, — en Transaktion, der hverken gjør Sælgeren eller Kjøberen Ære ⁴⁷⁶). Da Gravstedet nu blev opført af Murværk fra Grunden af, er formodentlig den gamle Billedhuggers Ben blevne nedgravne et eller andet Sted paa Kirkens »Urtegaard«.

Familienavnet Nerger kan forfølges temmelig langt ned i Tiden: 30. Nov. 1740 forfremmedes Løjtenant Johannes Nerger (foranstaaende Hans Fr. Nerger?) til Kapitajn, og i 1798 dør den 27aarige theologiske Candidat Nikolai Nergers Søn Christian Frederik Nerger, ni Maaneder gammel ⁴⁷⁷).

Endelig var der »die Beeden Holländischen Bildhauer«. Hvem var de?

Vi maa grave dybt ned i Arkivernes hemmelighedsfulde Afgrunde for at skaffe at vide, hvem disse to hollandske Billedhuggere egentlig har været. Vi maa stræbe at finde en eller anden af deres egenhændige Kvitteringer og Skrivelser til Monarken deres Arbejder angaaende

for om muligt deraf at se, hvem de var og hvad de hed, — og det er ikke noget lysteligt Arbejde.

Imidlertid, — vi finde dem, — og i den ene af dem endog en ret god gammel Bekjendt.

De to hollandske Billedhuggere vare Emanuel Kuekelaere og Abraham Breusegem. Om den førstnævnte vide vi lidet, saa godt som intet. Han var til Stede her i Kjøbenhavn i Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede og gjorde her, sammen med Breusegem, Alteret i den af Christian V opførte Frelsers Kirke paa Christianshavn (i dettes ældste Skikkelse). Men derefter forsvinder han fuldstændig for Forskerens Blikke, er formodentlig vendt tilbage til sit hollandske Fædreland.

Medens Kuekelaere tidligt rystede det danske Støv af sine Fødder og drog bort, slog Abraham Breusegem (eller Bræusægæm, som han selv skriver), sig ned i Kjøbenhavn og lagde ogsaa sine Ben her. Han synes i sin Ungdom at have været under en habil Kunstners Haand, ventelig en eller anden af den store Kunstnerfamilie Quellinus, men var ellers selv en maadelig Billedhugger og blev heller aldrig andet, om han end, hovedsagelig vel fordi han var fra fremmede Lande, ikke blev saa lidt sysselsat. Desuagtet sad han dog ved sin Død i trange Kaar. Dette er ikke saa forunderligt, naar henses til de Priser, der i hans Tid betaltes for statuariske Arbejder her hjemme. Vel fik han i 1708 for fire Marmorstatuer til Haven ved Kjøbenhavns Slots Ridebane 240 Rdl., altsaa 60 Daler for Stykket ⁴⁷⁸), men for de seksten Statuer og Statuetter af ham, som stod i Rosenborg Have, fik han kun — ti Daler Stykket, og det kan ikke siges at være rundelig Betaling ⁴⁷⁹), selv ikke for den Tid. Det kan tænkes, at disse Arbejder ikke vare synderlig mere værd, og vist er det i al Fald, at baade

samtidige og senere udenlandske Skribenter fælde haarde Domme over de i Rosenborg Have opstillede statuariske Arbejder, altsaa ogsaa over Breusegems ⁴⁸⁰).

Breusegem var virksom for kongelig Regning mange andre Steder end paa Rosenborg, men hans betydeligste Arbejde var det ovenfor berørte, han udførte sammen med Kuekelaere, nemlig Alteret i Vor Frelsers Kirke i dets ældste Skikkelse. Om dette var der 24. Okt. 1697 afsluttet Kontrakt mellem de to hollandske Billedhuggere og kongelig Bygmester Hans Stenvinkel paa Monarkens Vegne: de skulde for 1000 Rdl. gjøre fire Marmorstatuer: »*Christum, einen Engel, Justitiam und Fidem*«. De fire Marmorstatuer vare færdige sidst i Febr. eller først i Marts 1700 og bleve tagne i Øjesyn af den unge Kong Frederik IV, der fandt dem tilfredsstillende i alle Maader. Ogsaa den nys afdøde Christian V havde beset deres Arbejde, fundet Velbehag deri og (Juni 1699) paalagt de to Kunstnere at gjøre en Carton af det vordende Alter »nach dem *Modell* und vollkommener grösze unsers Salvatoris Kirche *Chor*« (sic), — hvilken Carton blev — 25 Alen høj og var meget »*courieux*« forfærdiget. Den 8. Marts 1700 bede de to Billedhuggere nu Kong Frederik betale dem, hvad han er dem skyldig for disse Arbejder som og 60 Rdl. for en af dem paa Christian V's Ordre forfærdiget LermodeL til en af ovenfor nævnte Marmorstøtter, hvilken Model henstod paa Rosenborg. Men det gik ikke saa let at faa Penge af Frederik IV, og de to Billedhuggere maatte paany 7. April anraabe Monarken om at faa deres Betaling for Statuerne og den store Carton og for »das Bild von Pottmacher Lehm, so auf *Rosenburg* in der *la Moureuschen* (∩: i l'Amoureux') werckstedt Zu finden«, denne LermodeL havde de »Zimbliche Zeit auf gespillet«, og de fandt derfor, at 60 Rdl. for den ikke var noget ubeskedent Forlangende ⁴⁸¹).

Og under 16. Maj 1700 tilbyde de at forfærdige Alter-Retablen, med tre Engle af Lindetræ »jeder 5 ellen Lang, *Item Eine Crone* von 5 Ellen hoch und Breit, wie auch 12 Kinder mit Engelskopfen jedesz Kind 2 ellen Lang«, alt meget »*courieux* und nett« udført, for andre 1000 Rdl. ⁴⁸²). Og da de to hollandske Billedhuggere havde Christian V's kongelige Løfte om at fuldende Alterværket i Vor Frelzers Kirke, — hvad de da ogsaa i deres Skrivelser til den unge Konge beraabe sig paa, — kan man nok gaa ud fra, at ogsaa Alterretablen blev gjort af dem ⁴⁸³).

For Resten var en stor Del af deres Alterværk ikke synderlig beventd, og allerede faa Aar efter, 1725—1729, maatte Heimbrod foretage en grundig Udbedring af det, da det allerede den Gang var meget forfaldent ⁴⁸⁴).

Der er Grund til at tro, at de i de kongelige Regnskaber nævnte Stenhuggere Brockam, — der rigtignok kaldes Henrik Brockam, — Brocken og Brosken alle tre ere identiske med Breusegem, — »Brosken« er aabenbart en korrumperet Udtale af »Breusegem« — og er dette Tilfældet, hvad der næppe kan være nogen Tvivl om, har han ogsaa gjort den skjønne Stenportal, hvorigjennem Hovedindgangen (fra St. Annegade) er til Vor Frelzers Kirke.

I 1709 førte han Proces med det Vestindisk-Guineiske Kompagni om hans Hustrus Søn af første Ægteskab, afgangne Hartvig Meyer, »forrige Opperhoved paa Fæstningen Christiansborg udi Guinea, hans Efterladenskaber« ⁴⁸⁵). I Pestens Tid, da Døden slog ned rundt om den gamle Mand, søgte og fik han kongelig Stadfæstelse, dateret Jægersborg 3. Oktb. 1711, paa en Forskrivning mellem ham og hans Hustru Anna Catharine Fustus, tidligere gift med forannævnte Hartvig Meyer

eller Mejers Fader, afgangne Kapitajn Mejer ⁴⁸⁶). Kort efter døde den gamle Kunstner. —

Af de to Medaillører, vi have nævnt, Peder Berg og Anton Meybusch, var den første en lidet betydelig Kunstner, om han end blev en Del sysselsat, navnlig efter at den kongelige Stempelstikker Christofer Schneider var afgaaet ved Døden 1701 og Meybusch snart efter (1702) bortkaldtes. I 1696 blev han Hofkunstner med 200 Rdl. aarlig Løn af Kongens Partikulærkasse. Paa den store Brands Tid 1728 boede han med Kone og Barn i Helsingørgade 292, ved Siden af Kunstammerforvalter Bendix Grottschilling og Møntmester Winecke ⁴⁸⁷), og menes at være død 1733.

Meybusch var derimod en i sit Fag ypperlig Kunstner og meget frugtbar. Han var tysk af Fødsel, men træffes allerede her i Danmark i Frederik III's Tid. Det var dog først efter nogle Aars Ophold i Sverige og i Paris, at han som en anset Kunstner blev kongelig dansk Medaillør (1690) med tusende Daler aarlig og særskilt Betaling for de af ham skaarne Medailler. Af disse have vi nævnt nogle foran; om de øvrige, — og de ere mange, — maa man efterlæse andre Steder. Meybusch var en velhavende Mand og ejede flere Huse i Kjøbenhavn: paa Kjøbmagergade, i Borgergade, Larsbjørnstræde, St. Pederstræde. Han døde 1. Maj 1702, hans Enke Anna Catharine Warberg, svensk af Fødsel, overlevede ham i mange Aar. Under Byens Brand 1728 led hun store Tab, da flere af hendes Ejendomme nedbrændte; selv maatte hun med Barn og Tyende (to Karle og tre Piger!) flygte ud af sit brændende Hus i St. Pederstræde, ved Hjørnet af Lille Larsbjørnstræde, og søge Tilflugt hos Etatsraad Neve's Enke ved Stranden 200 ⁴⁸⁸). Hun overlevede ikke længe alle disse Ulykker,

hun døde i April 1731 og blev jordet hos sin forudgangne Ægtefælle i Petri Kirkes gamle Kapel ⁴⁸⁹).

Til Slutning endnu kun et Par Ord om de italienske Stukkatører, som vare virksomme paa det allerældste Frederiksberg Slot. Skal vi regne dem med til Kunstnerne?

I fordums Dage gjorde man det. Den Gang havde Kunst og Haandværk endnu ikke skilt sig fuldstændig ud fra hinanden her hjemme, og enhver »Billedhugger« var tillige »Steinschneider« (∴ Stenhugger) og »Træsnyder« (∴ Træsniiter, Billedskærer) og Stukkatør eller »Stukarbeiter«. Vore tre betydeligste Billedhuggere her hjemme før Wiedewelts Dage: Sturmberg, Ehbisch *) og Gercken, nævnes stadigt i de gamle Dokumenter ikke alene som »Bilthauers«, men ogsaa som »Steinhauers« og »Stukka-teurs« eller »Gipsarbeiter«, — og det endskjønt Sturmberg, som meldt, har gjort Christian V's og hans Dronnings pragtfulde Marmorsarkofager i Roskilde Domkirke, Ehbisch flere Altere i Kjøbenhavns Kirker og det storladne Levetzauske Monument i Tjele Kirke o. m. a. og Gercken Kong Frederik IV's og Dronning Anna Sofies Sarkofager i Roskilde Domkirke ⁴⁹⁰). Og »der Gipsarbeiter Brenno«, som i Frederik IV's og Christian VI's Tid var virksom her, gjorde bl. m. a. 1743 Stukkaturplafonden i Ridder-salen paa (det i 1794 afbrændte) Christiansborg Slot, men ogsaa (1716) Gravmælet over Vilhelm Ahlefeld og Hustru i Hamborgs (forlængst nedbrudte) Domkirke og et lignende over Frederik Gedde i St. Hans Kirke i Odense ⁴⁹¹). Kunstnere som Sturmberg og Ehbisch og

*) Hans Navn er Ehbisch, **ikke** Ebisch, som Weilbach i sit »Kunstner-Lex.« kalder ham. Endnu i sit nye »Kunstner-Lexikon« synes Weilbach grumme nødtigt at ville give slip paa det urigtige »Ebisch«, skjønt den gamle Mesters rette Navn »Ehbisch« forlængst er kjendt (siden min Bog om Fredensborg fremkom).

Gercken og Brenno, — hvor lidet betydelige disse nu end kunne være, — vare nu ganske vist ikke de italienske Stukkatører, som vare virksomme paa det allerældste Frederiksberg, og flere af dem, som Rigas og Brenta og Parini, arbejdede, som det synes, kun rent haandværksmæssigt, ved fladt Arbejde og ordinært Dynnikeværk; derimod synes »Johan Peter« (o: Giampiero) Bellasio at have været en habil Kunstner; i det mindste udførte han, som vi foran have set, meget omfangsrige og betydelige Stukkaturværker paa Frederiksberg Slot: i den store Sal, Rosen, i Kongeparrets Sovegemakker, i de to Forgemakker, og fik disse Arbejder betalt med betydelige Summer. Og i 1703 gjorde han lignende Arbejder til Beløb af 850 Daler (nu i Værdi = 5100 Kr.) i Galeriet »überm Leungang« ved Kjøbenhavns Slot. En ordinær Gibser eller Fusker i Billedhuggeriet vilde man ikke have overdraget saa betydelige Arbejder.

Hvor skrev alle disse italienske Kunstnere sig fra? Og de mange andre, som noget senere optræde her hjemme? Ja, efter Navnene at dømme synes de fleste af dem at have været Venezianere, eller i det mindste fra det Venezianske, som jo den Gang omfattede Halvdelen af Italien Norden for Pofloden. Det er jo ogsaa bekjendt nok, at Frederik IV elskede Venedig og af Forkjærlighed for denne By og dens brogede Liv dvælede forholdsvis længe der, i Lagunernes Stad, hvor den lettest tænkelige Adgang til alle sandselige Nydelser den Gang og længe efter lokkede Skarer af Fyrster og Stormænd og rige Rejsende og fornemme Dagdrivere hen ⁴⁹²), og det ligger derfor nær at slutte, at mange Kunstnere, som maaske forgjæves havde søgt Lykke og Medbør ved Lagunernes Bredder og følt sig som Pygmæer lige over for de store hedengangne Mesterses Værker, ere udvandrede til den kunstelskende nordiske Monarks Hoved-

stad ved Øresundets Kyster. Ved Giampiero Bellasio's Navn er det umuligt andet end at tænke paa det fortryllende Bellaggio ved Comosøen; Brenta er øjensynlig fra Lagunbyen lige over for Brentaflodens Munding, ogsaa for Fornavnets Skyld: »Joano« ɔ: Zuan, veneziansk for Giovanni. Havde Giuseppe Rigas været ægte Italiener — og ikke Venezianer —, vilde hans Navn ikke have endt med en Konsonant, hvad intet ægte italiensk Navn gjør, (men derimod særdeles mange venezianske For- og Slægtsnavne: Zen, Lin, Tron, Bragadin, Manin, Corner, Condulmer osv.) Af indvandrede italienske Kunstnere, som faa Aar senere optræde her hjemme, var Innocenzio Bellavita fra Verona, altsaa ogsaa Venezianer, Miani*)⁴⁹³) fra selve Venedig, rimeligvis endog en Barnabotto**) af ældgammel forarmet Patricierslægt, Fabris ligeledes fra Venedig⁴⁹⁴), Brenno⁴⁹⁵) fra Mendrisio ved Gardasøen. Giambattista Aprili, Giovanni Pozzi og den dygtige Domenico Carbonetti, som alle i 1708 og senere vare virksomme paa Frederiksberg, hørte ogsaa hjemme i det Venezianske, Francesco Quadri rimeligvis i Bologna. —

Naar jeg paa nærmest foranstaaende Blade har talt — udførligere, end jeg egentlig havde foresat mig —

*) Denne Maler hed Hieronimo M., — hvad jeg i min »Fredensborg« o. a. St. har oplyst, efter mange Gange at have havt Miani's egenhændige Underskrift paa forskjellige Dokumenter for Øje. Derimod hed han **ikke** Annibale M., som Weilbach i sit »Konstner-Lex.« formoder, og hvad han i sit »Kunstner-Lex.« — mærkværdigt nok — endnu synes at ville slaa et Slag for.

**) Barnabotti, fattige Adelsmænd af til Dels ældgamle Slægter, som undertiden levede alt andet end adeligt og i 17. og 18. Aarhundrede i stort Antal holdt til i Kvarteret San Barnaba i Venedig. Maleren Hieronimo Mianis Navne (og sandsynligvis en af hans Forfædre) stiftede som bekendt de somaskiske Munkes Orden. Der lever endnu (1890) en adelig Cavaliere Miani og en Tømmerhandler af samme Navn i Venedig.

om lidet betydelige og nu vel næsten ubekjendte Kunstnere: om Kuekelaere og Jochumsen, om Böhme og Breusegem og om de indkaldte og indvandrede Italienerne, saa er det først og fremmest, fordi de alle til Hobe staa i nærmere eller fjernere Rapport til det Æmne, jeg behandler, Frederiksberg Slots ældste Historie, — dernæst fordi jeg tror at burde benytte Lejligheden til at faa de om dem samlede Oplysninger og Bemærkninger trykte — og altsaa bevarede, — og endelig fordi jeg næppe nogensinde mere kommer tilbage til Kunst og Kunstnere herhjemme paa de Tider, — med mindre der levnes mig Kraft og Tid til i et andet, maaske ogsaa tredie Bind at føre Frederiksberg Slots Historie ned til Christian VII's Dage.

Tillæg I.

Henvisning til de benyttede Kilder.

¹⁾ (Lauerentzen) Tage-Register Chr. V. — ²⁾ Sml. Dr. O. Nielsen i »Illustr. T. 1877 Nr. 938; Dske Atl. II S. 223. — ³⁾ Sjæll. Tegn. 34, 219. — ⁴⁾ Sml, Sjæll. Regist. 40, 333—334. — ⁵⁾ Sjæll. Tegn. 35, 731—733. — ⁶⁾ ibid. 36, 494—495. — ⁷⁾ ibid. 38, 748. — ⁸⁾ ibid. 38, 754. — ⁹⁾ ibid. 40, 858. — ¹⁰⁾ Sjæll. Reg. 29, 488—489. — ¹¹⁾ Sjæll. Tegn. 37, 27. — ¹²⁾ Sjæll. Reg. 31, 590—591. — ¹³⁾ Synsforretning af 1682, Matrikelarkivet. — ¹⁴⁾ Maanedl. Relat. Juni 1697; Unv. Bibl. Mskpt. 62 (»det Restgaardske Mskpt.«). — ¹⁵⁾ Birkerods Dagb. (ved Molbech) S. 383. — ¹⁶⁾ Sjæll. Tegn. 51, 155. — ¹⁷⁾ Sjæll. Regist. 40, 333—334. — ¹⁸⁾ O. Nielsen i »Illustr. Tid.« 1877 Nr. 938. — ¹⁹⁾ Synsforretn. 1682, Matrikelarkivet. — ²⁰⁾ Sjæll. Tegn. 26, 524. — ²¹⁾ ibid. 26, 485. — ²²⁾ ibid. 37, 160. — ²³⁾ O. Nielsen i »Illustr. Tid.« 1877 Nr. 938. — ²⁴⁾ P. W. Becker, Sml. t. Danm. Hist. II S. 231, efter den svenske Resident Gustaf Liliencronas Breve til Carl XI, 1663—1670. — ²⁵⁾ Sjæll. Reg. 36, 387—391. — ²⁶⁾ Synsforretning 1682, Matrikelarkivet. — ²⁷⁾ Mém. de Ch. A. de la Tremoille, Genève 1876, S. 104. — ²⁸⁾ P. W. Becker, Sml. II, 226; Bordning, poet. Merkur, Septbr.—Oktbr. 1689; Brock, hist. Efterretn. om Rosenborg I, 107 ff. — ²⁹⁾ Sjæll. Tegn. 40, 602. — ³⁰⁾ Universitetets Bibl. Mskpt. Fol. Nr. 62. — ³¹⁾ ibid. — ³²⁾ ibid. — ³³⁾ ibid. — ³⁴⁾ ibid. — ³⁵⁾ ibid. — ³⁶⁾ P. W. Becker Saml. II. — ³⁷⁾ Unv. Bibl. Mskpt. Fol. 62. — ³⁸⁾ ibid. — ³⁹⁾ ibid. — ⁴⁰⁾ Kontrakt af 11. Febr. 1698 med Ernst Brandenburg. (Rigsark.) — ⁴¹⁾ O. Nielsen i »Illustr. Tid.« 1877, Nr. 938. — ⁴²⁾ Meddelt af Dr. O. Nielsen i Kbhvns Dipl. 4 H. S. 789. — ⁴³⁾ O. Nielsen i »Illustr. Tid.« 1877, Nr. 938. — ⁴⁴⁾ Synsforretning 1682, Matrikelarkivet; Kbh. Dipl. 4 H.

S. 789. — ⁴⁵) *ibid.* — ⁴⁶) A. Eberlin, Frederiksberg (Kbh. 1888) S. 14. — ⁴⁷) Synsforretn. 1682. — ⁴⁸) A. Eberlin S. 16. — ⁴⁹) Thurah, d. Vitruv II S. 111; Dske Atl. II S. 223. — ⁵⁰) Riegels, Frederik IV, I, S. 28. — ⁵¹) A. Eberlin, S. 13; O. Nielsen i »Illustr. Tid.« 1877 Nr. 938. — ⁵²) A. Eberlin, S. 13. — ⁵³) Partikulærkassens Regnskab 1700 — ⁵⁴) Kontrakt af 11. Febr. 1698, Rigsark. — ⁵⁵) *ibid.* — ⁵⁶) Extract aus d. Baurechn. 1705—1706, Rigsark. — ⁵⁷) Delib. Prot. 39, fol. 149. — ⁵⁸) Part. K. R. 1700. — ⁵⁹) Sml. f. Ex. Meier, Fredensborg S. 45—52. — ⁶⁰) Part. K. R. 1704. — ⁶¹) Part. K. R., *passim.* — ⁶²) Part. K. R. 1699. — ⁶³) Part. K. R. 1700. — ⁶⁴) Extract a. d. Baurechn. 1705—1706. — ⁶⁵) Meier, Fredensborg, S. 43. — ⁶⁶) *ibid.* S. 40. — ⁶⁷) Bau-Rechn. d. Hauszes Fridrichsberg, Rigsark. — ⁶⁸) Thurah, Dske. Vitruv II S. 111. — ⁶⁹) Nytaarsrullen 1699, Rigsark. — ⁷⁰) *ibid.* — ⁷¹) Ravn, Musikforeningens Festskr. 1886, S. 20. — ⁷²) *ibid.* — ⁷³) Part. K. R. 1703. — ⁷⁴) *ibid.* 1702. — ⁷⁵) Kammerreglement 1704. — ⁷⁶) Part. K. R. 1681. — ⁷⁷) *ibid.* 1671, 14 Oktb. — ⁷⁸) *ibid.* 1672, 16. Novb. — ⁷⁹) *ibid.* 1688, 10. Oktb. — ⁸⁰) *ibid.* 1684, 15. Novb. — ⁸¹) *ibid.* 1682, 7. Decbr. — ⁸²) Le Mazurier, Galerie du Théâtre fr.; Campardon, les Comédiens du Roi de la troupe fr., Paris 1879, S. 69. — ⁸³) Unv. Bibl. Mskpt. Fol. Nr. 62. — ⁸⁴) *ibid.* — ⁸⁵) Part. K. R. 1701. — ⁸⁶) *ibid.* — ⁸⁷) *ibid.* — ⁸⁸) Meier, Fredensborg, S. 196. — ⁸⁹) *ibid.* S. 198. — ⁹⁰) *ibid.* S. 193. — ⁹¹) Sml Relat. om Caroussellen 27. April 1695; (Lauerentzens) Tage-Regist. Chr. V; Bussæus S. 364; Birkerods Dagb. S. 302. — ⁹²) Tage-Regist. Chr. V. — ⁹³) Relation om Karussellet 27. April 1695; Tage-Regist. Chr. V; Buss. S. 364; Birkerod S. 302. — ⁹⁴) Unv. Bibl. Mskp. Fol. Nr. 62. — ⁹⁵) Originale kgl. Resol. 1696. — ⁹⁶) Part. K. R. 1696. — ⁹⁷) Birkerod S. 308. — ⁹⁸) Maanedl. Relat. 1696. — ⁹⁹) Unv. Bibl. Mskpt. Fol. Nr. 62. — ¹⁰⁰) Maanedl. Rel. 1696 Maj, Unv. Bibl. Mskpt. Fol. Nr. 62. — ¹⁰¹) Maanedl. Rel. 1697, Apr. — ¹⁰²) Unv. Bibl. Mskpt. Fol. Nr. 62. — ¹⁰³) Maanedl. Rel. 1697, Apr.; Tage-Regist. Chr. V; Buss. S. 41. — ¹⁰⁴) Unv. Bibl. Mskpt. Fol. Nr. 62. — ¹⁰⁵) *ibid.* — ¹⁰⁶) *ibid.* — ¹⁰⁷) *ibid.* — ¹⁰⁸) Jvnf. Bendix Didriksøn, det kostelige og kgl. Slot Frberg osv. Kbh. 1705; V. Bering, Obsidio Hauniens. S. 18 og 26. — ¹⁰⁹) Nye Tid. 1700. — ¹¹⁰) Vrigny, Rel. d'un voyage fait en Danemarc 1702, S. 135. — ¹¹¹) Sml. J. Møller i Skand. Litt. S. Skr. B. 23, S. 55 ff; E. Holm, Fr. IV, i Biogr. Lex. — ¹¹²) E. Holm, *ibid.* — ¹¹³) J. Møller i Skand. Litt. S. Skr. Bd. 23, S. 12. — ¹¹⁴) Kbh. maanedl. Postrytter 1722; Meier, Fredensborg, S. 6. — ¹¹⁵) Sml. J. Møller anf. Skr. S. 12. — ¹¹⁶) Planer over Villaerne i Frascati findes i Pater Kircher, Lazio (c: Latium), Eschinardi, topogr. Kort; Volpi, Lazio, Tome 13. — ¹¹⁷) Thurah, Dsk. Vitruv II S. 112. — ¹¹⁸) Bendix Didr. anf. Poem, Kbh. 1705. — ¹¹⁹) Vrigny S. 414. — ¹²⁰) Kbhvns Dipl. 4. Hefte S. 784—786. —

¹²¹) Bendix Didr., Frberg. — ¹²²) Eberlin, S. 3. — ¹²³) Amtsregnsk. 1672; Eberlin S. 10. — ¹²⁴) Bendix Didr., Frberg. — ¹²⁵) Vrigny S. 414. — ¹²⁶) Bendix Didr., Frberg, — ¹²⁷) Meier, Marmorkirken S. 32. — ¹²⁸) Part. K. R. 1700. — ¹²⁹) Chrhavns Kirkes Daabsprotokol. — ¹³⁰) Mandtal og Beregn. over de Fam., som i de fra Ildebr. conserv. Distr. findes osv. 1728. Mskpt. i Rigsarkivet. — ¹³¹) I Rigsarkivet. — ¹³²) Vrigny S. 134. — ¹³³) Meier, Fredensborg, S. 68 f. — ¹³⁴) Petri Kirkes Stoleregnskab 1702. — ¹³⁵) Birkerod S. 506. — ¹³⁶) Mandtal over Hovedskatten 1645. — ¹³⁷) Part. K. R. 1713; Meier, Fredensborg S. 7. — ¹³⁸) Petri Kirkes Ligprotokoller. — ¹³⁹) Extr. af Bygn. Regnsk. 1701—1706, Rigsark. — ¹⁴⁰) Part. K. R. 1699. — ¹⁴¹) *ibid.*, Nov. 2. — ¹⁴²) Bau-Rechn. d. Hauses Frberg., Rigsark. — ¹⁴³) *ibid.* — ¹⁴⁴) Part. K. R. 1700. — ¹⁴⁵) Bau-Rechn. d. Hauses Frberg, Rigsark. — ¹⁴⁶) *ibid.* 1699. — ¹⁴⁷) *ibid.* 1699—1702. — ¹⁴⁸) *ibid.* 1700. — ¹⁴⁹) H. M. Fenger, i Mindeblade over 200 Aars Festen i Frels. K. 1882. — ¹⁵⁰) Bau-Rechn. d. H. Frberg 1700. — ¹⁵¹) Kontrakt af 11. Jan. 1700, Rigsark. — ¹⁵²) Bygn. Regnsk. 1702. — ¹⁵³) Meier, Fredensb. S. 71, 134; S. Marmor-kirken S. 13 ff, 41. — ¹⁵⁴) Tilskueren, Jan. 1890, S. 103. — ¹⁵⁵) Part. K. R. 1699. — ¹⁵⁶) *ibid.* 1702. — ¹⁵⁷) Ohnfehlb. Beweis osv. i Extr. af Bygn. Regnsk. 1701—1706. — ¹⁵⁸) Bendix Didr., Frberg. — ¹⁵⁹) *ibid.* — ¹⁶⁰) Specific. derj. Pöste so auf I. K. M. expressen Befehl osv. Rigsark. — ¹⁶¹) Sml. R. Haupt, Bau- u. Kunstdenkm. d. Prov. Schles. Holst. III, S. 175, 194. — ¹⁶²) Specific. derj. Pöste osv. — ¹⁶³) Bau-Rechn. d. H. Frberg 1699—1703. — ¹⁶⁴) Wochentl. Extr. d. Bau-Rechn. 1706. — ¹⁶⁵) Bau-Rechn. d. H. Fr. Nov. 1701. — ¹⁶⁶) Specific. derj. Pöste osv. — ¹⁶⁷) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1699—1703. — ¹⁶⁸) Specific. derj. Pöste osv. — ¹⁶⁹) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1699—1703. — ¹⁷⁰) Bendix Didr., Frberg. — ¹⁷¹) *ibid.* — ¹⁷²) *ibid.* — ¹⁷³) Specific. derj. Pöste osv. — ¹⁷⁴) Bau-Rechn. d. H. Fr. 3. Febr. 1700; F. R. Friis, Sml. til danske Bygn. og Kunsthist. S. 90. — ¹⁷⁵) Bendix Didr., Frberg. — ¹⁷⁶) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1703. — ¹⁷⁷) F. R. Friis, Sml. S. 94. — ¹⁷⁸) Meier, Wiedewelt S. 11; S., lidt om Kunstn. her hj. 1728, i Nat. T. 16. Nov. 1884, S., Fra Kunstakad. allerældste Dage, i Tilskueren 1886, S., Folkehold i Kbh. paa Holbergs Tid, i Museum 1890. — ¹⁷⁹) Bendix Didr., Frberg. — ¹⁸⁰) Meier, i Tidsskr. f. Kunstindustri, 1886. — ¹⁸¹) Bau-Rechn. d. H. Frberg. — ¹⁸²) *ibid.* — ¹⁸³) Extr. aus d. Bau-Rechn. 1705—1706; F. R. Friis, Sml. S. 99 ff. — ¹⁸⁴) Bau-Rechn. d. H. Frberg. — ¹⁸⁵) Extr. aus d. Bau-Rechn. 1705—1706. — ¹⁸⁶) F. R. Friis, Sml. S. 99 ff. — ¹⁸⁷) *ibid.* S. 95. — ¹⁸⁸) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705—1706; F. R. Friis, Sml. — ¹⁸⁹) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705—1706. — ¹⁹⁰) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ¹⁹¹) Specific. derj. Pöste osv. — ¹⁹²) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ¹⁹³) Meier, Fredensborg S. 48. — ¹⁹⁴) Hofholdningssager 1692—1741, udt. af D. Sml. Rigsark. — ¹⁹⁵) Sml. Meier, Fredensborg S. 45—52. —

¹⁹⁶) Bau-Rechn. d. H. Frberg. — ¹⁹⁷) *ibid.* — ¹⁹⁸) Design. og Tabb. over de her udi Staden (1728) afbrændte osv. Rigsarkiv. — ¹⁹⁹) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1702; — Om de Cheusses se Harbou i Biogr. Lex. — ²⁰⁰) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1702. — ²⁰¹) Part. K. R. 1702. — ²⁰²) *ibid.* 1701. — ²⁰³) Nyrop, Dansk Glasindustri; Meier, Fredensb. S. 14. — ²⁰⁴) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²⁰⁵) Meier, Fredensb. S. 14. — ²⁰⁶) Specific. derj. Pöste osv. — ²⁰⁷) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²⁰⁸) Bendix Didr. Fr. — ²⁰⁹) *ibid.* — ²¹⁰) Part. K. R. 1701, Febr. — ²¹¹) Specific. derj. Pöste osv. — ²¹²) Bendix Didr. Frberg. — ²¹³) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²¹⁴) Bendix Didr. Frberg. — ²¹⁵) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²¹⁶) Part. K. R. 1700. — ²¹⁷) Sjæll. Reg. 46, 307—308. — ²¹⁸) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²¹⁹) *ibid.* — ²²⁰) Meier, Fredensb. S. 174. — ²²¹) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²²²) *ibid.* — ²²³) Vrigny. — ²²⁴) R. Haupt, Bau- u. Kunstdenkm. osv. II S. 463. — ²²⁵) Wiedewelt til Overbygningsdir. 5. Juni 1772; Meier, Wied. S. 97. — ²²⁶) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²²⁷) Hofholdn. Sager 1682—1741, udt. af D. Sml. — ²²⁸) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²²⁹) *ibid.* — ²³⁰) Specific. derj. Pöste osv. — ²³¹) *ibid.* — ²³²) Part. K. R. 1700. — ²³³) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²³⁴) Thiele, Kunstakad. og Heststatuen; Meier, i Biogr. Lex. o. a. St. — ²³⁵) Sml. Meier, Fredensb. S. 52. — ²³⁶) *ibid.* — ²³⁷) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²³⁸) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705. — ²³⁹) *ibid.* 1706. — ²⁴⁰) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²⁴¹) Specific. derj. Pöste osv. — ²⁴²) Bau-Rechn. d. H. Fr. — ²⁴³) Specific. derj. Pöste osv. — ²⁴⁴) Bendix Didr. Frberg. — ²⁴⁵) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1703. — ²⁴⁶) Sjæll. Tegn. 39, 306. — ²⁴⁷) Meier, Marmorkirken S. 43 ff. — ²⁴⁸) *ibid.* — ²⁴⁹) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1703. — ²⁵⁰) Meier, Marmork. S. 43 ff. — ²⁵¹) *ibid.* — ²⁵²) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1702. — ²⁵³) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1706. — ²⁵⁴) Bendix Didr. Frberg. — ²⁵⁵) *ibid.* — ²⁵⁶) Sml. F. R. Friis, Sml. S. 96. — ²⁵⁷) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705. — ²⁵⁸) Ohnfehlb. Beweis osv., i Extr. a. d. Bau-Rechn. 1701—1706. — ²⁵⁹) Specific. derj. Pöste osv. — ²⁶⁰) Bendix Didr. Frberg. — ²⁶¹) *ibid.* — ²⁶²) Pro Memoria af J. C. Märcker, Jan. 1706, Rigsark. — ²⁶³) Bau-Rechn. d. H. Fr. 1699—1703. — ²⁶⁴) F. R. Friis, Sml. S. 97. — ²⁶⁵) Om ham se Brock, Hist. Eft. om Rosenborg, II S. 39. — ²⁶⁶) Part. K. R. 1701. — ²⁶⁷) *ibid.* 1701—1705, pass. — ²⁶⁸) Meier, Fredensb. S. 15. — ²⁶⁹) Hofholdn. Sager 1682—1741, udt. af D. Sml. — ²⁷⁰) Part. K. R. 1702. — ²⁷¹) *ibid.* 1706. — ²⁷²) *ibid.* 1701. — ²⁷³) Meier, Marmork. S. 13 f. — ²⁷⁴) Vrigny S. 135. — ²⁷⁵) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705; sml. F. R. Friis, Sml. S. 89. — ²⁷⁶) Part. K. R. 1702. — ²⁷⁷) Bendix Didr. Frberg. — ²⁷⁸) Vrigny S. 135. — ²⁷⁹) Part. K. R. 1700. — ²⁸⁰) Vrigny S. 135. — ²⁸¹) *ibid.* — ²⁸²) A. Eberlin, S. 52. — ²⁸³) Part. K. R. 1703. — ²⁸⁴) Wochentl. Extr. der Bau-Rechn. 1706. — ²⁸⁵) Extr. d. Bau-Rechn. 1705; — Wochentl. Extr. d. Bau-Rechn., Febr.—Dec. 1706. — ²⁸⁶) Wochentl. Extr. d. Bau-Rechn., Nov. 1706. — ²⁸⁷) Part. K. R. 1703. —

²⁸⁸) Bendix Didr. Fr. — ²⁸⁹) Nye Tid. 1709. — ²⁹⁰) Meier, Fredensb. S. 53. — ²⁹¹) Meier, Danske Perlestikkere (i Tidsskr. for Kunstindustri 1889). — ²⁹²) Part. K. R. 1703. — ²⁹³) Regn. fra Bh. Sturmberg, Part. K. R. 1718; Meier, Fredensb. S. 196. — ²⁹⁴) Meier, Fredensb. S. 195 f. — ²⁹⁵) *ibid.* S. 137. — ²⁹⁶) Part. K. R. 1703. — ²⁹⁷) *ibid.* 1702. — ²⁹⁸) *ibid.* — ²⁹⁹) Wochentl. Extr. d. Bau-Rechn. 1706. — ³⁰⁰) Kammer-Regl. for 1704. — ³⁰¹) *ibid.* 1705. — ³⁰²) Bau-Rechn. d. H. Fr.; F. R. Friis Sml. S. 89. — ³⁰³) Dok. er i Rigsark. — ³⁰⁴) Bau-Rechn. d. H. Fr. 14. Marts 1699—11. Juni 1703. — ³⁰⁵) Bendix Didr. Frberg. — ³⁰⁶) Civil-Etatens Regl. 1694, Rigsark. — ³⁰⁷) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705—1706. — ³⁰⁸) *ibid.* 1704. — ³⁰⁹) *ibid.* 1705—1706. — ³¹⁰) *ibid.* — ³¹¹) *ibid.* 1705. — ³¹²) *ibid.* 1706. — ³¹³) Birkerod S. 459. — ³¹⁴) *id.* 448. — ³¹⁵) E. Holm, Danm. og Norges indre Hist. 1660—1720, II 127 ff., S. i Biogr. Lex. Fr. IV — ³¹⁶) *id.* *ibid.* — ³¹⁷) Kvartudg. af Forordn. — ³¹⁸) Sjæll. Tegn. 54, 416. — ³¹⁹) Kvartudg. af Forordn. — ³²⁰) Sjæll. Reg. 43, 327—328. — ³²¹) Sjæll. Tegn. 54, 420—421. — ³²²) Kvartudg. af Forordn. — ³²³) Nye Tid. 1704. — ³²⁴) *ibid.*; Birkerod 462. — ³²⁵) H. I. Birch i Iris 1791; Meier, Fredensb. S. 57 f. — ³²⁶) Part. K. R. 1702. — ³²⁷) Extr. af Dag-Sedlerne 22. Nov. 1716, Rigsark. — ³²⁸) Holberg, Jean de France, III, 1; Meier, Folkehold i Kbh. paa Holbergs Tid, i »Museum« 1890; Clément, Not. sur l'égl. réf. — ³²⁹) Sml. E. Holm, Danm. og Norges indre Hist. 1660—1720, II S. 25. — ³³⁰) Sml. Holberg, Jean de Fr. I, 1. — ³³¹) Mskpt. Ny kgl. Sml. 4°, Nr. 1099, kgl. Bibl.; Meier, Fredensb. S. 58 f.; Brock, Hist. Eft. om Rosenborg, II, 31. — ³³²) Iris 1791. — ³³³) Sjæll. Tegn. 55, 21—22. — ³³⁴) Sml. E. Holm, Danm. og Norges indre Hist. osv. II S. 27. — ³³⁵) Husholdningssager 1682—1741, udt. af D. Sml., Extr. af Dag-Sedler. — ³³⁶) Nye Tid. 1705, Birkerod 478. — ³³⁷) *ibid.* — ³³⁸) Postrytteren Nov. 1705; Dske Mag. III, 316; Birkerod 481; Axelsens Dagb. 177, Bussæus 67, Hojer Fr. IV I S. 130, osv. — ³³⁹) Riegels, Fr. IV, I S. 42. — ³⁴⁰) Sjæll. Tegn. 55, 187. — ³⁴¹) *ibid.* 190. — ³⁴²) *ibid.* 190—191. — ³⁴³) *ibid.* 203. — ³⁴⁴) *ibid.* 209—210. — ³⁴⁵) *ibid.* 212—213. — ³⁴⁶) *ibid.* 213. — ³⁴⁷) *ibid.* 216—217. — ³⁴⁸) Kvartudg. af Forordn. 1705. — ³⁴⁹) Sml. Excerpterne af Pontopp. Collect., i Suhms Nye Saml. III, 293 ff. — ³⁵⁰) Sjæll. Tegn. 55, 219—220. — ³⁵¹) Birkerod 480. — ³⁵²) Postrytteren Okt. 1705. — ³⁵³) Nye Tid. 1705, Birkerod 480. — ³⁵⁴) Nye Tid. 1705, Birkerod 481. — ³⁵⁵) Kvartudg. af Forordn. — ³⁵⁶) Sjæll. Reg. 43, 527—529 — ³⁵⁷) Sjæll. Tegn. 55, 222—223. — ³⁵⁸) Promemoria af I. C. Märcker, Jan. 1706, til Kongen; Rigsark. — ³⁵⁹) Birkerod 490—491. — ³⁶⁰) Paa tysk, i Kvartudg. af Forordn. 1706. — ³⁶¹) Nye Tid. 1706, Birkerod 499. — ³⁶²) Sjæll. Tegn. 55, 457—458. — ³⁶³) *ibid.* 458—459. — ³⁶⁴) *ibid.* 459. — ³⁶⁵) *ibid.* 461—462. — ³⁶⁶) *ibid.* 462. — ³⁶⁷) Nye Tid. 1706, Birkerod 501. — ³⁶⁸) *ibid.*, *id.* — ³⁶⁹) Part. K. R.

1703. — ³⁷⁰) Nye Tid. 1706. — ³⁷¹) Part. K. R. 1700. — ³⁷²) *ibid.* — ³⁷³) *ibid.* 1701, 11. Maj. — ³⁷⁴) *ibid.* 1706, 30. Jan. — ³⁷⁵) Sml. saaledes Meier, Fredensb. S. 29 f. — ³⁷⁶) Sml. Dske Saml. 2 R. 5 Bd. — ³⁷⁷) Part. K. R. 1701, 1703, 1704. — ³⁷⁸) E. Holm, Danm. og Norges indre Hist. osv. II, S. 254. — ³⁷⁹) Part. K. R. 1702. — ³⁸⁰) *ibid.* — ³⁸¹) *ibid.* 1704. — ³⁸²) Kammer-Regl. 1704. — ³⁸³) *ibid.* — ³⁸⁴) Part. K. R. 1701. — ³⁸⁵) *ibid.* 1703. — ³⁸⁶) Part. K. R. 1701. — ³⁸⁷) *ibid.* — ³⁸⁸) *ibid.* — ³⁸⁹) *ibid.* 1702. — ³⁹⁰) *ibid.* 1703. — ³⁹¹) *ibid.* 1704. — ³⁹²) »Wiedewelt«, »Fredensborg«, Biogr. Lex. o. a. St. — ³⁹³) Petri Kirkebøger; Personalh. Tidsskr. 2 R. 3 Bd. — ³⁹⁴) Store kgl. Bibl. Mskpt. Ny Kgl. Sml. in fol. Nr. 1396 n.; *ibid.* Thottske Sml. Mskpt. in fol. 708, Meier, Wiedewelt S. 14 f. — ³⁹⁵) Designation og Tabel over de afbr. Gaarde osv. (1728) Mskpt. Rigsark. — ³⁹⁶) Mandtal og Beregn. over de Fam. osv., der i de fra Ildebr. conserv. Distr. findes, osv. (1728) Mskpt. Rigsark. — ³⁹⁷) Nye kgl. Sml. Mskpt. in fol. 1396 n; Meier, Wiedewelt S. 15; sml. Eck, nord. Bl. S. 32. — ³⁹⁸) Part. K. R. 1685. — ³⁹⁹) Om Kunstn. her hjemme paa den store Brands Tid 1728, i Nat. T. 16. Nov. 1884; Biogr. Lex.; Salmonsens store nord. Conv. Lex. o. a. St. — ⁴⁰⁰) Design. og Tab. over de afbr. Gaarde osv. 1728, Mskpt. Rigsark. — ⁴⁰¹) Sjæll. Tegn. 54. — ⁴⁰²) Brock, Rosenborg Slot, 1884. — ⁴⁰³) (Naaman Henrik Prehn) i Dske Mag. III; se ogsaa Thiele, Kunstakad. og Heststatuen. — ⁴⁰⁴) Meier, Wied. S. 9, 11; Fredensborg pass., S. i Nat. T. 16. Nov. 1884, i »Tilskueren« 1886, 1890, i »Museum« 1890 o. a. St. — ⁴⁰⁵) Part. K. Kammer-Regl. 1705. — ⁴⁰⁶) *ibid.* 1706. — ⁴⁰⁷) Mandtal og Beregn. over de Fam. osv. 1728, Mskpt. Rigsark.; Meier, Lidt om Kunstnere her hjemme osv., i Nat. T. 16. Nov. 1884. — ⁴⁰⁸) »Ude og hjemme« 3. Nov. 1878; Berlingske T. 25. Maj 1892; Salmonsens store nord. Conv. Lex. — ⁴⁰⁹) Sandvig, Collect., Dske Sml. III. — ⁴¹⁰) Archives de l'art franç. IX, 281. — ⁴¹¹) Part. K. R. 1706. — ⁴¹²) *ibid.* 1699. — ⁴¹³) *ibid.* 1701. — ⁴¹⁴) *ibid.* 1701, 1703. — ⁴¹⁵) Meier, Fredensb. 174 f; S. i »Biogr. Lex.« — ⁴¹⁶) Meier i Berlingske T. 25. Maj 1892; Holst. Corresp. 1722 Nr. 195. — ⁴¹⁷) Breve fra Montaignu til Løvenørn (medd. af Chr. Bruun i Dske Sml. III, S. 33, 38). — ⁴¹⁸) Meier, Mme Favart, i Nat. T. 11. April 1885. — ⁴¹⁹) Hamb. Künstler-Lex. — ⁴²⁰) Protokol over Cancelliforretn. beg. ult. 1676. Rigsark. — ⁴²¹) Meier i Biogr. Lex. — ⁴²²) Dske Sml. 2. R. 5. Bd. — ⁴²³) Meier, Fredensb. 176; S. i Biogr. Lex. — ⁴²⁴) Fredensb. 176. — ⁴²⁵) Kbh. Magistr. Skifteprotokol 1754; Meier i Nat. T. 16. Nov. 1884, 17. Oktb. 1895. — ⁴²⁶) Meier. Lidt om Kunstn. her hjemme osv. 1728, i Nat. T. 16. Nov. 1884. — ⁴²⁷) Part. K. R. 1701. — ⁴²⁸) Weinwich, Maler- Bhugger- osv. Kunstens Hist. Kbh. 1816. — ⁴²⁹) Thiele, Kunstakad. og Heststatuen. — ⁴³⁰) Part. K. R. Maj 1693. — ⁴³¹) Brock, Rosenborg Slot S. 119; se ogsaa Weilbach, Konstner-Lex. — ⁴³²) Part. K. R. 1690. — ⁴³³) F. R. Friis,

Sml. til dansk Bygn. og Kunsthist. — ⁴³⁴) Sandvig, Collect. 129. — ⁴³⁵) Dronning Anne Sofies Dagbog. — ⁴³⁶) Kgl. Bibl. Thottske Sml. Mskpt. 8° 569. — ⁴³⁷) Fransk reform. Kirkes Bøger. — ⁴³⁸) Part. K. R. 1702. — ⁴³⁹) Kammer-Regl. 1704. — ⁴⁴⁰) Friis, Sml. S. 94 f. — ⁴⁴¹) Part. K. R. D. S. 290. Rigsark. — ⁴⁴²) Meier, Fredensb. S. 189. — ⁴⁴³) Extr. a. d. Bau-Rechn. 1705—1706. — ⁴⁴⁴) Mandtal og Beregn. over de Fam. osv. 1728. Mskpt. Rigsark. — ⁴⁴⁵) Part. K. R. D. S. 290. — ⁴⁴⁶) Sjæll. Reg. Aar 1711, fol. 433 f. — ⁴⁴⁷) Meier, Wied. S. 16. — ⁴⁴⁸) Heinr. Zeise, Aus d. Leben eines deutsch. Poeten, Altona 1888. — ⁴⁴⁹) Om Andr. og Diderik Gercken er Hovedkilden Meier, i Bremisch. Jahrb. XII. 1883. — ⁴⁵⁰) Meier, Fredensb. 194; Brock, Rosenb. — ⁴⁵¹) Wochentl. Extr. d. Bau-Rechn. 1706. — ⁴⁵²) *ibid.* — ⁴⁵³) Meier, Fredensb. 194. — ⁴⁵⁴) Personalh. Tidsskr. 2 R. 4 Bd. — ⁴⁵⁵) Fredensb. 198. — ⁴⁵⁶) Mandtal og Beregn. over de Fam., som osv. 1728, Mskpt. Rigsark. — ⁴⁵⁷) Fredensb. pass. — ⁴⁵⁸) *ibid.* 195 f. — ⁴⁵⁹) Büsching, III. — ⁴⁶⁰) Thiele, Kunstakad. og Heststatuen. — ⁴⁶¹) O. Nielsen, Kbh. paa Holbergs Tid. — ⁴⁶²) Om begge disse se Meier, i Fredensb.; i Museum 1890. S. 593; i Nat. T. 16. Nov. 1884; sml. Holberg, Den dske Com. Ligbegængelse, 4. Scene. — ⁴⁶³) Meier, i Berlingske Tid. 24. Maj 1892. — ⁴⁶⁴) S., »En Regn. fra Abr. Wuchters«, i »Ude og Hjemme« 3. Nov. 1878. — ⁴⁶⁵) H. M. Fenger, i Mindeblade om Tohundred-Aarsfesten i Frelsers K. 1882, S. 23. — ⁴⁶⁶) Meier, i Ude og Hjemme 3. Nov. 1878, S. i Nat. T. 25. Oktb. 1882, Fredensb. 188. — ⁴⁶⁷) Sjæll. Tegn. 57, 18. Maj 1709. — ⁴⁶⁸) Part. K. R. 1677. — ⁴⁶⁹) Sjæll. Tegn. 56, 6. Juli 1708. — ⁴⁷⁰) Grundtaksten af 1689. — ⁴⁷¹) Petri Kirkes Stoleregnsk. 1702. — ⁴⁷²) Frederiksberg Kirkeb. Lengnick's Uddr. Mskpt. Rigsark. — ⁴⁷³) Sjæll. Reg. 36, fol. 531 f. — ⁴⁷⁴) Sjæll. Tegn. 57, Dec. 1710. — ⁴⁷⁵) Kbhvns Amts Regnskab 1712; A. Eberlin i Nat. T. 23. Marts 1884. — ⁴⁷⁶) Petri Kirkes Begravelsesprott. — ⁴⁷⁷) Lengnick, Uddrag af Trin. Kb. — ⁴⁷⁸) Part. K. R. 1708; Fredensb. 174. — ⁴⁷⁹) »Wiedewelt« S. 96; Nye kgl. Sml. Mskpt. 309 l; Friis, Sml. 123 ff. — ⁴⁸⁰) Vrigny 1706; Ramdohr, Reise nach Dänemark, Hamb. 1792; se ogsaa »Wiedewelt« S. 96 f. — ⁴⁸¹) Promemorier til Kongen af 8. Marts og 7. April 1700. — ⁴⁸²) Prom. til Kongen af 16. Maj 1700. — ⁴⁸³) Meier i Nat. T. (og andre Blade) 21. April. 1896. — ⁴⁸⁴) S. i Tilskueren, Jan. 1890. — ⁴⁸⁵) Sjæll. Tegn. 57. — ⁴⁸⁶) *ibid.* Aar 1711, fol. 376 ff. — ⁴⁸⁷) Meier, Lidt om Kunstnere her hjemme osv., i Nat. T. 16. Nov. 1884. — ⁴⁸⁸) *id. ibid.*, S. »Folkehold i Kbh. paa Holbergs Tid«, i Museum 1890. — ⁴⁸⁹) Personalhist. Tidsskrift 2 R. 4 Bd. — ⁴⁹⁰) Fredensb. pass.; Meier i Tidsskr. for Kunstindustri, 1886. — ⁴⁹¹) *ibid.*, *ibid.*; Biogr. Lex., Salmonsens store nord. Convers. Lex. — ⁴⁹²) Sml. Berthold, Gesch. Persönl. in Casanovas Mem., Berl. 1846, v. Pölnitz, Briefe aus d. Jahren 1730—32, S. I. Baretta, Beschr. d. Sitten u. s. w. in Ital. (tyesk af Schummel,

Berlin 1781, »Das galante Sachsen«; Mem. af Bonneval, Pölnitz, Rousseau, Alfieri osv. — ⁴⁹³) Om Miani se Meier, Fredensb. S. 187 f., S. i »Fra Kunstakad. allerældste Dage« (Tilskueren 1886); hans egenh. Underskrift »Hieronimo Miani« kan bl. a. efterses Bilag til Kasse-Regnsk. 1742, Kvitt. Nr. 60, Rigsark. — ⁴⁹⁴) »Fredensborg«, Dansk biogr. Lex., Salmonsens store nord. Conv. Lex. — ⁴⁹⁵) Om Brenno se Fredensborg pass., Tidsskrift for Kunstindustri 1886, Biogr. Lex. osv.

Tillæg II.

Navne-Viser.

(Kun Person- og Slægtsnavne).

- A**boe, Joh. Nik., Konsul og kgl. Kommissær i Amsterdam, S. 53.
d'Agar, J., Oberkontrefeyer, 59, 60, 116, 119, 120.
d'Agar, Susanne, gift Formont, 116.
Ahlefeld, H. H., Gehejmerraad og Overkammerherre, 22.
Ahlefeld, Vilh., holstensk Adelsmand, begr. i Hamborg, 139.
Amici, Gaëtano, Kunstfyrværker, 10.
l'Amoureux, Abr. César, Billedhugger, 119, 127, 136.
l'Amoureux, Claude, Billedh., 118.
Andersdatter, Helvig, gift med Wilcken Riboldt, 123.
Andersdatter, Susanne, gift med Hans Riboldt, 121.
Andersen, Bjørn, Kjøbmand i Kbh., 41.
Andersen, Chr., opsætsig Hørkræmmer i Kbh., 103.
Andersen, Peder, Hofmaler, 122.
Anna Sofie, Datter af Frederik III, 5.
Anna Sofie, Frederik IV's Dronning, 85, 123, 139.
Aprili, Giambattista, ital. Stukkatør, 141.
August den Stærke, Konge og Kurfyrst, 94.
Balden, de, kgl. Agent i Holland, 74.
Baratta, Giov., florentinsk Billedhugger, 16.
Barbette, Josie, Miniaturmaler i Kbh., 118.
Baumann, Caspar, Blikkenslager i Kbh., 52, 76.
Bellasio, Giampiero, ital. Stukkatør i Kbh., 58, 63, 64, 67, 140, 141.
Bellavita, Innocenzio, venez. Stukkatør i Kbh., 141.
Belleville de Foy, fransk Comediant i Kbh., 112.
Benzon, N., Gehejmerraad og Generalprokurør, 104.

- Berg, Magnus, Billedskjærer, 69,
117, 118, 127.
- Berg, Peder, Medaillør, 109, 110,
138.
- Besson, Gaspard, Kapelmester, 17.
- Birkerod, Biskop og Forf., 104.
- Bobé, L., Forf., 132.
- Bodecker, Hattemager i Kbh., 130.
- Boertmann, Kjøbmand i Kbh., 42.
- Borckenstein, Kbm. i Hamborg, 62.
- Bornemann, Dr. H., Biskop, 104.
- Bracht, Chr. v., Hoflakerer, 14,
127.
- Bragadin, venez. Adelslægt, 141.
- Brakker, Cornelis, Bonde i Ny
Hollænderby, 6.
- Brandenburg, Adam, Smed i Kbh.,
36.
- Brandenburg, Birthe Margrethe, gift
med Ernst Brandenburg, 36.
- Brandenburg, Ernst } Bygmester,
el. Brambürger, E. }
- 12, 14, 31, 32, 33, 34, 36, 38,
39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57,
64, 71, 72, 80, 83, 86, 90, 92,
103, 115.
- Brenno, C. E., Billedhugger, 139,
140, 141.
- Brenta, Zuan, venez. Stukktør i
Kbh., 57, 140, 141
- Breusegem el. Bræusægæm, Abr.,
holl. Billedh., 114, 135, 136,
137, 142.
- Bromund, Diderik, Hofskræder og
Kommerceraad i Kbh., 64.
- Bruhn, H. H., Urtegaardsmand
paa Ny Amager, 12, 79, 83,
86, 92.
- Buchwald, Kammerjunker, 78.
- Büsching, Skribent, 129.
- Bøhme, Fr. W., Skildrer, 61, 124,
142.
- Bøhme, Jak., Skildrer, 124.
}	Brockam, Heinr.,	} alle sandsynl.
identiske
med Abt.
Breusegem,
137.
	Stenhugger	
	Brocken, Sten-	
	hugger	
}	Brosken, Sten-	} 137.
	hugger	
- Cabot, Pierre, »frantzösk« Kok og
Spisevært i Klareboderne, 99.
- Cabott, Barbara, gammel Jomfru, 99.
- Cabott, J. H., Maler, 99.
- Carbonetti, Domenico, ital. Stukka-
tør i Kbh., 67, 141.
- Cardes, Lorents, Maler, 57, 123.
- Cardes, Markus, Maler og Informa-
tor ved Kunstakad., 57, 124.
- Carl XII, Konge af Sverige, 1.
- Carl, Prins, Frederik IV's Broder,
56, 65, 96, 102, 105.
- Carl, Kurprins af Pfalz, 1.
- Chambli el. Chamblis, fransk Ak-
trice, 112.
- Chantilly (o: Mme Favart) fransk
Aktrice, 120.
- Charlotte Amalie, Frederik IV's
Datter 98, 99.
- Charlotte Amalie, Christian V's
Dronning, 129.
- de Cheusses, Oberst, 62, 63.
- Chauveau, Nicolas, fransk Sanger, 17.
- Christian IV, 128.
- Christian V, 3, 4, 5, 7, 17, 18, 20,
21, 22, 23, 30, 38, 60, 110, 116,
117, 118, 120, 123, 125, 127,
129, 130, 131, 135, 136, 137, 139.
- Christian VI, 56, 71, 88, 139.
- Christian VII, 142
- Christian, Prins af Danmark, 20.
- Cigala Ottoman, Æventyrer, 6.
- le Clerc, Billedhugger, 127.
- Coffre, B., Skildrer, 59, 60, 65,
67, 92, 111, 114, 116, 118, 119,
120, 125.

- Coffre, Helene, Aktrice i Kbh., 119.
 Colas, Jeanne Marie, gift m. Otto Willars, Skildrer, 123.
 Condulmer, venez. Adelslægt, 141.
 Coning, Marie Christine, gift Gercken, 121.
 Coning, Jakob, Skildrer, 60, 114, 116, 120, 121.
 Coning, Joh. Harmen, Skildrer, 121.
 Corner, venez. Adelslægt, 141.
- D**ajon, Boldmester, 112.
 Danneskjold, Greve, 119.
 Demangeot (?), fransk Comediant i Kbh., 112.
 Dennebault, Anne, fransk Aktrice i Kbh., gift med Desmares, 18.
 Desmares, Nic., fransk Comediant i Kbh., 18.
 Desmares, Christine Antoinette Charlotte, Guddatter af Christian V, senere Medl. af Kongen af Frankrigs Skuespiller-Trup (Theâtre français), 18.
 Didriksøn, Bendix, Poet, 28, 59, 66, 73, 75, 89.
 Dose, Ernst Ulrik, kgl. Overkammersekretær, 35, 36, 39, 42, 43, 44, 46, 53, 87, 88.
 Dubuisson, fransk Comediant i Kbh., 112.
 Dyrkop, Dr., Præst ved Petri Kirke, 134.
- E**dinge, Kjøbmand i Kbh., 115.
 Eggertsen, Christen, Gjæstgiver i Ny Hollænderby, 3.
 Ehbisch, J. F., kgl. Billedhugger, 124, 139.
 v. Eichen, Tapetmager, 66, 122.
 v. Eickstedt, Valentin, Kammerherre, 104.
- Eigtved, Nic., Bygmester, 30, 72.
 Emilie af Hessen-Cassel, 6.
 Ernst, J. C., Bygmester, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 48, 57, 90, 113, 115.
 Esmarch, Kancelliraad, 117.
 Eugen (el. Carl Eugen), Hertug af Württemberg, 94.
- F**abris, Jacopo, veneziansk Maler i Kbh., 141.
 Falckeisen, Cathr. Margrethe, gift med Chr. Nerger d. y., 132, 133.
 Fassbinder, Niels Pedersen, Bygningssnedker og Tømrer i Kbh., 42.
 Favart, fransk Aktrice, 120.
 Fibiger, Guitarimester, 17.
 Fidje, Peder, kgl. Underskipper i Marinen, 46.
 Finck, Nic., Tømmermester i Kbh., 42, 92.
 Formont, Nic., Kapitajn, 116.
 Franciscus Hollænder, Marionet-spiller, 17.
 Frederik III, 1, 2, 60, 125, 138.
 Frederik IV, 7, 8, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 38, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 77, 79, 80, 83, 88, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 113, 116, 119, 121, 123, 124, 125, 127, 136, 139, 140.
 Frederik V, 72, 88.
 Frølund, Lakaj, 36.
 Fustus, Anne Cathr., gift m. Abr. Breusegem, 138.
 Fyhn, Chr. Povelsen, Borger i Kbh., 62.
- G**edde, Fr., Stiftsbefalingsmand, 139.

Gercken, Andr., Stenhugger, 50, 126, 128.
 Gercken, Didr., Billedhugger, 116, 121, 126, 128, 139, 140.
 Gercken, Didr., Værtshusholder, 121.
 Gieszbach, Hein., Falkenerer, 28.
 Gottlieb, Carl Christian, Skildrer, 127.
 Griffenfeld, Peder, 100.
 Grim, Fontænemester, 76, 85.
 Grotschilling, Kunstammerforvalter, 138.
 Grund, Joh. Gottfr., kgl. Hofbh., 128.
 Guillot, fransk Tapetmager, 62, 64, 66.

Hagerodt, Magnus, Maler, 81.
 Hahn, Hans, Borger og Projektmager i Kbh., 76.
 Hammer, Peder, Præst ved Pestlazarethet, 133, 134.
 Harder, Claes, Frederik III's Hofperlestikker, 84.
 Harder, Claus, Hofsnedker, 84, 96.
 Harder, Nik., Perlestikker, 84.
 Harsdorff, C. F., Bygmester, 124.
 Hartmann, Christof, Bager i Kbh., 107.
 Hauteville, fransk Comediant i Kbh., 112.
 Hauteville, fransk Aktrice, 112.
 Haven, Lambert v., Generalbygmester, 30, 31.
 Häusser, Bygmester, 30, 31, 34.
 Heimbrod, J. C., Billedhugger, 130, 137.
 Heinicke, Paul, Skildrer i Lybæk, 120.
 de Hertoghe, kgl. Agent i Amsterdam, 61, 66, 78, 117.
 Hoogland, Heinrich, Kjøbmand i Holland, 62.

Hollænder, Joh., Waterskout i Kbh., 95.
 Holm, Fr., Hofmaler, 52, 67, 86, 92, 123.
 Holstein, Joh. Georg, Overlanddrost, 104.
 Hybrecht, Kjøbmand i Kbh., 79.

Isbrandsen, Claes, Bonde i Ny Hollænderby, 6.

Jansen, Chr., Gjørtler i Kbh., 76.
 Jansen, Dirk, Bonde i Ny Hollænderby, 6.
 Jansen, unge Jan, Bonde i Ny Hollænderby, 6.
 Jardin d. y., Bygmester, 30.
 Jardin d. æ., Bygmester, 30, 72.
 Jensen, Didrik, Oldermænd for de kbhvske Vognmænd, 46.
 Jensen, Thomas, Teglmester, 40, 41.
 Jochumsen, Peter, Skildrer, 60, 120, 124, 125, 126, 142.
 Johan Georg, Kurprins af Sachsen, 5.
 Juel, Niels, Søhelt, 21, 28, 29.
 Jüdichær, Ekvipagemester, 42.
 Jæger, Johannes, Enkedronningens Hofapotheker, 104.
 Jørgensen, Bernt, Brændevinsbrænder i Kbh., 115.
 Jørgensen, Hans, Contrefeyer i Kbh., 125.
 Jørgensen, Magnus eller Mogens, Skildrer, 60, 124.

Kalthof, Peder, kgl. Tøjmester, 28.
 Klaumann, Peder, Commerceraad, 41.
 Kramer, Joh. Jul., Borger og Projektmager i Kbh., 76.
 Krock, Hinrich, Skildrer, 58, 59, 60, 65, 67, 101, 114, 116, 117, 118, 120, 127, 129.

- Krock, Valentin, Kjøbmand i Flensborg, 117.
- Kuckelaere, Emanuel (el. E. de K.), hollandsh Billedh. i Kbh., 135, 136, 142.
- L**afont, Jean, Glashandler i Kbh., 63.
- Lafont, Jules, Glashandler i Kbh., (f. 1665, d. 1734), 63.
- Lampe, Abr., Kjøbmand i Kbh., 66.
- Lange, Abr., Tømmermester i Kbh., 72.
- Lastrop, Brødre, Kjøbmænd i Hamborg, 61, 66.
- Leegaard, Hans Knudsen, Borger i Kbh., 4.
- Lemvig, Mag., Præst, siden kgl. Confessionarius, 101.
- Lenôtre, fransk Havekunstner, 15, 78, 80.
- Levetzau, Ritmester, 139.
- Liebst, Hans, Borger i Kbh., 4.
- Lin, venez. Adelslæg, 141.
- Lovise, Frederik IV's Dronning, 57, 93, 102, 107, 109, 110, 116.
- Ludvig XIV af Frankrig, 78, 93, 94.
- Ludvig XV af Frankrig, 94.
- Lütkemann, Joh., Kjøbmand i Kbh., 41.
- Lütken, tysk Hofpræst i Kbh., 101.
- Löffler, Ernst H., Informator ved Akad., 124.
- M**adsen, Peder, Hjulmand paa Ny Amager, 46.
- Manin, venez. Familie, 141.
- Masius, Baltzer, Maler, 56, 61, 67, 68, 85, 92, 123.
- Mengs, Anton Rafael, 120.
- Mengs, Ismael, Skildrer, 120, 125.
- Mercki, Joh., Urmager i Kbh., 73.
- van Meurs, Jan, Kjøbmand i Holland, 62.
- Meybusch, A., Medaillør, 109, 110, 138.
- Meyer el. Mejer, Hartvig, »Opprøget« i Guinea, 137.
- Meyer el. Mejer, Kapitajn, foranstaaendes Fader, 138.
- Meyn, Jørgen, Snedker i Kbh., 42, 56, 76.
- Meyn, Peter, Professor og Arkitekt, 42.
- Miani, Cavaliere i Venedig (1890), 141.
- Miani, Hieronimo, Stifter af de somaskiske Munkes Orden, 141.
- Miani, Hieronimo, venez. Skildrer i Kbh., 141.
- Michelbecher, Gisbr, Wigandt, Christian V's Kjældermester, 115, 117.
- Mohtsmann eller Mostmann, J. G., Kapitajn, 131.
- Monckenbeck, Joh., Maler, 15.
- Montaigu, R. M. de, Comediant, 112, 113, 119.
- Moritz, Skildrer, 123.
- Moy, Jakob Jansen, Bonde i Ny Hollænderby, 6.
- Muhl el. Muhle, Hans, Guldsmed i Kbh., 111.
- Märcker, Joh. Christof, Borger og Projektmager i Kbh., 105.
- Möller, Dorothea, Sangerinde, 17.
- Møller, Hans, Maler, 64.
- N**erger, Anna, gift m. Bh. Raage, († 1711), 132.
- Nerger, Chr. Fr. (Barn, † 1798), 134.

- Nerger, Christian, Student og Spisemester, 132, 133, 134.
- Nerger, Christian, Billedh., † 1708, 19, 21, 42, 62, 92, 114, 126, 127, 130, 131, 132, 134.
- Nerger, Christiane (døbt 2. Jan. 1709).
- Nerger, Christine Margrethe, † 1709, gift med Bhugger Chr. Nerger, 132.
- Nerger, Hans Frederik, døbt 1711, 132, 134.
- Nerger, Nikolai, Cand. theol., 134.
- Nerger, Johannes, Officer, 134.
- Nerger, Johan Lorents, 132.
- Neve, Etatsraads Enke, 138.
- Niemeyer eller Neumeyer, Andr., Stenhugger, 50, 52, 64, 126; 127, 128.
- Normann, Andr., Juvelerer og Emailmaler i Kbh., 111.
- O**lsen, Hans, Murmester i Kbh., 71.
- Overskou, Th., Forf., 112, 113.
- P**alladio, ital. Bygmester, 27.
- Parini, Ant., ital. Stukkator, 140.
- Peche, Etienne, »frantzøsk« Kok og Spisevært i Pilestræde (død i Fredericia 1743).
- Pelli (Dominico og Marcantonio, Brødre) ital. Bygm., 31, 115.
- Pelt, Hans Peter, Sukkerraffinadør, 95.
- Peringard, fransk Ædelstenssliber, 119.
- Petzold, J. C., Billedh., 124, 127.
- Philip af Orléans, Regenten, 94.
- Pietersen, Ties, Bonde i Ny Hollænderbyen, 6.
- Pilo, C. G., Maler, 72, 124.
- Platen, Generalbygmester, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 57, 90, 111, 113, 115.
- Poison el. Poirson, fransk Aktør, 112.
- Pozzi, Giov., ital. Stukkator, 141.
- Prehn, Naaman Henrik, Ridse mest. og Forf., 118.
- Prehn, Vilh., fra Flensborg, Klædehandler i Kbh., 118.
- Q**uadri, Francesco, ital. Stukkator, 141.
- Quellinus, Thomas, Billedhugger, 127, Fam. 135.
- R**aage eller Rogge, Jak., Billedhugger, 132.
- Raj, Dirk, Bonde i Ny Hollænderbyen, 6.
- Rasmussen, Severin, bortrømt Justitsraad, 104.
- Ravn, Vicepolitidirektør i Kbh., 126.
- Reenberg, Morten, Mag., 121.
- Regnault, Sanger, 17, 112.
- Reiser, Forf. af Ildebrandshistorie, 89.
- Reyer, P., Billedhugger, 19, 126, 127, 128.
- Riboldt, Hans d. y., 121.
- Riboldt, Hans d. æ., 121.
- Riboldt, Frants, kgl. Vinskænker, 122.
- Riboldt, Wilcken, Skildrer, 67, 68, 92, 116, 121, 122.
- Riegels, N. D., Forf., 11.
- Rigas, Gjuseppe, ital. Stukkator, 140, 141.
- Roht eller Roth, Andr., Billedhugger, 50, 56, 126, 127, 128.
- Rose, Jfr., Skuespillerinde, 120.

- Ross, Pieter Bartelszoon, hollandsk Skipper, 79, 92.
- Roudo, fransk Aktør, 112.
- Röbel, Gottfr., Chirurg, 126.
- S**ander, Joh., Perlestikker, 111.
- Sass, Enevold, Kjøbmand i Kbh., 41.
- Scamozzi, ital. Bygmester, 27.
- Scavenius, Kancelliraad, 121.
- Schalck, Joh. Heinr., Tapetserer i Kbh., 66.
- Scheffer, Justitsraad, 117.
- Schemaker, Hinr., hollandsk Billedhugger, 130.
- Schindel, Grevinde, Frederik IV's Frille, 103.
- Schindeler, Poul, »kgl. Majest. Glas-snyder«, 117.
- Schneckelt, Peder, Gartner ved Rosenborg, 79.
- Schneider, Christofer, kgl. Stempelstikker, 138.
- Schuch, Hans Jakob, Gardist og Billedhugger, 103.
- Schwabe, Leonh., Billedhugger, 51, 56, 82, 126, 127, 128.
- Schwabe, Nic., Christian IV's Møntmester, 128.
- Schrøders, Anna, Perlestikkerinde, 111.
- Schöbel, Hans, Klejnsmed i Kbh., 126.
- Schönwetter, Joh. Christof, Snedker i Kbh., 42, 56.
- Severin, Jørgen, Gartner paa Rosenborg, 78, 79.
- Sidenborg, Joh., Assessor, 103.
- Simenszen, Ulr., Glarmester i Kbh., 103.
- Sofie Amalie, Dronning, 5.
- Sofie Hedevig, Prinsesse, 56, 65, 96, 99, 102.
- Speckhahn, Ceremonimester, 6.
- Sperling, Reinh. Joh., Stenhugger, 64.
- Skeel, Christen, 103.
- Skeel, Mogens, 123.
- Stanislaus, Konge af Polen osv., 120.
- Stanley, Simon, Billedh., 130.
- Steckelmann, Kjøbmand i Hamborg, 62.
- Stenvinkel, Hans, } uden Tvivl
kgl. Bygmest., } identiske, 21,
Stenvinkel, Hans } 31, 72, 136.
Reimer, }
- Stenvinkel, Oluf eller Ole, 31.
- Stenvinkel, to Enker, 31.
- Storm, Knud, Borger i Kbh., 58.
- Ströbel, Agnete, af Odense, gift med Hans Wiedewelt, 125.
- Sturmberg, Ane Cathr., gl. Jfr., † 1783, 130.
- Sturmberg, Ane Cathr., Enke efter J. C. Sturmberg, 130.
- Sturmberg, J. Adam, Bhugger, 129, 136.
- Sturmberg, Joh. Christof, Billedhugger, 19, 101, 114, 126, 127, 129, 130, 139.
- T**ecklenburg, Kjøbmand i Hamborg, 66.
- Thiele, Just Mathias, 122, 129.
- Thiis, Jan, Bonde i Ny Hollænderbyen, 6.
- Thomsen, Mathias, Forpagter paa Prinsens Gaard, 7.
- Thott, Tage, Gehejmerraad, 104.
- Thurah, Generalbygmester, 11, 28, 30.
- Tilleman, Joh., kgl. Staldmester, 103.
- Torm, Erik, Forf., 101.
- Trémoille, Charl. Amélie de la, Prinsesse, 6.
- Tron, venez. Adelslæggt, 141.

- Truchon, fransk Billedh. i Kbh.,
13, 61, 92, 126, 127.
- Tuyon (el. Toyon), Mathieu, Spisevært, siden kgl. Køkkenmester, (død 1755), 99.
- U**lrige, Eleonore, Prinsesse, gift med Carl XI af Sverige, 1, 5, 7.
- Unklahr, Frants, Tapetmager i Kbh., 66.
- V**eer, Cornelis van d., hollandsk Teglbrænder paa Ny Amagers Mark, 3.
- Vernon, Forf., 67.
- Viereck, Claus Henrik von, Gehejmeraad, 104.
- Viereck, Frederik »Seigneur« von, Festtaler, 104.
- Viereck, Grevinde, Frederik IV's Hustru til venstre Haand, 89, 93, 94, 102, 103, 111.
- Vilhelmine Ernestine, Prinsesse af Danmark, 1, 5, 7.
- Vilhelm, Prins, Frederik IV's yngste Broder, 96, 102.
- Volsckou, Philip, Kirurg ved Pestlazarethet, 133, 134.
- W**arberg, Anna Cathr., gift med A. Meybusch, 138.
- Warnheim, Erik, Billedh., 19, 126, 127, 129.
- Wedel, Hans, Perlestikker, 111.
- Wedel, Hannibal, Greve og Kammerherre, 104.
- Weilbach, P., Forf., 121, 129, 139, 141.
- Weinwich, N. H., Forf., 122, 125.
- Werner, Ant., Kjøbmand i Kbh., 66.
- Wernis, Adr., Tapetmager i Kbh., 66.
- Wessel, Fr., Maler, 19, 54, 58, 65, 67, 124.
- Wibe, Gehejmeraad, 4.
- Wiedewelt, Cathr. Marie, 125.
- Wiedewelt, Hans, Bygmester, 31, 71, 115, 125.
- Wiedewelt, Johannes, 116, 124, 139.
- Wiedewelt, Jost, Billedhugger, 115, 116.
- Wienecke, Møntmester, 138.
- Wilcken, kgl. Mesterkok, 122.
- Wilcken, Fr., kgl. Fyrbøder, 122.
- Wilcken (el. Wilckens), Joh., kgl. Maj. Possementmager, 63, 122.
- Wilcken, Willum, kgl. Lakaj, siden Tolder, 122.
- Willars, Otto, Skildrer, 19, 68, 92, 116, 123.
- Wulff, Lorents Hansen, tilskadekommen Malersvend, 80.
- Wust (el. Wüst) Abraham, Assessor og Teglværksejer, 4, 28, 39, 40.
- Z**eise, Christof, Guldslager i Kbh., † 1689, 126.
- Zeise, Heinr., Poet i Eimsbüttel (ved Altona), 126.
- Zeise, J. M., Kantor i Kbh., 126.
- Zeise, Melchior Fr., Guldslager i Kbh., 126.
- Zeise, William Christofer, Prof. chem. i Kbh., 126.
- Zen, venez. Adelslægt, 141.
- Zimmer, Chr., Maler, 16.
- Zöllner, Arnold, Gyldenlædersfabr. i Kbh., 62.
- Ø**rsted, Hans Christian, 126.

Af samme Forfatter er tidligere udkommet:

Efterretninger om Billedhuggeren JOHANNES WIEDEWELT og om KUNSTAKADEMIET paa hans Tid. Et Bidrag til den danske Kunsthistorie. For største Delen efter utrykte Kilder. Med JOHANNES WIEDEWELTS Portræt. Kbhvn. 1877. Pris 5 Kr. Reitzel.

(Udsolgt.)

Efterretninger om FREDENSBORG SLOT i Frederik IV.s Kristian VI.s og Frederik V.s Dage og om de KUNSTNERE, som i de nævnte Kongers Tid vare virksomme der. Et Bidrag til den danske Kunsthistorie. For største Delen efter utrykte Kilder. Udgivet med Understøttelse af den Raben-Levetzauske Fond. Med Plan. Kbhvn. 1880. Pris 3 Kr. Reitzel.

(Udsolgt.)

MARMORKIRKEN fra 1749 til 1772. Et Bidrag til den danske Kunsthistorie. For største Delen efter utrykte Kilder. Med Omrids af Kirken efter JARDINS Plan. Kbhvn. 1883. Reitzel.